

Nr. 4 December
76. årgang 2003

Øko

no

mi

g

Poli

tik

Jurist- og
Økonomforbundets
Forlag

Økonomi & Politik

76. årgang nr. 4 December 2003

Økonomi & Politik er et samfundsvidenskabeligt tidsskrift, der orienterer sine læsere om grænsefeltet mellem økonomi og politik. Økonomi & Politik udkommer 4 gange årligt.

Redaktion og bestyrelse:

Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi, Formand: Lektor Lars Bille, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet

Ansvarshavende redaktør:

Kontorchef Peter Nedergaard, Beskæftigelsesministeriet
Holmens Kanal 20
1060 København K.
Telefon 33 92 59 00
E-mail: pne@bm.dk

Anmeldelsesredaktion:

Lektor Lars Bille, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet

Redaktionsudvalg:

- Lektor Lars Bille, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet
- Lektor Carsten Due-Nielsen, Institut for Historie, Københavns Universitet
- Professor Egil Fivelsdal, Institut for Organisation og Arbejdssociologi, Handelshøjskolen i København
- Lektor Finn Tarp, Økonomisk Institut, Københavns Universitet
- Lektor, dr.polit. Niels-Henrik Topp, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet
- Lektor Hans Jørgen Nielsen, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet
- Professor Niels Thomsen, Institut for Historie, Københavns Universitet
- Professor Steen Thomsen, Institut for Udenrigshandel, Handelshøjskolen i København
- Direktør Peter Wendt, Investerings- Forenings Rådet

Produktion, administration og markedsføring

Jurist- og Økonomiforbundets Forlag
Lyngbyvej 17
Postboks 2702
2100 København Ø
Telefon 39 13 55 00
Telefax 39 13 55 55
e-mail: oekpol@djoef.dk
www.djoef-forlag.dk

Årsabonnement

- Privatpersoner: kr. 375,00
 - Institutioner, organisationer, virksomheder: kr. 475,00
- Priserne er inkl. moms

Tryk: Holbæk Amtstrykkeri
ISSN 0030-1906

Indhold

Redaktionelt forord 1

TEMA: Forskningspolitik

God samfundsvidenskabelig praksis – er der enighed? 2

Kjeld Møller Pedersen

Uredelighed, fri debat eller rent nonsens? 21

Hans Aage

Makroøkonomisk metode: Keynes og lærebøgerne – to adskilte verdener 33

Jesper Jespersen

Kan det betale sig? Udbyttet af forskning i den offentlige sektor 47

Peder Olesen Larsen

Hvilke områder i Danmark har »patent på patenter«? 61

Jesper Højer, Erik Strøjer Madsen & Valdemar Smith

KRONIK Politisk kronik 1.halvår 2003 71

Lars Bille

ANMELDELSER 80

- Faste forhold – flygtige forbindelser
- Forskningens Verden – Prydhave, Nyttehave, Vildnis

Redaktionelt forord

Temaet for dette nummer af *Økonomi & Politik* er forskningspolitik, som belyses fra en række forskellige vinkler.

I den første artikel behandler *Kjeld Møller Pedersen* forskningsrede- og uredelighed med afsæt i den såkaldte Bjørn Lomborg-sag og beskæftiger sig samtidig med berettigelsen af at have et udvalg om videnskabelig uredelighed. Han argumenterer for, at udvalget er berettiget, for så vidt, at det koncentrerer sig om at sikre sund fornuft og god skrivepraksis i forskningsverdenen.

Hans Aage beskæftiger sig også med forskningsmæssig redelighed. Han nævner objektivitetskravet som det vigtigste i den forbindelse, og han peger på problemerne hermed i de samfundsvidenskabelige discipliner. Ikke mindst fag som sociologi og politologi bør strammes op med henblik på i højere grad at kunne håndtere den objektive virkelighed. Det indebærer et øget krav om indsigt i matematik, filosofi, jura og økonomi., hvis man skal væk fra en grasserende postmodernistisk subjektivism.

I den tredje artikel analyserer *Jesper Jespersen* mellem et økonomisk hovedværk som *The General Theory* og så den modtagelse, som hovedværket har fået i lærebøgerne.

Hvad er med andre ord forskellen mellem Keynes og keynesianismen? Konklusionen er, at hovedværkets originalitet og præcision ofte ryger. Den kritik, som Keynes i stigende grad har været udsat for, retter derfor samtidig bager for smed. Konklusionen er, at grundforskning og forskningsformidling ofte er svært forenelige størrelser.

Peder Olesen Larsen diskuterer i den fjerde artikel størrelsen af den offentlige forskning. Han kritiserer den ofte fremførte kritik af, at den er for lille. I den forbindelse peger han på, at der ikke er påvist en entydig sammenhæng mellem omfanget af offentlig forskning og anvendelsen heraf.

Jens Højer, Erik Strøjer Madsen og Valdemar Smith behandler i deres artikel et vigtigt element i anvendelsen af forskningsresultater, nemlig udtagningen af patenter. De sætter patentaktiviteten i et regionalpolitisk perspektiv og måler den i forhold til fordelingen mellem virksomheder. Konklusionen er, at patentaktiviteten – såvel geografisk som mellem virksomheder – er ret skævt fordelt, og at fordelingen tilsyneladende bliver skævere og skævere.

Peter Nedergaard
Redaktør

God samfundsvidenskabelig praksis: er der enighed?

Om uredelighed og videnskabelig praksis

Kjeld Møller Pedersen, professor, Syddansk Universitet

1 Indledning

»Derimod findes udgivelsen at være i klar strid med normerne for god videnskabelig skik.«. Sådan lød den sidste sætning i UVVUs afgørelse i klagesagen vedrørende Bjørn Lomborgs bog om »*The Skeptical Environmentalist*« (*Verdens Sande Tilstand*). Men UVVU mente ikke, at der var tale om subjektiv videnskabelig uredelighed, men derimod objektiv uredelighed¹.

Ovenstående svarer med mindre ændringer til indledningen i et åbent brev tidligt i 2003 fra en gruppe universitetsprofessorer til de samfundsvidenskabelige medlemmer af Udvalgene vedrørende videnskabelig Uredelighed. Denne artikels forfatter var initiativtager. Det var ikke for at tage stilling til den konkrete klagesag, men fordi den meget omtalte afgørelse fra UVVU, (Udvalgene vedrørende videnskabelige Uredelighed 2003), gav indtryk af, at »normerne for god videnskabelig skik« var noget alment kendt og accepteret. Det var heller ikke for at tage stilling til en organisatorisk konstruktion som UVVU, som nærværende forfatter støtter, hvis mandatet er klart beskrevet og kan efterleves i praksis. Nej, det drejede sig om normerne for god videnskabelig skik².

Spørgsmålet der blevet stillet var, om der findes regler/normer for god videnskabelig praksis for samfundsvidenskaberne i al deres mangfoldighed, om de er publiceret, og om de er alment anerkendte. UVVU har i en pjece fra 1998, (Udvalget vedrørende videnskabelige Uredelighed 1998), forsøgt sig med en klargøring, men det siges i indledningen, at man håber, at *sundhedsvidenskabelige* forskere vil finde den nyttig. Forordet viser tydeligt, hvor UVVU har sine rødder – og hidtil har haft sit væsentligste virke, jfr. årsberetningerne fra UVVU.

De samfundsvidenskabelige medlemmer svarede på UVVUs hjemmeside, hvor de henviste til, at det Samfundsvidenskabelige Forskningsråd havde publiceret Vejledende Retningslinier for Forskningsetik i Samfundsvidenskaberne, (Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsråd 2002).

Man kan diskutere, om der er forskel mellem forskningsetik og god videnskabelig praksis. Medlemmerne mente, at der er en glidende overgang, hvilket utvivlsomt er sandt, ligesom det kan diskuteres, om de er almindeligt kendte. Man henholdt sig især til punkt 5 i

retningslinierne, som dokumentation for god videnskabelig praksis:

»Det påhviler forskeren at gøre sine forskningsresultater tilgængelige for offentligheden samt at fremlægge dem i overensstemmelse med almindelige videnskabelige principper og undgå fortegnede eller ufuldstændige fremstillinger. Forskeren bør ved fremlæggelse af sine resultater angive de forudsætninger og den dokumentation, resultaterne hviler på. Forskeren bør redegøre for de anvendte metoder, materialer og analyser, således at kolleger og offentligheden i øvrigt har tilstrækkeligt grundlag for kritisk vurdering af arbejdet. Forskeren bør ligeledes tage de nødvendige forbehold og redegøre for mulige fejlkilder og usikkerheder. Endvidere bør forskeren diskutere alternative fortolkninger af resultaterne«.

Der er tale om en delvis tautologisk konstruktion, idet der henvises til almindelige videnskabelige principper, som der ikke redegøres for, bortset fra de få efterfølgende sætninger, hvis sideordnede status gør, at de ikke er en uddybning af, hvad der er videnskabelige principper. »Normerne for god videnskabelig praksis« defineres således ved henvisning til »almindelige videnskabelige principper«. Tages det citerede bogstaveligt, bliver man i tvivl om, om der findes forskere, som kan hævde altid at have opfyldt dem, fx i de stadig kortere videnskabelige artikler, hvor det især er gået ud over litteraturgennemgangen og dermed potentielt muligheden for »fortegnede eller ufuldstændige fremstillinger«.

Forløbet af Lomborg-sagen skabte klarhed over, at der utvivlsomt var behov for klarere retningslinjer for UVVU's virke (hvad er uredelighed, god videnskabelig praksis, retsikkerhed ved sagsbehandlingen), hvilket også erkendes af udvalgene, (Udvalgene vedrørende videnskabelig Uredelighed 2003). Bl.a. derfor blev der nedsat en arbejdsgruppe, hvor én af underskriverne af det åbne brev i øvrigt blev formand. Rapporten fra arbejdsgruppen, (Forskningsstyrelsen arbejdsgruppe 2003), anbefalede bl.a. en ændret definition

af uredelighed, at der lokalt udarbejdes definitioner af god videnskabelig skik, men udvalget mente ikke, at der på tværs af videnskaberne kan/bør opstilles fælles retningslinjer for god videnskabelig praksis. Arbejdsgruppen fandt også behov for, at der opstilles regler for afgørelsernes indhold.

Formålet med denne artikel er at tage en række problemstillinger op, som Lomborg-sagen har rejst. Primært at kredse om videnskabelig uredelighed, god videnskabelig praksis, om der er forskel på samfundsvidenskaberne og natur- og sundhedsvidenskaberne, og hvordan det altsammen harmonerer med den stigende policy-anvendelse af dele af samfundsvidenskaberne. Overordnet er spørgsmålet, om der er en rolle UVVU i forhold til samfundsvidenskaberne og hvis ja, hvilke(n). Hvad gør man i en tid, hvor forskningen på den ene side bliver mere og mere specialiseret og en række policy-spørgsmål på den anden side kræver en bredere tilgang end, hvad de snævre grenspecialer i forskningsverdenen tilsiger? Og hvad gør man i særdeleshed, når man vover sig ind på en anden videnskabs område og siger Roma midt imod. Det var bl.a. det, Lomborg gjorde: samfundsforskeren, som bøjer arm med dele af (især) naturvidenskaben og dermed føjede en facet til »the war of sciences«, dvs. (især) natur- og sundhedsvidenskabelige forskeres kritik af (dele) af humanistisk og samfundsvidenskabelig forskning og, at den eneste videnskabelige tilgang i realiteten findes i natur- og sundhedsvidenskaberne³ – og dermed om der findes én videnskabelig metode – ét videnskabeligt paradigme.

Til enhver tid vil der være forskere, som går mod den herskende opfattelse, enten i egne rækker eller i tilstødende discipliner. Hvor når trykkes de med rette, hvornår er det mere refleksreaktionen fra det eksisterende forsknings- og videnskabsparadigme, dvs. en beskyttelse af den eksisterende tradition, og hvornår kan der hævdes at være tale om ure-

delighed i en sådan debat, hvornår er der tale om noget, der »bare« strider mod god videnskabelig praksis?

Grundsynspunktet i det følgende kan opsummeres i fire punkter:

- Der er (stigende) behov for klare og veldefinerede regler for (videnskabelig) uredelighed
- Der er behov for retningslinjer for god videnskabelig »skrive-praksis«/»forfatter-praksis«
- Der er behov for retningslinjer for forskeres optræden i det offentlige rum
- Der kan og bør ikke opstilles regler for »god videnskabelig praksis«, og slet ikke på tværs af alle videnskabsgrene.

Det præcise indhold af regler og retningslinjer gives der ikke konkrete bud på, ligesom håndhævelse heller ikke berøres. Der er ikke tvivl om, at meget af dette skal ordnes via socialiseringsmekanismer, men det forudsætter, at der eksisterer nogenlunde eksplicitte og kendte normer, som naturligvis ikke én gang for alle er støbt i beton, omend især de to første punkter er selvfølgelige.

Artiklen er opbygget sådan, at problemstillingen om redelighed og god videnskabelig praksis i næste afsnit sammenkobles med udviklingen i videnssamfundet. I afsnit 3 behandles de problemstillinger som følger i kølvandet på policy-relevansen af en del af den samfundsvidenskabelige forskning. Forsker-eksperten bliver i stigende grad en aktør i det offentlige rum. Dette diskuteres i afsnit 4. På baggrund af afsnittene 2 – 4 behandles spørgsmålet om uredelighed i afsnit 5, god videnskabelig praksis i afsnit 6 og i afsnit 7 diskuteres kort spørgsmålet om (fælles) videnskabssyn i samfundsvidenskaberne. I artiklen gøres flittig brug af fodnoter til at udbyde et spørgsmål eller gøres opmærksom på relevante sidetemaer. I overensstemmelse med debatten omkring UVVU bidrager de

samtidig til at nuancere og dække synspunkterne bedre – uden naturligvis at være fuldstændig dækkende.

2. Videnssamfundet, (samfunds) videnskaberne og medierne

I dette afsnit gives eksempler på problemstillinger, som på forskellig måde rejser spørgsmålet om behovet for et sæt retningslinjer vedrørende (u)redelighed, god forskningsmæssig praksis og deltagelse i den offentlige debat.

Samfundslivet bliver stadig mere komplekst og vidensefterspørgende og- brugende. Ændringer synes at ske med stadig stigende hastighed, og forsknings- og udredningsresultater indgår ofte i beslutningsprocesserne. I videnssamfundet bliver produktions- samfunds- og dagliglivet gennemsyret af og ofte afhængigt af viden. Det er en viden, som dækker over alt fra data over forståelse og kendsgerninger til tolkning og refleksion. Det er en viden, som især kommer fra forskningen. Det rejser umiddelbart spørgsmålet om ikke blot den umiddelbare nytteværdi af forskning men især om efterlevnen af »god videnskabelig praksis« under skabelsen eller bearbejdningen af denne viden, herunder også (u)afhængighed af politiske eller erhvervs-mæssige interesser og dermed muligheden for at kunne sige imod og sige fra. Med andre ord, faren for tilsigtet eller utilsigtet at blive dresseret skødehund for bestemte interesser – ingen nævnt, ingen glemt.

Forskningsresultater bliver ofte(re) kasterbold i politiske og offentlige debatter. Der ses til- løb til, at der enten er behov for at vurdere den udviste videnskabelige praksis eller, at man »truer« med at klage til UVVU. Begge dele er betænkeligt, fordi det er en praksis, som ikke i længden er holdbar⁴. Dels fordi den sår mistillid til forskningsresultater, dels fordi den kan »kujonere« forskere, som beskæftiger sig med politisk højkaktuelle og sprængfarlige emner. Hertil kommer, at disse

evalueringer rejser spørgsmålet om, hvilke standarder der skal anlægges, og hvormed de begrundes. Det er især vigtigt, når man går ud over, hvad der normalt er kernekompetencen hos de pågældende evaluators, hvilket sker i betydelig grad. Hvordan kan teoretisk-orienterede forskere med vægt udtale sig om policy-relevans af en indsats, om en formidende publikation er »god«, eller når de slutter en evaluering af med anbefalinger, som strengt taget ikke har noget med sagen at gøre, men mere drejer sig om forskningsmæssig interessevaretagelse⁵.

I en undersøgelse af folketingspolitikeres brug af forskningsresultater, (Kallehauge P & Kindtler K 2000), oplyste mellem 75 og 85 % af de adspurgte politikere, at de tillagde samfunds- og sundhedsvidenskabelig forskning meget stor eller stor værdi. På det mere konkrete niveau blev der spurgt om, hvor stor betydning forskningsresultater har for det politiske arbejde. 74 % svarede, at for samfundsvidenskabs vedkommende var det af meget stor eller stor betydning, medens det tilsvarende tal for sundhedsvidenskab var 69 %. Der blev også spurgt om, hvor hyppigt forskningsresultater anvendes som grundlag for politiske initiativer. Her svarede 47 %, at det var meget ofte og ofte, når det drejede sig om samfundsvidenskab, medens det var 30 % for sundhedsvidenskab. Det var – i det mindste for nærværende forfatter – bemærkelsesværdigt, at 83 % angav, at de fik kendskab til nye forskningsresultater ved at læse rapporter.

Det er vigtigt at se spørgsmålet om uredelighed og god videnskabelig praksis i denne større sammenhæng, jfr. også det efterfølgende afsnit, og ikke blot ud fra forskningens snævre selv-og indforståede verden. En del af begrundelsen for det oprindelige »snævre« Udvalg for videnskabelige Uredelighed for sundhedsvidenskab, var problemer med fx. strid om (med)forfatterskab og misbrug af data, som primært havde rod i den karriere-

og prestigemæssige betydning af forskning, fx. det underliggende krav om, at man skal have publiceret for at blive overlæge samt, at en del af denne forskning foregår i blandede forsker-praktikermiljøer på sygehusene. I videnssamfundet indgår forskning imidlertid også i policy-formulering, hvorved problemet antager en anden karakter, jfr. også at Lomborgs (debat?) bog netop rettede sig mod grundlaget for policy-formulering, hvor traditionen i samfundsvidenskaben er en anden end i naturvidenskaben.

Samtidig skal man også være opmærksom på, at i videnssamfundet er nogle resultater mere velkomne end andre. Harmonerer de med de dominerende »sandhedsopfattelser« og politiske vinde? Tre eksempler illustrerer dette – samt det mere generelle omkring ideologi, politik og videnskab.

I nogle samfund, fx. det tidligere Sovjetunionen, bliver ideologien på nogle områder bestemmende for videnskaben, fordi resultaterne skulle stemme med ideologien. Man behøver blot at nævne genetikerens Lysenko, som stod for en arvebiologisk opfattelse, der næsten totalt forkastede den Mendel-baserede opfattelse. Opfattelsen var, at arvelighed i høj grad består i organismens evne til at kræve bestemte betingelser for udvikling og liv og passede derfor godt sammen med den dialektiske materialisme. Dette er forstemmende og understreger selvsagt behovet for uafhængig forskning og et åbent samfund, hvor en debat kan udfolde sig, uanset om den ikke bekommer de politiske magthavere. Den samfundsvidenskabelige forsknings begrænsede råderum i det tidligere Østeuropa er også et memento om dette og viser faren ved ethvert monopolistisk-videnskabeligt syn (som naturligvis i sin værste form kan udfolde sig i totalitære stater). Det næste eksempel viser – bortset fra forskningsmæssig uredelighed – at i et åbent samfund, kan misopfattelser imidlertid komme til at dominere, blot fordi de passer ind i tidsånden.

Eksempellet vedrører spørgsmålet om »culture-and nature« vs. biologi som bestemmende for unges adfærd og andre aspekter af menneskelig adfærd. Det var en debat, der opstod i 80'erne omkring den verdenskendte- og dominerende antropolog Margaret Meads gennembrudsbog fra sidst i tyverne. Der er sandsynligvis tale om videnskabelig udredelighed i dette centrale værk, men det centrale spørgsmål her er, hvorfor der ikke blev sat spørgsmålstejn herved tidligere. Martin Oran startede sin bog »Not even Wrong« fra 1983 med følgende observation, som har betydelig generalitet på mange områder⁶:

»Occasionally a message carried by the media finds an audience so eager to receive it that it is willing to suspend all critical judgment and adopt the message as its own. So it was with Margaret Mead's celebrated »Coming of Age in Samoa«⁷

Debatten i efteråret 2003 omkring psykologiprofessor Helmut Nyborgs forskning indenfor intelligens, illustrerer også, at synspunkter, som bryder med »tidens opfattelser« giver anledning til en utrolig ophidset debat – og indklagning for et universitetsinternt udvalg vedrørende redelighed og etik. Pointen her er ikke, hvem der har ret, men alene at vise, at når nogen bryder med den accepterede visdom – og hvad der passer i tiden(s politik), er det dobbelt vigtigt at stå vagt om vigtige principper som uafhængighed og integritet. På intelligensområdet kan man fx. også tænke tilbage på debatten om *The Bell Curve*: intelligence and class structure in American Life, (Herrnstein & Murray 1994). En anmeldelse i *Contemporary Psychology* (maj, 1995, vol 40, nummer 5) satte i indledningsafsnittet spørgsmålet i relief:

»*The Bell Curve* has a simple but powerful thesis: There are substantial individual and group differences in intelligence; these differences profoundly influence the social structure and organization of work in modern industrial societies, and they defy easy remediation. In the current political milieu, this book's message is not merely controversial, it is incendiary.

As scholars such as Daniel Moynihan, Arthur Jensen, and E. O. Wilson have learned, the mainstream media and much of the scientific community have little tolerance for those who would question our most cherished beliefs. Herrnstein and Murray have received similar treatment. They have been cast as racists and elitists, and *The Bell Curve* has been dismissed as pseudoscience, ironically by some commentators who broadly proclaim that their critique has not benefited from a reading of the book. The book's message cannot be dismissed so easily. Herrnstein and Murray have written one of the most provocative social science books published in many years. The issues raised are likely to be debated by academics and policy-makers for years to come«.

Forskningsresultater, som går mod den herskende mening, møder altid modvind. Mest, hvis det samtidig bryder med, hvad der er sat i værk i policy-sammenhæng og således har direkte samfundsrelevans. Dette adresseres også i nævnte anmeldelse:

The Bell Curve closes with a review of the policy implications of their findings. What is the role of the social scientist in the formulation of social policy? I agree with Kendler (1993) that it is clearly within the scientific realm to comment on the likely consequences of competing social policies. Judging the value, as opposed to the costs, of such policies is, however, is a matter of political rather than scientific discourse. As Kendler documents, many social scientists confuse these two functions. Herrnstein and Murray have been vigorously chastised for discussing policy implications on the basis of the work reviewed and the data analyzed in their book. Similar assertions are, however, regularly made by many investigators in the social sciences. For example, the implications of specific research projects are regularly found in grant applications where they are used to justify the request for funds. Seldom are the value judgments underlying these implications explicitly stated, but they are easily inferred. Herrnstein and Murray have, in my opinion, been much more »up front« about these matters than many social scientists, and their discussions fall clearly within the boundaries discussed by Kendler. They argue, for example, with regard to affirmative action, »Our contribution (we hope) is to calibrate the policy choices associated with affirmati-

ve action, to make costs and benefits clearer than they usually are« (pp. 387-388).

Det er også i dette lys, at man skal se en instans som UVVU. Direktøren for forskningsstyrelsen har udtrykt UVVUs rolle klart og tydeligt. Han noterede i forbindelse med Lomborg-sagen, (Hansen 2003b), at UVVU i denne sag som i andre tilsvarende sager udelukkende har til opgave at afgøre, om de fremgangsmåder (redelighed, god videnskabelig praksis), som man må forvente anvendt under frembringelsen af et videnskabeligt arbejde, faktisk er blevet overholdt i de konkrete tilfælde. UVVU har ikke til opgave at afgøre, om en forsker, en forskergruppe eller lignende har ret eller uret – eller om en videnskabelig teori eller lignende er sand eller falsk. Der er næppe tvivl om, at en række debatdeltagere er kommet for skade at tro, at afgørelsen samtidig kunne tages til indtægt for det sidste. Det følger også heraf, at UVVU som sådan heller ikke tager stilling til forskningsparadigme og videnskabssyn. Derfor bliver det også et centralt spørgsmål, hvad man skal forstå ved »god videnskabelig praksis«, fordi det som sådan således ikke vedrører metodevalg m.m., som altid hænger sammen med videnskabssyn.

3. Policy-relevans, praktisk relevans, eksperterrolle og forskningens integritet: skaber det dilemmaer?

Dele af erhvervslivet forsker og produktudvikler på livet løs – endda i en sådan grad, at fx en IBM-ansat forsker har fået Nobelpriisen. Det er enten en konkurrenceparameter eller grundlæggende en forudsætning for overlevelse og ekspansion, fx i den farmaceutiske industri. De Godkendte Teknologiske Institutter, GTS, er bl.a. etableret for at bistå erhvervslivet⁸. Det er anvendelsesorienterede institutter, hvor overgangen mellem forskning, udvikling, udredning og konsulentarbejde er glidende – noget som i øvrigt er en general karakteristisk som passer på store dele af dagens forskningsverden⁹.

Ethvert større ministerium med respekt for sig selv har enten et sektorforskningsinstitut¹⁰ eller en forsknings- og udredningsinstitution knyttet tæt til sig. Man kan blot nævne Danmarks Miljøundersøgelser og Miljøministeriet, Institut for Miljøvurdering og Miljøministeriet, Arbejds miljøinstituttet og Beskæftigelsesministeriet, Socialministeriet og Socialforskningsinstituttet, Fødevareministeriet og Statens Jordbrugs- og Fiskeriøkonomiske Institut, Udenrigsministeriet og Dansk Udenrigspolitisk Institut (nu en del af Institut for Internationale Studier og Menneskerettigheder), Sundhedsministeriet og Statens Institut for Folkesundhed, Forsvarsministeriet og Forsvarets Forskningstjeneste, Boligministeriet (nu Økonomi- og erhvervsministeriet) og Statens Byggeforskningsinstitut osv..

Lidt uden for dette system finder man Dansk Sygehusinstitut, der i praksis er tæt knyttet til Amdrårdsforeningen, og som udover forskning og udredning også udfører egentlig konsulentarbejde¹¹ og AKF, som dækker det kommunale område, dog især det primærkommunale (men er også betydelig bredere, fx en del registerforskning).

Der findes mellemformer, fx den indlejrede DREAM-gruppe i Finansministeriet, som benyttede lejligheden til at løfte gruppen ud af Danmarks Statistik da den nuværende regering tiltrådte, utvivlsomt for at »have den tættere på«, Det økonomiske Råd eller Institut for pensions- og ældrepolitik i Socialministeriet, som er blevet indlejret i ministeriets nye Servicestyrelse. I Sundhedsstyrelsen finder man Institut for Evaluering og Medicinsk Teknologivurdering og i Lægemedelstyrelsen har man Institut for Rational Farmakoterapi¹².

Fælles for disse eksempler er forskningens åbenbare policy-relevans, som stort set er sektorinstitutternes *raison d'être*. Derfor er det også naturligt at være dobbelt opmærksom på, om man følger, hvad der på et givet

området opfattes som god videnskabelig praksis og måske især, at man ikke i konklusioner og sammenfatninger (eller mangel på samme!) tilsigtet eller utilsigtet kommer til at tjene bestemte interesser.¹³ Der er ikke åbenbare eksempler på dette,¹⁴ måske fordi man via bestyrelseskonstruktioner forsøger at skabe den nødvendige afstand mellem et sektorforskningsinstitut og dets økonomiske og intersemæssige hovedsponsor, måske også fordi de åbenbare interessenter også selv er opmærksomme på forholdet.

Netop på grund af den direkte forbindelse mellem forsknings- og udredningsresultater og policy-udformning tiltrækker disse institutter sig ofte betydelig interesse – og derfor er det dobbelt vigtigt at være opmærksom på begreber som redelighed og god videnskabelig praksis. Man behøver blot at tænke på de politisk bestemte angreb på Det danske center for Menneskerettigheder i 2001/2002, hvor det i nogle politiske kredse blev opfattet som et »politiserende« center, som var ubekvem for bestemt politiske synspunkter – og for dem, som ikke opfattede det som politiserende, var det måske netop fordi der var sammenfald med egne synspunkter?!. Debatten om centret illustrerer med al ønskelig tydelighed den glidende overgang mellem ideologi, politik og videnskab – især når der er tale om bredere samfundsmæssige forhold – som jo i sagens natur netop er samfundsvidenskabernes genstandsområde i modsætning til natur-og sundhedsvidenskaben.

Hvis man opfatter forskningsfriheden,¹⁵ som bestående af tre dele, kan man spørge, om alle tre dele er opfyldt i lige høj grad på et sektorinstitut. Der er for det første friheden til at drage de slutninger, som forskningen fører frem til, jfr. foran. For det andet er der friheden eller måske snarere retten og pligten til at offentliggøre resultaterne fra forskningen og endelig er der for det tredje friheden til at vælge opgaver og metoder. Friheden til helt frit at vælge opgaver er utvivlsomt i sagens

natur begrænset på et sektorinstitut sammenlignet med et universitet. Om det er et tab overlades til læserens vurdering.

Økonomiske interesser spiller naturligvis en rolle. Det afgørende er, om økonomiske midler er forbundet med bestemte metodevalg, følgegrupper med uklare beføjelser, publiceringsklausuler osv. – hvilket bør være absolut forbudt, i givet fald bør de pågældende bruge et konsulentfirma – eller om midlerne er ubundne, bortset fra angivelsen af opgaven eller området, som der skal forskes i.¹⁶

Ovenstående er ikke et forsøg på at skabe et problembillede i forhold til sektorforskningsinstitutterne, men det illustrerer måske klarere, hvad der er sket og sker i videnssamfundet. Samtidig er det måske også en indikation af, at universiteterne ikke er i stand til at levere denne form for forskning. Man ser dog dele af universitetsforskningen optræde i direkte konkurrence med sektorforskningsinstitutter på en lang række områder. Ligesom der nogle steder er ved at udskille sig mere policy-orienteret forskningsmiljøer, som overlapper med sektorforskningsinstitutterne.

Universitetsforskernes ubestridte frihed – hvilket ikke er lig med uafhængighed af interesser – gør, at en række af dem ofte bruges som eksperter i medierne. Det rejser en række spørgsmål, ikke blot i forhold til universitetsforskere, men for alle forsker-eksperter: hvad kvalificerer til at blive ekspert, hvad kan (bør) man udtale sig om, hvornår optræder man alene positivt (»faktuelt«), hvornår er man normativ (uden at udenforstående måske gennemskuer det) osv.. Det er spørgsmål, som trænger sig mere og mere på i takt med den stigende anvendelse af eksperter.

4. Forskeren som ekspert i det offentlige rum

Forskere optræder i medierne som eksperter – personer, der (angiveligt) upartisk ud-

lægger en sag eller nogle sammenhænge, ligesom de udpeges til forskellige udvalg. Deres rolle er ofte tvetydig. Dels den fagkyndige, den faktisk orienterede person, dels den policy-orienterede, som har en (faglig velbegrunder) mening om udformningen af et påtænkt indgreb. Det er i sagens natur især omkring det policy-orienterede, at der opstår debat. Det er måske derfor, at man sjældent ser forskere fra sektorforskningsinstitutter træde frem i forbindelse med det sidste, især hvis det direkte vedrører moderministeriet.

Man siger, at statsministeren har sat spørgsmålstegn ved ekspertrollen- og veldet. Det er i nogen kredse – måske især uden for de kredse, som leverer eksperterne – blevet mødt med vrede og påstande om kun at ville benytte »ikke-eksperter«. Debatten illustrerer en betydelig naivitet omkring rollen som ekspert og hvem man (= beslutningstagerne) vælger at inddrage, ligesom den underliggende politiske tolkning (positiv og negativ) af eksperters rolle heller ikke er forstået.

I nytårstalen 2001/2002 sagde statsministeren:

»Vi tror på, at mennesker er bedst til selv at vælge. Vi behøver ikke eksperter og smagsdommere til at bestemme på vore vegne. I de senere år er der ved knopskydning skudt et sandt vildnis af statslige råd og nævn og institutioner op overalt. Mange af dem har udviklet sig til statsautoriserede smagsdommere, som fastslår, hvad der er godt og rigtigt på forskellige områder. Der er tendenser til et eksperttyranni, som risikerer at undertrykke den frie folkelige debat. Befolkningen skal ikke finde sig i løftede pegefingre fra såkaldte eksperter, der mener at vide bedst. Eksperter kan være gode nok til at formidle faktisk viden, men når vi skal træffe personlige valg, er vi alle eksperter.«

Det er især den sidste sætning, man bør hæfte sig ved – den »rene« ekspert-rolle, dvs. ikke den tolkende og udlæggende, men den mere faktisk orienterede. Det er den gamle debat om positiv vs. normativ, som her blot spejles ind i ekspertrollen. I stedet for (poli-

tisk?) fornærmethed burde den del af forskersamfundet, som optræder i medierne og, eller forskellige udvalg og kommissioner måske gennemføre en selvransagelse vedrørende deres præcise rolle. Man kunne fx blot have spurgt til én af de sidste sætninger i SSFs etiske retningslinjer: »Offentliggørelse af konklusioner eller delresultater bør kun, hvis der foreligger særlige omstændigheder, ske før undersøgelsen er afsluttet og tilgængelig på den anførte [...jfr. det tidligere citerede punkt 5] måde.« Personligt finder jeg den for restriktiv, men problemstillingen er vigtig.

Det rejser automatisk spørgsmålet om grundlaget for forskeres offentlige udtalelser og ytringer: egen forskning, kendskab til andres resultater eller blot »kvalificeret mening«. Med andre ord udstrækkes redelighed og god videnskabelig praksis også til formidlingen og offentlig udlægning af resultaterne – og mere generelt forskernes ageren i det offentlige rum uanset om formen er skriftlig eller mundtlig?

Hvornår er man ekspert, hvornår almindelig borger? Hvornår misbruger man sin titel til uberettiget at give sine ord større autoritet? Skal synspunkter fra en professor i mikrobiologi omkring en række sundhedspolitiske synspunkter, som den pågældende ikke har forsket i eller beskæftiget sig med i en lidt dybere faglig sammenhæng, tillægges større vægt, fordi det kommer fra en professor dr. med? Medierne tager – forståelig nok – afsæt i de akademiske fjer, og reflekterer sjældent over, om den pågældende evt. er på ukendt territorium, og hvis det samtidig er kombineret med en sproglig saft og fylde, fx PAK (politisk-administrative kompleks) og DJØF-isering, ja så siger det bingo.

Man kan derfor spørge, om der er behov for et sæt retningslinjer for deltagelse i den offentlige debat, når det sker med forskerens akademiske autoritet.¹⁷ Pointen er ikke så

meget de præcise retningslinjer, men den proces som udarbejdelse af dem skaber, den debat der følger i kølvandet osv..

Udvalget, der så UVVUs grundlag efter i sømmene, (Forskningsstyrelsens arbejdsgruppe 2003), er inde på, om uredelighedstanken skal udstrækkes til ytringer i det offentlige rum, i modsætning til det videnskabelige rum. Det understreges, at der som udgangspunkt skal foreligge et produkt, hvor det centrale er en skriftlig form, dvs. også i princippet en kronik (skrevet med anvendelse af fx. professortitel). Arbejdsgruppen konkluderer, at ethvert skriftligt produkt fra en forskers hånd, uanset dets fremtrædelsesform skal kunne underkastes en prøvelse for uredelighed. Til gengæld, noteres det, bør UVVU være yderst tilbageholdende med at bedømme en forskers indlæg i og bidrag til den offentlige debat i pressen.

Som alternativ hertil kunne overvejes en afgrænsning gående ud på »regler« (normer) for deltagelse i den offentlige debat, når man optræder som forsker, dvs. med angivelse af titel og/eller arbejdssted, uanset om det er skriftlige eller mundtlige ytringer, fx. kronik, større artikler i dagspressen, læserbreve, responsum til offentlig forbrug eller et TV-interview.¹⁸ Ekspertdeltagelse i den offentlige debat egner sig i almindelighed ikke til at være omfattet af, hvad der defineres som uredelighed, mens der er omvendt behov for en debat om normer for deltagelse i den offentlige debat qua rollen som forsker. Det anfægter naturligvis ikke ytringsfriheden, men vedrører således alene spørgsmålet om rollen som ekspert og formidlingen samt tolkningen af forskningsbaserede resultater, uanset om det er egne eller andres. I forhold til det skitserede indtager debatbøger¹⁹ og populærvidenskabelige fremstillinger en mellemstilling. På grund af deres længde – og dermed også mulighed for såvel nuancer som dokumentation – bør de nok være omfattet af muligheden for at afprøve redelighed i fremstil-

lingen.

For de fleste samfundsvidenskabelige forskere er det åbenbart, at der på mange områder er sammenhæng mellem politiske holdninger og faglige overbevisninger – og dermed som regel også de policy-anbefalinger, som de pågældende fremsætter. Spørgsmålet er naturligvis hvilke konsekvenser og konklusioner den enkelte drager af dette²⁰. Nogen går i retning af, at så er det hele én stor pærevæling med frit slag for markedsføring af politiske synspunkter under dække af videnskabelighed, medens andre forsøger at skelne mellem snot og skæg – fortsat i erkendelse af, at overgangene er glidende.

Heine Andersen har undersøgt den første del af spørgsmålet, (Andersen 1998). Undersøgelsen fra midten af 90'erne er baseret på interviews med mere end 700 aktive forskere. Afsættet var en konstatering af, at alle samfundsvidenskabelige fag i deres historiske oprindelse tydeligvis har et politisk og moralsk engagement. Det præger samtidig mere grundlæggende forestillinger om individ og samfund og forholdet mellem dem. Derfor kan samfundsvidenskaberne aldrig undgå en debat om videnskab, ideologi og politik.

Undersøgelsen konklusion var en ret tydelig sammenhæng mellem forskernes politiske holdninger og deres faglige overbevisning, fx. omkring menneskebillede (fra rationel egeninteresse til handling primært på grundlag af personlig moral), forståelse af samfundet (fra forstås ud fra de enkelte individer til ingen mening at søge en helhedsforståelse) eller videnskabsideal (traditionel positivistisk forudsigelsesideal over et humanistiske-hermeneutisk ideal til et kritisk-teoretisk videnskabssyn). Det er også åbenbart, at der er sammenhæng mellem vurdering af den forskningsmæssige støtte for bestemte udsagn og politisk ståsted (defineret ved stemmeafgivning ved Folketingsvalget i 1994). Et udsagn som »en nedsættelse af mindstelønnen vil reducere arbejdsløshed« eller »poli-

tisk demokrati forudsætter en fri marked-søkonomi« viste klart, at vurdering af »rigtighed« af udsagnet (ialt 9) hang sammen med politisk ståsted. Heine Andersen noterer: »at dømme efter tallene har politiske holdninger størst betydning i fagene nationaløkonomi, samt politologi og sociologi, mindst i erhvervsøkonomi. Det kan måske tolkes som udtryk for, at nationaløkonomi, politologi og sociologi er fag, der er stærkere politiseret, fordi de er orienteret mod politiske beslutningsprocesser, og offentlige politiske debatter, bl.a. ikraft af forskningens anvendelsesigte og uddannelsernes erhvervssigte«, (Andersen 1998c), p. 43.

5. Videnskabelig uredelighed gælder på tværs af videnskaberne.

Indtil nu har spørgsmålet om videnskabelig uredelighed og god videnskabelig praksis ikke været behandlet systematisk. Det kan nu gøres på baggrund af ovenstående.

Der er ikke tvivl om, at videnskabelig uredelighed er en kategori adskilt fra god videnskabelig praksis. Hertil kommer, at uredelighed med nuancer må opfattes som fælles på tværs af alle videnskaberne.

Det drejer sig dybest set om den personlige eller gruppemæssige integritet, som er en nødvendig men ikke tilstrækkelig forudsætning for tillid til forskningsmæssige resultater og de forskere, som har frembragt dem.

Uredelighed drejer sig kort fortalt om generelle leveregler, som »du må ikke lyve«, »du må ikke bedrage« og »du må ikke snyde« eller sagt på en anden måde: vær ærlig, sig hele sandheden (og ikke varianten: sig sandheden, men ikke nødvendigvis det hele). I en vis forstand er det ikke særlige regler for forskning, men af almen karakter i livets forhold.

Ser man på listen af emner i § 3 i Bekendtgørelsen om Udvalgene vedrørende viden-

skabelig Uredelighed, jfr. fodnote 1, er der stort set tale om eksempler af den nævnte karakter: man må ikke konstruere data, man må ikke plagiere, man må ikke uretmæssig angive en ufortjent forfatterrolle, man må ikke forvride gengivelse af andres resultater, konklusioner skal være sanddrue og følgerigtige osv..

Sådanne regler forekommer selvfølgelig og selvindlysende, men praksis viser desværre, at det ikke er tilfældet. Den menneskelige natur er ikke et glansbillede. Ambitioner, tørsten efter prestige, søgen efter at blive kendt, karriereambitioner osv. er stærke drivekræfter, der frembringer mange uheldige eksempler. Både i nutid og fortid. Søgning til denne artikel viser – uden at søgningen på nogen måde er udtømmende – at problemet synes størst inden for natur-og sundhedsvidenskaberne. Fra 2002 kan således nævnessagen fra Bell Laboratories, hvor en meget anerkendt forsker, som blev omtalt til Nobelprisen, blev afsløret for at have fusket med data.

Årsagen til, at den (tilsynladende) hyppigere forekomst indenfor natur-og sundhedsvidenskaberne kan dels være større opmærksomhed omkring problemet,²¹ dels at på disse områder søger resultater ofte repliceret m.m. og der findes lovmæssigheder. Såvel replicering som »lovmæssigheder« er det mere sparsomt med i samfundsvidenskaberne og humaniora.

Tabel 1 illustrerer typer af klagepunkter for perioden 1993-97, dvs. alene i perioden med ren sundhedsvidenskab. En hurtig gennemgang af de seneste årsberetninger ændrer ikke afgørende ved billedet. I perioden 1993-1997 var der i alt 41 sager, hvoraf 24 blev afsluttet med en afgørelse. Antallet af sager per år er således lavt, fx. 14 i 2002.

*Tabel 1: Klagepunkter og antal af sager
hvor de blev rejst (afgjorte sager)*

	1993-1997
Konstruktion af data	2
Plagiat	3
Tyveri af data	2
Falsk metodebeskrivelse	3
Forvredet statistik eller konklusion	2
Undertrykkelse af publikation af uønskede data	4
Uberettiget brug af data	4
Spørgelsesforfatterskab	2
Problemer vedrørende forfatterskab og citation	8

Kilde: (Andersen 1998a)

Der er en gråzone omkring nogle af punkterne i § 3, hvor det er diskutabelt om, der tales om de nævnte bibelske leveregler eller noget, der minder om »god videnskabelige skik«, eller måske snarere »god arbejdspraksis«, fx punkt 5 om bevidst forvredet fortolkning af resultater og forvridning af konklusioner og punkt 7 vedrørende bevidst fordrejet gengivelse af andres resultater. Begge steder optræder »bevidst«. Problemet er, hvordan man i praksis kan afgøre dette.

UVVU har haft den praksis, at man i konklusionen påtaler afvigelser fra god videnskabelig praksis i sager, hvor der ikke direkte har været tale om videnskabelige uredelighed, jfr. denne artikels første linier. Arbejdsgruppen vedrørende forskningsetiske regler noterer lakonisk, at der ikke er hjemmel i den gældende bekendtgørelse for denne praksis, p. 8, (Forskningsstyrelsen arbejdsgruppe 2003). Der er næppe tvivl om det formelt korrekte i konstateringen, jfr. teksten i Bekendtgørelsen. Samtidig noteres det, at UvvuU kan have et »legitimt behov for – i begrænset omfang – at udtrykke kritik uden for de klare tilfælde af uredelighed. ... Imidlertid bør en påtale af afvigelse af god videnskabelige skik være indeholdt i udtalelsens præmisser, ikke i konklusionen.«, *ibid*, p. 9. Et par eksempler kan illustrere problemstillingen.

I en sag fra 2000/2001 (sag nr. 7 i Beretningen for 2000 og (afgørelsen), sag nr. 3, Beretningen 2001). Det var en sag, som det humanistisk-samfundvidenskabelige udvalg behandlede. Klageren mente, at der var tale om vildledning om et videnskabeligt budskab gennem forvridning af resultater og konklusioner, manipulation med citater og citatfusk i forbindelse med brug af et arbejde af klageren, som den indklagede havde brugt i en bog.

Udvalget konkluderede, at der ikke var tale om uredelighed, men »derimod havde indklagede handlet i strid med god videnskabelig skik ved den manglende citatkontrol og fejlcitering.«, p. 26, (Udvalgene vedrørende videnskabelig Uredelighed 2002). Vedrørende det videnskabelige budskab og konklusioner, mente udvalget, at der i videnskabelige diskussioner skal være betydelig spillerum for alternative og kritiske tolkninger af et videnskabeligt værk, såvel af konkrete tekststeder som bagvedliggende videnskabelige positioner. Som det formuleres efter en længere diskussion: »En sådan »dybdehermeneutisk« læsning kan ikke i sig selv karakteriseres som videnskabelig uredelighed«, p. 26, (Udvalgene vedrørende videnskabelig Uredelighed 2002). Vedrørende spørgsmålet om et retvisende referat af konklusioner eller positioner fandt udvalget, at heller ikke enhver mistolkning af en tekst eller mangel på præcision i et referat kan opfattes som videnskabelig uredelighed, fordi ethvert referat er en forenkling og at ethvert citat er en udvælgelse fra en større kontekst. Sålænge at det ikke kan godtgøres, at det er bevidst, kan man ikke tale om uredelighed.

Det andet eksempel vedrører en ph.d.-afhandling, hvor klagerne påstod, at der var bevidst fejlagtige oplysninger i afhandlingen. Klagen blev behandlet i to omgange, hhv. som sag nr. 5 i 2000 og sag nr. 1 i 2001. I 2000 fandt udvalget for jordbrug mm... ikke, at der var tale om uredelighed, om end der i et tekstafsnit i afhandlingen var givet fejlagtige oplysninger.

ger, men det kunne ikke godtgøres, at det var bevidst, idet de rigtige taloplysninger fremgik af en figur. Sagen blev genoptaget, fordi klageren havde fremsendt nye oplysninger, som ikke havde været en del af UVVUs afgørelse. Den indklagede medgav nu, at klageren havde ret i, at der var forkerte taloplysninger, men at de rigtige tale fremgik af en anden af indklagedes arbejder. Talfejlen havde ifølge indklagede ikke betydning for konklusionerne. UVVU fandt fortsat, at der ikke var tale om videnskabelig uredelighed, ligesom UVVU også fandt, at det lå udenfor beføjelserne at vurdere kvaliteten af forskningen. Man konkluderede imidlertid, at den undladte kontrol af talmaterialet var i strid med god videnskabelig praksis og fejlen måtte anses for væsentlig, fordi den ikke fremtrådte som åbenbar i lyset af andre oplysninger i publikationen.

Sammenfattende er der behov for regler for (u)redelighed. Det er imidlertid vigtigt at holde sig ret snævert til de almene aspekter. Spørgsmålet om »god videnskabelig praksis« er imidlertid en anden sag.

Inden diskussionen af god videnskabelig praksis skal bemærkes, at flere samfundsvidenskabelige tidsskrifter nu kræver, at data og computerprogrammer gøres tilgængelige i forbindelse med publicering af artikler. Journal of Applied Econometrics har følgende til forfattere:

Authors will be expected to make available a complete set of data used as well as any specialised computer programs employed, preferably in a machine-readable form. In cases where there are restrictions on the dissemination of the data the responsibility of obtaining the required permission to use the data rests with the interested investigator and not with the author. The condition of making available the specialised computer programs can be met either by providing a program listing or by allowing other investigators to use the program on an installation to which public access is possible. Authors of accepted papers are expected to deposit their data in electronic form

onto the journal's data archive. Copies of the Guidelines for users of the Journal of Applied Econometrics Data Archive can be obtained from the journal editors or the publishers. The Guidelines will also be published in the journal from time to time. ... Authors of accepted papers are strongly recommended to read these instructions carefully«.

Det er desværre endnu ikke et almindeligt krav, men burde være det ved alle kvantitative samfundsvidenskabelige undersøgelser.²² Det kunne være en nødvendig, men langt fra tilstrækkelig forebyggende foranstaltning.

I forbindelse med ovenstående har nogle få samfundsforskere uformelt været spurgt, om de har kendskab til publicerede arbejder, hvor de mener, der har været »fiflet« med data. Ingen har haft overbevisende eksempler, men flere nævner, at en mere subtil variant består i model-valg i de forskellige regressionsanalyser. Egen erfaring siger, at det sidste kan være et problem, ligesom min personlige fornemmelse siger, at dataudvælgelse m.m. kan forekomme. Det er derfor åbenbart at dataudvælgelse/exclusion er en væsentlig del af metodebeskrivelsen, jfr. næste afsnit.

6. »God videnskabelig praksis« = »videnskabelig skrivepraksis« på tvær af videnskaberne

Ser man på eksemplerne ovenfor vedrører »god videnskabelig praksis« snarere »god skrivepraksis«, og burde derfor omtales som »videnskabelig skrivepraksis« for at undgå sammenblanding med og association til videnskabelig fremgangsmåde, videnskabelige metode m.m., som har bund i videnskabsforståelse og videnskabsparadigmer. Hvis man holder sig til »videnskabelige skrivepraksis«, kan der også godt være regler på tværs af videnskaberne.

Hvad er da videnskabelige skrivepraksis? Det vedrører en række – for mig at se – selvindlysende forhold, som ikke her er udtømmende listet:

- Kun reelle, egentlig bidragsydende forfattere optræder på forfatterlisterne (næppe det store problem i samfundsvidenskaberne p.t., er/har været det i lægevidenskaberne og i store laboratoriegrupper.)²³
- Interesser skal erklæres, ikke blot økonomiske men også på anden vis, fx. hvem en artikel evt. oprindelig er udarbejdet for.
- Citater skal være retvisende, dvs. ikke taget (urimeligt) ud af kontekst og korrekte, incl. at trunkering markeres efter alment accepterede regler, typisk de tre punkummer eller firkantede parenteser.
- Referencer til primærkilder, som ikke er læst, men baseret på referencer i sekundærkilder skal undgås og i påkommende fald altid fremgå klart.
- Man skal henvise til kilder, når der direkte eller i »svag parafrase« tages fra andre kilder (jfr. reglerne for uredelighed, idet der jo her er tale om intellektuelt tyveri).
- Redegørelse for anvendt metode og centrale fravalg
- Datatilgængelighed for tredjepart bør være et naturligt tilbud, incl. set-up til computerprogram og evt. særligt udviklede programmer.
- I diskussions- og resultatafsnittet diskuteres alternative tolkninger
- Men det er nok for krævende at insistere på alternative tilgange.
- En balanceret diskussion i forhold til den eksisterende litteratur er også ønskelig, men ofte er problemstillingerne énsidige i udgangspunktet. Alligevel burde det nok være et krav, at man rudimentært forsøger med en mere generel indplacering.

Som nævnt kan der føjes andre punkter til, men kernen er, at der er tale om »skrive- og præsentationsregler«, som næppe bør indpakkes som »god videnskabelig praksis«, fordi det skaber association til, hvad der er den »rigtige« videnskabelige metode m.m.. Ovenstående er således på en række områder blot en simpel udvidelse og omskriving af det tidligere citerede afsnit om retningslinjer

for forskningsetik i samfundsvidenskaberne, (Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsråd 2002). Det kan næppe være kontroversielt. Som ved så meget andet i denne forbindelse, skal sådanne selvfølgheder indsocialiseres i løbet af studietid og ph.d-stipendiat-tiden. At det så er langt fra »samfundsvidenskabelig metode« er en helt anden sag.

Daniel Andersen, én af de åndelige fædre til det oprindelige Udvalg vedrørende videnskabelig Uredelighed, noterede i 1997, (Andersen 1998b), at formålet med udvalgets retningslinjer ikke var at skabe helt nye principper. Tværtimod havde det været målet at søge nedfældet eksplicit, hvad der allerede implicit syntes at være konsensus om inden for den sundhedsvidenskabelige forskerverden. Dette kunne, noterede han, give anledning til modsat rettede reaktioner hos brugerne. De kan på den ene side føle noget af indholdet velkendt og dermed overflødigt. På den anden side kan noget forekomme nyt uden egentlig at være det, fordi den enkelte forsker ikke altid i alle detaljer og inden for alle områder har gjort sig klart eller fået undervisning i, hvad der er en fælles opfattelse af god forskningsskik. Og, ikke sjældent opstår behov for klargørelse af principper for god videnskabelig praksis først, når der er opstået en konflikt. Derfor kan sådanne retningslinjer være nyttige og en UVVU, der fokuserer på uredelighed og god (videnskabelig) skrivepraksis er velberettiget – også for samfundsvidenskaberne.

7. Fælles videnskabsparadigme i samfundsvidenskaberne?

Hvis UVVU skulle beskæftige sig med anvendt videnskabelig metode i forbindelse med konkrete klager, ville opgaven blive såvel uoverskuelig som meget problematisk, ja direkte uønskelig. Det ville udvikle sig til intellektuel tyranni.

Videnskabelige metoder har grundlæggende rod i videnskabssyn/videnskabsparadigme og derom er der på ingen måde enighed. Der findes da heller ikke eksplicitte fortalere for tanken om, at UVVU skulle beskæftige sig med, hvad der er »rigtige« metoder, med hvad der er rigtigt og forkert, men nogle har utvivlsomt tænkt tanken, når de ser, hvad de betragter som tåbeligheder i andre paradigmer. I forbindelse med det åbne brev som blev omtalt i indledningen modtog jeg et par e-mails fra personer, som jeg har stor respekt for, som reelt set havde dette budskab.

Selv om mange ønsker sig et (mere) fælles videnskabssyn i samfundsvidenskaberne – så længe det blot bliver deres – er det ikke realistisk. Ganske vist har eksempelvis den traditionelle økonomiske tilgang, bl.a. metodologiske individualisme og en vis formalisme, trængt sig ind i politologien, sociologi og jura, men er på ingen måde hverken dominerende eller accepteret.

Når, som Heine Andersen noterede i sin undersøgelse, faglige overbevisninger og grundopfattelser i vidt omfang synes at hænge med politisk overbevisning, vil det være naturligt at konkludere, som han gør. Et metodologisk princip om størst mulig intellektuel åbenhed og selvkritisk refleksion er et åbenbart, men også forsømt, krav. Det må ikke føre til relativisme – men åben diskussion. Når David Favrholt om den stærke (og nok også den svage udgave) af social konstruktivismen siger;

»Der er her tale om en reduktionisme, hvis konklusioner er så rabiante og skingrende tåbelige, at man dårligt kan referere dem uden straks at blive beskyldt for at have forvansket dem – hvilket jeg da også er blevet af kolleger her på instituttet. Men her må jeg melde hus forbi, og i det følgende er der da heller ikke nogen forvanskning. Jeg har med stor omhu arbejdet mig igennem de mange social konstruktivistiske værker med stadig tanke på, at man skal give modstanderen al den kredit, der

overhovedet kan mobiliseres, før man fremfører sin kritik.«, (Favrholt).

er det klar tale, ikke en relativistisk position men også oplæg til en intellektuel debat, hvor positioner prøves af.

På godt og ondt – mest det sidste – er der (for) mange videnskabssyn i samfundsvidenskaberne – og det er måske her, at samfundsvidenskaberne skiller sig mest markant ud fra natur- og sundhedsvidenskaberne. Det er imidlertid en særkilt opgave at redegøre for disse videnskabssyn og vurdere dem. Men det er også åbenbart, at »regler« for videnskabelig metode, ville støde direkte mod den åbne debat, der bør være, men alt for sjældent er mellem de forskellige videnskabssyn. De fleste gemmer sig nemlig helst blandt ligesindede og foretrækker de døves dialog.

8. Sammenfatning

I debatten på kølvandet på Lomborg-afgørelsen har berettigelsen af UVVU og UVVUs virkemåde og virkeområder været diskuteret. Og spørgsmålet om fx. en fælles opfattelse af samfundsvidenskabelig praksis, dvs. på tværs af den mangfoldighed som samfundsvidenskaberne udgør, har tiltrukket sig en vis opmærksomhed.

Nogle samfundsvidenskabelige forskere har ment, at en sådan institution ikke er nødvendig. Set i lyset af dagens videnssamfund er det imidlertid synspunktet i denne artikel, at hvis UVVU indskrænker sig til a) uredelighed i almindelig sund fornuft forstand (»du må ikke lyve eller bedrage«, »du må ikke stjæle«, »du må ikke pynte dig med lånte fjer« osv) og b) simpel konstatering af, om god skrivepraksis er fulgt, vil det være en nyttig instans, om ikke andet så fordi den måske ved sin blotte eksistens kan virke forebyggende. Det er imidlertid lige så vigtigt, at såvel a) som b) opbygges som selvfølgelige normer i løbet af studie- og ph.d.-tid. Forskningsmæssig og personlig integritet er

nøgleord i en tid, hvor viden i stigende grad indgår i policy-dannelse. Derfor kan almene – omend lidt selvfølgelige fælles adfærdsregler – være nyttige.

Disse forhold kan udmærket være fælles for samtlige videnskaber. Hverken på tværs af videnskaberne eller indenfor samfundsvidenskaberne kan der opbygges noget, som minder om fælles videnskabssyn, videnskabsparadigme – og derfor kan man heller ikke som sådan tale om »almindeligt accepterede forskningsmetoder« – de er nemlig forankret i videnskabsparadigmet.

Der er et påtrængende behov for at arbejde med normer for »forskeres deltagelse i den offentlige debat«. Det er ikke en sag for UVVU, men kunne fx. tages op i AC-regi.

Noter

1. Uredelighed defineres i Bekendtgørelsens paragraf 3, (1998), hvor stk. 1 dækker over »objektiv uredelighed« og stk. 2 over »subjektiv uredelighed«, hvor der ved det sidste skal være tale om forsæt. §3: »videnskabelig uredelighed omfatter handlinger eller undladelser, hvorved der i forskning sker forfalskning eller forvridning af det videnskabelige budskab eller grov vildledning om en persons indsats i forskningen, og omfatter bl.a.
1. Konstruktion af data. 2. Selektiv eller skjult kassation af uønskede resultater. 3. Substitution med fiktive data. 4. Bevidst vildledende anvendelse af statistiske metoder. 5. Bevidst forvredet fortolkning af resultater og forvridning af konklusioner. 6. Plagiering af andres resultater. 7. Bevidst fordrejet gengivelse af andres resultater. 8. Uretmæssig angivelse af forfatterrolle. 9. Ansøgninger med urigtige oplysninger. Stk. 2. For at kunne betegne adfærd som videnskabelig uredelighed skal det kunne dokumenteres, at den pågældende har handlet forsætligt eller udvist grov forsømmelighed i forbindelse med
2. Denne artikel tager afsæt i Lomborg-sagen, men drejer sig ikke om sagens indhold eller forløb. Afgørelsen blev anket til videnskabsministeren. Anken er blevet behandlet, og i skrivende stund ligger den til samlet vurdering i juridisk afdeling
3. i Videnskabsministeriet, se (Hansen 2003a) for en udmærket oversigt sagen per 14. september 2003. Se Zahle for visse juridiske aspekter. (Zahle 2003), især klargøringen af, hvad der skal forstås ved uredelighed. – Ud over det åbne brev gav sagen anledning til to andre underskriftsindsamlinger. Den ene var placeret i et samfundsvidenskabeligt miljø (Handelshøjskolen i København) og tog afstand fra UVVUs fremgangsmåde, den anden i et sundheds/naturvidenskabeligt miljø (Rigshospitalet/DTU) og støttede UVVU. Samlet lykkedes det at indsamle 6-700 underskrifter. Det viser den interesse og de emotioner, sagen affødte på de højere læreranstalter. Den samfundsvidenskabelige begrundelse lød: »Undertegnede tager afstand fra den afgørelse som Udvalgene Vedrørende Videnskabelig Uredelighed har fremsat i sagen mod Bjørn Lomborg. – Uanset hvad man mener om Bjørn Lomborgs synspunkter, er udvalgets fremgangsmåde uacceptabel, særlig i lyset af anklagens alvor. – UVVU refererer i sin afgørelse alene en kritik fremsat af Lomborgs modstandere, og forklarer ikke for hvert anklagepunkts vedkommende, hvorfor udvalget finder den fremsatte kritik overbevisende [og] udelader i afgørelsen væsentlig, offentlig tilgængelig information, der svækker anklagen om uredelighed, herunder Bjørn Lomborgs svar på den fremsatte kritik.«. I en vis forstand er der tale om et spørgsmål om sagsbehandling og retssikkerhed og i en anden forstand, som fremgår af begrundelsen for de netop citerede formuleringer, også et spørgsmål om, hvad UVVU konkret skal tage stilling til, herunder hvem der har »ret« i en videnskabelig disput.
3. Et morsomt og tankevækkende bidrag til denne debat leverede fysikprofessor Alan Sokal i 1996, da han fik publiceret en non-sense artikel i et anerkendt socialkonstruktivistisk tidsskrift, Social Text. Den var bevidst skrevet som »meningsløs« og gik igennem referee-processen. Det har affødt mange reaktioner, se Sokals hjemmeside for detaljer og artiklen, www.physics.nyu.edu/faculty/sokal. Om artiklen skriver han: »for some years I've been troubled by an apparent decline in the standards of intellectual rigor in certain precincts of the American academic humanities ... So, to test the prevailing intellectual standards ...: Would a leading North American journal of cultural studies ... publish an article liberally salted with nonsense if (a) it sounded good and (b) it flatter-

red the editors' ideological preconceptions?» – Et par år senere tog han sammen med en fransk kollega den franske postmodernisme op til (u)kærlig behandling i bogen: *Intellectual impostures: Postmodern philosophers' abuse of science*. (Sokal & Bricmont 1998). Et tidligere og et senere bidrag til denne mere generelle debat om, hvad »sand videnskab er« findes i (Gross & Levitt 1994; Koertge 1998)

4. Der kan indenfor det sidste halve år nævnes tre evalueringer igangsæt på baggrund af en offentlig debat: en publikation fra Socialforskningsinstituttet om integration, (Kærgård, Lund, & Wadensjö 2003), om iltsvind i de indre farvande, (Gray et al. 2003), og publikationerne fra Institut for Miljøforskning, (Andersen 2003). Hertil kommer, at to folketingsmedlemmer truede med at indklage en publikation fra DUPI for UVVU (og gjorde det), fordi partilederen i et interview med en gymnasieelev var dårlig omtalt, og en navngiven projektmager truede ligeledes med at gå til UVVU (uden p.t. at have gjort) på baggrund af en debatbog om projektmageri udgivet af to forskere ved Handelshøjskolen. – Det kan ikke udelukkes, at de sidste to sager er affødt af opmærksomheden omkring eksistensen af UVVU i kølvandet af Lomborgsagen, hvorfor man nok skal være forsigtig med at generalisere.
5. Et eksempel findes i evalueringen af Danmarks Miljøundersøgelser, DMU, (Gray et al. 2003). En anbefaling om midler til bestemte aktiviteter og betoningen af behovet for god forskning blev i pressen trukket frem som noget vigtigt – utvivlsomt som en art kommentar til regeringens politik på området. Som jeg læser kommissoriet, falder anbefalingen ikke ind under det, og illustrerer hvor svært det kan være at balancere, selv for anerkendte forskere. Det er også tankevækkende, at det efterfølgende var nødvendigt at udsende en korrektion, (DMU 2003). En model fra et andet institut var efter instituttets egen mening omtalt på »vildledende og delvis usand« måde i evalueringen. Instituttet fandt, at omtale kunne skade det forretningsmæssigt. Det hedder lakonisk i pressemeddelelsen: »Panelet har svaret, at ikke har været panelets hensigt at evaluere XX's arbejde. Panelet har derfor besluttet at slette sætningen i evalueringsrapporten.« Det viser i al sin enkelhed, hvor let evalueringer af denne type kan blive en boomerang og viser noget om evaluatorernes egen (mangel på?) grundighed. At det også

viser kommerialiseringens rolle er ligeledes åbenbar.

6. Se også en tankevækkende gennemgang af Taylor og Scientific management og Hawthorne eksperimenterne og humans relations i organisationsteorien i (Waller 2002)
7. Her citeret fra »Margaret Mead, Derek Freeman ... and the Samoans, (www.stpt.usf.edu/~jsokolov/314medal.htm)
8. Der er 10 institutter, fx Teknologisk Institut Dansk Toksiologi Center og FORCE, som primært har udgangspunkt i natur – og sundhedsvidenskaberne, om end der på Teknologisk Institut også er samfundsvidenskab repræsenteret. De omtaler sig selv som repræsenterende dansk erhvervslivs mest forskningsintensive del. Der er ansat ca. 3000 personer og de samlede budgetter beløber sig til ca. 2,2 mia. kr.
9. Det ville være nyttigt med klare definitioner, men det er ikke just det, der præger området. Den officielle definition af Forskning og Udviklingsarbejde (FoU) er »skabende arbejde på systematisk grundlag med henblik på at øge den videnskabelige og tekniske viden vedrørende mennesker, kultur og samfund – samt udnyttelse af den eksisterende viden til at anvise nye praktiske anvendelser«. Dette svarer til den officielle OECD definition. »Udredning« kan defineres, som en systematisk sammenstilling og evt. syntetisering af eksisterende viden på et område. Det kræver faglig forankring at kunne udføre dette på kvalificeret vis. Om man skal kalde det videnskab kan diskuteres, men det kræver utvivlsomt en videnskabelig forståelse og tilgang for at kunne udføre et sådant arbejde kompetent.

»Konsulentarbejde« er mere diffust, idet der er tale om både en veldefineret kommerciel økonomisk relation dikteret af udbud og efterspørgsel, fx er der egentlig udbud af opgaver, og en noget anden opfattelse af opdragsgiverens rolle, fx er der ofte betydelig indflydelse på såvel metode som tolkning af resultatet. En række konsulentfirmaer udfører i stigende grad opgaver, som har karakter af udredning og/eller anvendt forskning, og en del af dem har ansat ph.d.-ere. Med andre ord udføres en del opgaver på, hvad der må formodes at være et videnskabeligt grundlag. Deres opgaveløsning er dog sjældent omfattet af fx pligt/ret til offentliggørelse for en bredere offentlighed, hvilket vel er et af den frie forskningsverdens adelsmærker.

10. Der findes p.t. omkring 25 sektorforskningsinstitutter, som er foreslået reduceret til 17. Institut for Grænseregionsforskning integreres således med Syddansk Universitet. »En sektorforskningsinstitution er en offentlig institution, der udfører forskning i tilknytning til en samfundssektor. Sektorforskningen bidrager med vidensopbygning, der anvendes af offentlige myndigheder i den politisk og administrative beslutningsproces, af erhvervslivet i den videre udvikling, i undervisningen samt i den offentlige debat. Sektorforskningen tegner sig for godt en fjerdedel af den samlede offentlige forskning«, p. 1. (Sektorforskningens Direktørkollegium 2000)
11. I Sektorforskningen 1999/2000, (Sektorforskningens Direktørkollegium 2000), opføres DSI ikke som et sektorforskningsinstitut i modsætning til AKF. Det illustrerer måske den uklare status, som dette altovervejende samfundsvidenskabelige institut har. Bestyrelseskonstruktionen med fx en formand, som samtidig også er formand for Amtsrådsforeningens sundhedsudvalg, harmonerer heller ikke med oplægget til ny lov for sektorforskningen.
12. På denne måde opfattes disse to institutter ikke som sektorforskningsinstitutter og unddrager sig dermed regelsættet herfor. Begge er tæt på beslutningsprocesser og fx rapporter fra Institut for evaluering og medicinsk teknologivurdering undergår en godkendelses-procedure »højere oppe« i systemet før offentliggørelse. Der kan således ikke være tale om videnskabelig kvalitetssikring – men sikring af, at policy-implikationer m.m. er »afstemte«.
13. Som formand for bestyrelsen for Arbejdsmiljøinstituttet, har jeg løbende lejlighed til at følge spørgsmålet, ligesom samarbejde med et par sektorinstitutter også giver en fornemmelse for problemstillingen.
14. I praksis er det svært at påvise, fordi konklusioner kan udtrykkes på mange måder. På den ene side kan problemet aldrig udelukkes, men på den anden side kan man håbe, at forskernes integritet er så stor, at problemet ikke opstår – uafhængig af egen politisk overbevisning.
15. Peder Olsen Larsen, (Larsen 2003), har en nuanceret, nøgtern og uidealiseret diskussion af begrebet.
16. Gråzonerne er utallige. Blot et selvoplevet eksempel, hvor vi på frie betingelser udførte en forskningsmæssig udviklingsopgave for et ministerium. Vi mente imidlertid, at den rentefod, der skulle anvendes ved diskonteringen, skulle være en anden end den Finansministeriet dikterer for at sikre lige betingelser ved sammenligninger. Hvad gør man: retter ind og bruger den definerede sandhed, laver følsomhedsanalyser hvori »tilfældigt« også er den officielle sats, eller fastholder og argumenterer for, hvad man mener er rigtigst? Og skeler man ved afgørelsen til fremtidige samarbejdsrelationer med de pågældende parter. Dette er en del af hverdagen for alle forskere, som giver sig af denne med denne form for anvendelsesorienteret forskning. Integriteten hos de involverede sættes løbende på prøve.
17. Som ofte anvendt sundhedsekspert i medierne, har jeg denne problemstilling inde på livet næsten daglig. Hvis jeg derfor skriver et læserbrev om et emne, som mit professorat eller forskningssæssige viden ikke tager afsæt i, fx. opera, bør jeg naturligvis undgå, at min professor-titel optræder i forbindelse med læserbrevet. Men erfaring viser, at man eksplicit skal gøre opmærksom på, at man ikke optræder med professorautoriteten. Skal man overhovedet udtale sig, hvis der er tale om et område, hvor man ikke med rimelighed kan siges at være ekspert, omend man nok kender noget, måske endda en del, til området? Min personlige opfattelse er, at man i sådanne tilfælde bør afstå fra det. Fx. er jeg meget forsigtig med at bevæge mig ind på socialområdet, omend jeg aktivt har beskæftiget mig med en række problemstillinger og for den sags skyld også erhvervs- og voksenuddannelser, hvor jeg i en anden egenskab har en del viden. På det sidste område, bør man sikre sig, at der fx. kun står »formand« – og ikke »formand, professor...«. For mig er alt dette selvindlysende, men jeg er ikke overbevist om, at det gælder for alle eksperter i den offentlige debat.
18. Der tænkes her på forskere, som på opfordring på grund af deres eksperetstatus og for særskilt vedlæggelse udarbejder responsa, typisk for interesseorganisationer eller offentlige myndigheder. Disse responsa bliver ofte en del af en offentlig debat – og hvis ikke – har de i det mindste ofte rod i en offentlig debat – og ønskes normalt udarbejdet i en forventning om, at det understøtter en interesseorganisations synspunkt. For offentlige myndigheder er sagen mere nuanceret, idet der også udarbejds responsa, som har et rent opklarende formål, fx. vedrørende juridiske forhold.

- Det væsentlige er imidlertid, at forfatterens akademiske autoritet tages til indtægt for indholdet.
19. Et eksempel udgøres af bogen »På en bølge af begejstring ...« af Bøje Larsen og Peter Aagaard (Nyt fra Samfundsvidenskaberne, 2003). Er det en debatbog – er det en videnskabelig afhandling – eller er det en videnskabeliggjort bog med et debatsigte? Og gælder de samme kriterier for redelighed for alle tre former? Kan man bruge sin akademiske autoritet på samme måde i alle tre tilfælde? I en kronik anklager tre professorer bogen for at »den overskrider ikke bare grænserne for videnskabelig og faglig redelighed, men også for almindelighed hæderlighed«, (Hildebrandt, Kristensen, & Jensen 2003).
 20. Problemstillingen er tydeligt illustreret i et interview i Ugebrevet A4 med arbejdsmarkedsforskeren professor Henning Jørgensen. »Som forsker er det altid virkeligheden han har forholdt sig til – videnskabelig teori har for ham kun været en hjælp til at forstå og forklare den. Omvendt mener han, at det forholder sig for de seks medlemmer af den nyligt nedsatte ... velfærdskommission. De seks økonomer i kommissionen får følgende skudsmål med på vejen: »De er så uendeligt ens – samme teoretiske skole, samme stanghabit, samme tænkemåde og samme verdensfjerne måde at regne tingene ud på ved deres skriveborde. De går galt i byen, fordi de ikke lader sig korrigeres af virkelighedens praktiske mænd og kvinder. Fordi de først og fremmest tror på deres teori og betragter virkeligheden som en et uinteressant specialtilfælde af denne teori.« – [og i et fremhævet citat] »Nyliberale økonomer vil tolke nogle data på en anden måde end jeg. Det betyder ikke, at de har lige så meget ret, for de betragter – fejlagtigt – mennesket som en kalkulerende købmand, der livet igennem kun motiveres til handling af økonomiske incitamenter«, (Bræmer 2003). – Tydligere kan forskelle i forskningsparadigme og menneskesyn ikke formuleres.
 21. En kollega og jeg fandt således i firserne ud af, at en nordisk kollega ord til andet – uden kildehenvisning – havde benyttet centrale dele af et af vore conferencepaper i et bogkapitel. Måske meget sigende: vi valgte ikke at gøre noget ved det – men jeg tænker på det hver gang jeg træffer den pågældende. Spørgsmålet er, om vi ville have gjort det i dag. Jeg er i tvivl.
 22. Det er interessant at overveje, hvad man gør ved kvalitative undersøgelsesmaterialer. Her er for-

mاليا ikke blot mere komplicerede, men da nogle videnskabssyn i denne sammenhæng ikke i almindelighed støtter det reproduktionskrav, som ligger i den kvantitative metodik, rejser det mange andre spørgsmål.

23. I et anerkendt medicinsk tidsskrift som British Medical Journal står der under artikler med flere forfattere typisk følgende (fra BMJ oktober 2003): »Contributors: TT had the original idea for the study, collected the data, and was responsible for the overall running of the project; he will act as guarantor for the paper. RB was the research supervisor and was intimately involved in all stages of design and analysis. LS was involved in the design of the study and was particularly responsible for advice on ethical concepts. All authors contributed to the writing of the manuscript.« – Mit personlige kendskab til forfatterpraksis inden for såvel samfunds- som sundhedsvidenskab i Danmark siger, at der ikke eksisterer samme klarhed. I takt med at »publish or perish« også gælder samfundsvidenskaberne skulle denne praksis måske indskræpes.

Referencer

- Åbent brev til de samfundsvidenskabelige medlemmer af Udvalgene vedrørende videnskabelig Uredelighed. Morgenavisen Jyllands-Posten, 12. januar 2003.
- Bekendtgørelse nr 933 af 15. december 1998 om Udvalgene vedrørende videnskabelig Uredelighed. København: Forskningsministeriet, 1998.
- Andersen, D. Sager gennem UVVUs første fem år (kapitel i Beretning 1997). København: Forskningsministeriet. 1998a.
- Andersen, D. Vejledninger i god forskningspraksis (i Beretning 1997). 1998b. København, Forskningsstyrelsen.
- Andersen, H. Politiske holdninger og faglige overbevisninger blandt samfundsforskere i Danmark. Københavns Universitet, Sociologisk Institut: Sociologisk rapportserie nr.6 1998.
- Andersen, H. Politiske holdninger og faglige overbevisninger blandt samfundsforskere i Danmark. Københavns Universitet, Sociologisk Institut: Sociologisk rapportserie nr.6 1998. 1998c.
- Andersen, H. Evaluering af publikationer fra Institut for miljø. København. 2003.

- Bræmer, M. Forskning for folket. (interview med professor Henning Jørgensen). Ugebrevet A4 – LO Ugebrev, 13.oktober . 2003.
- DMU. Korrektur til rapporten fra det internationale panel, der evaluerede DMU's iltsvindsforskning. Roskilde: DMU (www.dmu.dk/1_Nyt/2_akt_Debat/iltsvind_korrektur_dk.asp) . 2003.
- Favrholdt, D. Social konstruktivisme – marmortempel eller sandstøt? (udateret). http://www.filosofi.net/artikler/favrholdt_sk.pdf .
- Forskningsstyrelsen arbejdsgruppe. Rapport vedrørende forskningsetiske regler. København: Forskningsstyrelsen . 2003.
- Forskningsstyrelsens arbejdsgruppe. Rapport vedrørende forskningsetiske regler. København: Forskningsstyrelsen . 2003.
- Gray, J., Glibert, P., Diaz, J., & Rabalais, N. Evaluation of NERI's research on marine eutrophication (om Danmarks Miljøundersøgelser arbejde vedrørende iltsvind). Danmarks Miljøundersøgelser, 25.maj 2003 .
- Gray, J., Glibert, P., Diaz, J., & Rabalais, N. Evaluation of NERI's research on marine eutrophication (om Danmarks Miljøundersøgelser arbejde vedrørende iltsvind). Danmarks Miljøundersøgelser, 25.maj 2003 . 2003.
- Gross, P. & Levitt, N. Higher superstition : The academic left and its quarrels with science / By Paul R. Gross and Norman Levitt. Baltimore: Johns Hopkins University Press . 1994.
- Hansen, J. Dommere under anklage. Morgenavisen Jyllands-Posten, 14.september 2003, p.6 . 2003a.
- Hansen, J. Lomborg-sagen og debatten. Forskningsstyrelsen, (www.forsk.dk/uvvu/nyt/presse/lomborg_pres.htm) . 2003b.
- Herrnstein, R. & Murray, C. The bell curve : Intelligence and class structure in American life / By Richard J. Herrnstein and Charles Murray. New York: the Free Press . 1994.
- Hildebrandt, S., Kristensen, K., & Jensen, H. Et projekt i agitation og fusk. Kronik, Berlingske Tidende 14.september . 2003.
- Kærgård, N., Lund, A., & Wadensjö, E. Evaluering af »Mange veje til integration« (publikation fra SFI). Den Kgl.Veterinær- og Landbohøjskole, sektion for økonomi, 25.juni 2003 . 2003.
- Kallehauge P & Kindtler K. Politikere og forskning. Politikeres opfattelse og anvendelse af forskning. Analyseinstitut for Forskning, 2000/4. Aarhus . 2000.
- Koertge, N. ed. A house built on sand : Exposing postmodernist myths about science. Oxford: Oxford University Press . 1998.
- Larsen, P. Forskningens verden. Prydhave, nyttehave, vildnis. 2003. Århus, Århus Universitetsforlag.
- Sektorforskningens Direktørkollegium. Sektorforskningen 1999/2000. København: Forskningsministeriet . 2000.
- Sokal, A. & Bricmont, J. Intellectual impostures : Postmodern philosophers' abuse of science / By Alan Sokal and Jean Bricmont. London : Profile. 1998.
- Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsråd. Vejledende Retningslinier for Forskningsetik i Samfundsvidenskaberne. København: Forskningsstyrelsen. 2002.
- Udvalgene vedrørende videnskabelig Uredelighed. Årsberetning 2001. 2002. København, Forskningsstyrelsen.
- Udvalgene vedrørende videnskabelig Uredelighed. Udtalelse fra Udvalgene Vedrørende Videnskabelig Uredelighed (... om afgørelsen vedrørende the Skeptical Environmentalist). Forskningsstyrelsen (www.forsk.dk/uvvu/nyt/presse/udtalelse_230103.htm). 2003.
- Udvalgene vedrørende videnskabelige Uredelighed. Decision regarding complaints against Bjørn Lomborg.Forskningsstyrelsen www.forsk.dk/uvvu/nyt/udtaldebat/bl_decision.htm) . 2003.
- Udvalget vedrørende videnskabelige Uredelighed. Vejledninger i god videnskabelige praksis. København: Forskningsstyrelsen . 1998.
- Waller, J. Fabulous science. Fact and fiction in the history of scientific discovery. Oxford: Oxford University Press. 2002.
- Zahle, H. Uredelighed i forskningen. Ugeskrift for Retsvæsen B, marts 2003, 91-100.
- Zahle, H. Uredelighed i forskningen. Ugeskrift for Retsvæsen B, 91-100. 2003.

Uredelighed, fri debat eller rent nonsens?

Hans Aage, professor i nationaløkonomi, dr. polit., Institut for Samfundsvidenskab og Erhvervsøkonomi, RUC.

1. Objektivitet og subjektivitet

Selvfølgelig må der i alt videnskabeligt arbejde sondres mellem saglige og politiske udsagn. Objektivitet er videnskabens grundlag og eksistensberettigelse og revisionisme dens adelsmærke. Fra en videnskabelig synsvinkel er det virkeligheden, ikke forskellige personers holdning til den, som er interessant. Sondringen er fælles for natur- og samfundsvidenskab, men den giver anledning til langt større problemer i samfundsvidenskaberne end i naturvidenskaberne, hvilket hænger sammen med de mange og store forskellige angående forskningsgenstand, metode og akkumulation af videnskabelige resultater.

Som følge af problemerne med at sondre mellem saglige og politiske udsagn bliver også fremtrædelsesformerne for videnskabelig uredelighed anderledes i samfundsvidenskaberne end i naturvidenskaberne. Mens det i naturvidenskaberne drejer sig om relativt oplagte forhold som tyveri af teoretiske resultater og forfalskning af empiriske data, kommer dertil indenfor samfundsvidenskaberne den brede og flydende form for uredelighed, som består i, at beskrivelsen af virkeligheden ikke er dækkende, men bevidst eller ubevidst fordrejet ud fra politiske eller andre motiver.

Uanset deres niveau har alle videnskabelige fremstillinger det tilfælles, at de forsøger at sondre mellem 1) hvad man ved, 2) hvad

man formoder, og 3) hvad man ønsker og håber. Det er ikke nemt, navnlig ikke i samfundsvidenskaberne. Hvis man slet ikke sonderer på denne måde, fremkommer det blandingsprodukt, som betegnes ideologi. Problemet er gammelt og velkendt. Marx og ideologikritikerne så det som deres opgave at kritisere subjektiviteten hos »sykofanter og frasemagere«¹ samt »vulgærøkonomiens idioti«,² dvs. den klassiske, akademiske økonomi, »der går for at være en såkaldt videnskab«. Men Marx anså ikke sondringen mellem det subjektive og det objektive for at være trivial og havde af gode grunde ikke illusioner om at hæve sig over det subjektive:

Lige som *økonomerne* er bourgeoisklassens videnskabelige repræsentanter, således er *socialisterne* og *kommunisterne* den proletariske klasses teoretikere.³

Visse nutidige socialkonstruktivister går så vidt som til at hævde, at objektiviteten ikke eksisterer og at sondringen derfor er umulig. Tilsyneladende tager de ikke skridtet fuldt ud og erklærer al (samfunds)videnskab for umulig. Og for øvrigt: Fordi noget er vanskeligt, behøver det jo ikke at være umuligt. Og fordi noget er umuligt, behøver man jo ikke nødvendigvis at lade være med at forsøge.

2. Samfundsvidenskabelig uredelighed

Som illustration af den særlige, ideologiske, uredelighed i samfundsvidenskaberne følger her fire eksempler. Det første eksempel er

Bjørn Lomborgs beskrivelse af klodens resource- og miljøproblemer i bogen »Verdens sande tilstand« fra 1998 og dens engelske udgave fra 2001,⁵ som Udvalgene Vedrørende Videnskabelig Uredelighed (UVVU) i januar 2003 bedømte som »objektivt uredelig«.⁶ Selv om UVVU var så elskværdig at undskylde Bjørn Lomborgs uredelighed med hans tilsvarende uvidenhed, fremkaldte afgørelsen megen kritik og diskussion,⁷ og man kan også undre sig over den relativt tynde dokumentation i UVVUs afgørelse, som for en stor dels vedkommende består af referat af en længere omtale i *Scientific American* i januar 2002.⁸

Der er dog for mig og mange andre⁹ ikke tvivl om, at Bjørn Lomborgs bog er uredelig. Mangelen på redelig dømmekraft gennemsyrrer hele bogen¹⁰ og kan ikke udelukkende forklares med, at Bjørn Lomborg er lægmand på alle de videnskabelige områder, han behandler. Bogens helt generelle argument er,

- 1) at vi hidtil »har oplevet en fantastisk fremgang på alle væsentlige, menneskelige områder«,¹¹ hvilket er rigtigt, og
- 2) at vi »samlet set ikke har nogen grund til at forvente, at denne fremgang ikke også kan fortsætte«,¹² hvilket derimod ikke er godtgjort.

Bjørn Lomborg slutter direkte fra 1) til 2) ved simpelt hen at hævde, at »når det går bedre og bedre, ved vi også, at vi er på rette vej«.¹³ Sådan er det uredeligt at ræsonnere, selv om mange har gjort det før Bjørn Lomborg, bl.a. formentlig passagererne om bord på Titanic, i særdeleshed dem på første klasse. At bilde sig selv og andre godtroende sjæle den slags ind burde – selv om de måske gerne vil høre det – være forbudt af både politiet og UVVU.

Nu er det ikke sådan, at al samfundsvidenskab er ideologisk, men at det er svært at undgå, illustreres af det næste eksempel, nemlig de meget udbredte og fortræffelige lærebøger i økonomi, begge med titlen

Macroeconomics, af N.G. Mankiw henholdsvis M. Burda & C. Wyplosz.¹⁴ I begge bøger findes der kapitler om økonomisk vækst med omfattende empirisk dokumentation, men ingen af dem indeholder et eneste ord om økologi, miljø, forurening, grønne skatter eller ressourcer. Disse begreber findes simpelt hen ikke i stikordsregistrene. Et yderligere eksempel på denne mere snigende form for ideologisk budskab er, at N.G. Mankiw som motto for et kapitel om udenrigshandel anfører et citat af Benjamin Franklin, nemlig at »No nation was ever ruined by trade«,¹⁵ til trods for, at det er indlysende forkert; i det 19. århundrede blev store dele af Indien ruineret af engelsk tekstilindustri, og store dele af Kina blev ruineret efter opiumskrigen. Et nyere eksempel er industrien i DDR, som også blev ruineret efter Berlin-murens fald den 9. november 1989; Helmuth Kohls vision om Østtyskland som »blühende Felder« blev i denne forstand til virkelighed.

Det tredje eksempel er mindre subtilt og gælder ordvalget, når man skal beskrive omvæltningerne i Rusland og Østeuropa efter 1989. Der er gennemført et storstilet eksperiment; der er privatiseret i stor stil, udenrigshandel og kapitalbevægelser er liberaliseret, internt er priser og økonomisk aktivitet ligeledes liberaliseret, og statens økonomiske funktioner er reduceret. Resultatet er blevet et økonomisk tilbageslag af en voldsomhed, som ikke tidligere er registreret i fredstid. I perioden fra 1950 til 1989 voksede produktionen pr. indbygger omtrent som i de vestlige lande, med ca. 3 % om året i 1950-1973 og ca. 1 % om året i 1973-1989, men i 80'erne aftog vækstraterne mere end i de vestlige lande. I begyndelse af tiåret 1990-2000 faldt produktionen i alle 27 overgangslande, i de fleste lande med 15 %-50 % og med mere end 60 % i de hårdest ramte. I de store østeuropæiske lande var produktionen i 2001 igen på omtrent samme niveau som i 1989, i Polen endog 30 % højere, men i de fleste lande var produktionen stadig meget lavere

end i 1989, således i Estland, hvor den var 13 % lavere, og i Rusland, hvor den var 34 % lavere. Samtidig er indkomst- og formueuligheden øget dramatisk, især i de tidligere sovjetrepublikker, der på alle områder har haft en mere ugunstig udvikling end landene i Østeuropa. I Rusland er Gini-koefficienten øget fra den laveste (ca. .25 som i Skandinavien) til den højeste ende (ca. .50 som i Latinamerika) af det internationale spektrum, og der er skabt en hidtil uset fattigdom med 30 % af befolkningen under den officielle fattigdomsgrænse på 42 \$ om måneden. Dødeligheden er steget, for størstedelens vedkommende uden anden påviselig årsag end stress, og der har som følge heraf været en overdødelighed, som skal tælles i flere millioner. Fødevarereproduktionen og kornhøsten er faldet med 30-40 %. Befolkningen klarer sig ved, at der importeres fødevarer og at 80 % dyrker kartofler og grøntsager til eget forbrug i kolonihaver og på små parceller – formentlig den mest dynamiske sektor i russisk økonomi.¹⁶

Og hvad kan man så lære af det? Jo, ifølge Anders Åslunds nylige bog om transitionen er konklusionen, at

radical reforms, involving liberalization and financial stabilization, were both economically effective and socially desirable ... All major reforms have had positive impact ... the empirical evidence of the benefits of a radical and comprehensive reform is overwhelming.¹⁷

Det er helt på linje med, hvad der til stadighed gentages af fx *The Economist*: »Never in living memory has Russia been so stable, respected or prosperous«.¹⁸ I 1996, hvor det russiske BNP var på 57 % af 1989-niveauet, beskrev *The Economist* situationen med følgende vendinger: »The economic news, on the whole, is fair to good«.¹⁹ Lignende synspunkter fremsættes også i den danske debat, hvor fx Martin Paldam ikke er i tvivl om, »at de fleste russere i dag har det bedre end no-

gensinde før«.²⁰ Som bekendt har vi alle sammen kræfter til at bære vore venners ulykker.

Det fjerde og sidste eksempel er temmelig håndfast. I forbindelse med demokratiseringen i Rusland blev Hal Kochs bog *Hvad er demokrati?* fra 1945 oversat til russisk i 1993. Hal Koch skriver om Sovjetunionen, at

til gengæld skal det ikke glemmes, at man derovre har sat ind på et andet punkt: man har først og fremmest været optaget af at skabe det økonomiske demokrati ... Meget tyder på, at der i så henseende kan være en del at lære i Rusland.²¹

I 90'ernes Danmark var dette synspunkt så anstødeligt, at det efter manges opfattelse ganske kompromitterede Hal Kochs opfattelse af demokrati som samtale. Man mente derfor at måtte forskåne russiske læsere for disse og andre korte passager, som blev udeladt i Det danske Kulturinstituts russiske udgave.²²

3. Udvalgte vedrørende videnskabelig uredelighed

Man kan diskutere, om sådanne eksempler på uredelighed bør påtales af et særligt organ som UVVU, eller om man skal sætte sin lid til mere uformel kollegial selvjustits. Der er næppe nogen, som kan have noget imod, at UVVU påtaler eklatante forhold som videnskabeligt tyveri, opdigtning af forsøgsresultater, forfalskning af citater (som i tilfældet med Hal Kochs bog) eller svindel med akademiske titler – hvilket Bjørn Lomborg i øvrigt også gør sig skyld i; ifølge den engelske udgave af hans bog er han »ass. professor of statistics«, og i den engelsktalende offentlighed går han for at være professor i statistik. Ingen af delene passer. Bjørn Lomborg har ingen akademiske grad i statistik; han er cand.scient.pol. og ph.d. i statskundskab og var ansat som »lektor i statskundskab med særligt henblik på metode og anvendt EDB«. Den rette benævnelse er »politolog«. En statistiker er cand.stat. med en uddannelse i

matematisk statistik, som er præget af høje videnskabelige standarder og stiller store krav til intelligens og flid. Derfor har titlen »statistiker« en anden signalværdi end titlen »politolog«, hvilket Bjørn Lomborg naturligvis er helt på det rene med. Præcis dette er årsagen til hans uredelighed angående sine akademiske titler.

Derimod blev der i forbindelse med UVVUs afgørelse om Bjørn Lomborg udtrykt bekymring for, at afgørelsen kunne indskrænke den fri debat. Grænsen mellem uredelighed og tilladelige virkemidler i en debat er ikke klar, men det er alligevel en ejendommelig opfattelse, at en vis mængde sandhed nødvendigvis må afbalanceres af en tilsvarende portion usandhed, før man kan tale om fri debat.

Det kan jo være udmærket som akademisk øvelse at fremsætte en vild påstand og oplede argumenter, som fører til konklusioner af typen »Ergo, er Morlille en Steen«. Men det er jo ikke så godt, når Morlille går i gang med at tro på det og føler, at »mine Been begynder alt at blive kolde«, eller når Tøger Seidenfaden i en lobhudlende anmeldelse mener,²³ at Bjørn Lomborg vil sætte »en ny dagsorden på miljøområdet« og har bevist, at »vi overvurderer miljøproblemerne omfang og alvor«. Det er heller ikke så godt, at den lige så skamrosende anmelder i *The Economist* erklærer, at »'The Sceptical Environmentalist' is a triumph« og udtrykker ønske om »more power to him«.²⁴

Så er der måske et behov for at beskytte publikum mod vildledning i lighed med den statslige forbrugerbeskyttelse på andre områder. Men kravet om redelighed har skabt utryghed i samfundsvidenskabelige kredse. En række samfundsvidenskabelige professorer blev så forvirrede over, at de nu pludselig skulle til at være redelige, at de sendte et åbent brev til UVVU og udbad sig belæring om »reglerne for god videnskabelig skik«.²⁵ De forstår det simpelt hen ikke. De oplever et

kulturchok. I de mere bløde samfundsvidenskaber som økonomi, politologi og sociologi, hvor grænsen mellem saglige og politiske udsagn er svær at drage, er man vant til, at der er ret frit slag for både den ene og den anden slags sociale konstruktioner. Bjørn Lomborgs problemer skyldes bl.a., at han uden naturvidenskabelig uddannelse, uden at ane, hvad det er, og uden ringeste respekt for det har vovet sig ind på naturvidenskabelige gebeter, hvor der pludselig er helt anderledes snævre grænser for, hvad der er op og ned eller rigtigt og forkert. I sin afgørelse skriver UVVU:

Det er ikke i overensstemmelse med god videnskabelig praksis, hvis en forsker publicerer uden om videnskabelige fora, dvs. meddeler nyhedsmedier et resultat, der endnu ikke har været underkastet faglig bedømmelse på sædvanlig måde.

Dette kriterium er givetvis møntet på de eksakte videnskaber. Det er langt fra virkeligheden indenfor samfundsvidenskaberne.

Det må nok erkendes, at den form for ideologisk misbrug, som de fire eksempler ovenfor illustrerer, ikke kan forhindres ved hjælp af formelle regler og institutioner som UVVU. Her hjælper kun intern kritik og socialt pres blandt fagfolk. Skrevne regler af den art svarer lidt til grundlovens, som er vældig smukke og gode lige indtil det øjeblik, hvor der for alvor bliver brug for dem. Hvis der ikke er fornøden politisk vilje til det blandt magthaverne, bliver grundloven ikke overholdt.

Ikke desto mindre bør man have en institution som UVVU, idet der er en vigtig begrundelse af en helt anden art, nemlig at sikre en beskyttelse af individuelle rettigheder ved, at afgørelserne – i lighed med domstolsafgørelser – træffes af besindige mennesker i op højet ro og anonymitet adskilt fra magtudøvelsen og den offentlige mening. Hvor galt det kan gå, er der et eksempel på fra efteråret 1994, hvor en fysiolog og dr.scient. af

Københavns Universitet under stor virak (i dette ords moderne betydning, hvor udtalen har tryk på sidste stavelse) fik frataget sin doktorgrad, fordi doktorafhandlingen havde indeholdt temmelig lange passager, der var skrevet af uden kildeangivelse, dog ikke i de originale bidrag, men i de oversigtskapitler, som man skal skrive, når man indleverer en række artikler som disputats, og som ifølge deres natur er refererende. Det har intet at gøre med videnskabeligt tyveri, ej heller med pekuniært tyveri; snarere må det betegnes som dovenskab, eller endnu pænere som lidt for megen travlhed med væsentligere opgaver. Det eneste, den pågældende fysiolog opnåede, var at spare lidt rutinearbejde. Alt, hvad fysiologen havde behovet, var at oversætte sine engelsksprogede forbilleder til dansk, lade det ligge en måneds tid og derpå oversætte tilbage til engelsk igen. Så ville de med garanti have været ukendelige, hvilket enhver, der har udsat sig selv for den prøvelse, kan bekræfte. Man opnår nu en gang ikke naturvidenskabelige doktorgrader ved at skrive oversigtsartikler, og straffen burde have stået i et rimeligt forhold til forseelsen, fx en symbolsk, kontant erstatning til ophavsmændene eller dobbelt undervisningsbyrde i en periode med tilhørende udarbejdelse af afskrivningsfri lærebøger. Ingen har bestridt, at fysiologen »med sin afhandling har bragt videnskaben et væsentligt skridt videre«.²⁶

Men der var stor opstandelse i den universitære boulevardpresse. Afskrift kan alle forstå og forarges over, og Københavns Universitets ledelse lod sig presse af gadens parlament²⁷ til den urimeligt hårde sanktion. Ikke en gang Stalin fratog sine ofre deres akademiske grader. Forhåbentlig var det gået anderledes, hvis UVVU havde truffet afgørelsen.

4. Ideologi og nonsens

Samfundsvidenskabernes særlige metodeproblemer gør det vanskeligt at skelne, ikke blot mellem saglige og politiske udsagn som

i uredelighedseksemplerne ovenfor, men også mellem saglige udsagn og udsagn, som er helt blottet for mening. Der er mange eksempler på meningsløse udsagn i marxismelitteraturen fra 70'erne, hos Marx selv såvel som i nyere litteratur:

Verdenshandel implicerer, at værdiloven altid sætter sig igennem på verdensmarkedet, omend modificeret – dvs. at varen må forholde sig til noget fælles for overhovedet at kunne byttes.²⁸

Prisen fremtræder først som varens ideale bestemmelse; men pengene, der udveksles mod varen, er varens realiserede pris, dens virkelige pris. Prisen fremtræder herved lige så meget uden for og uafhængig ved siden af varen, som den idealt eksisterer i varen.²⁹

Mit svar på, hvilket paradigme og hvilke forskningstyper der kunne udgøre en videnskabelig forankring af det subjektorienterede paradigme, vil være en subjekt- og kontekstafhængig videnskab båret af et fortolkningsvidenskabeligt paradigme og kritisk teori i Habermas' udformning, kommunikativ rationalitet og -handlen samt med vægt på udviklingen af den forstående og handlingsrettede forskningstype.³⁰

Der foreligger altså to typer af problemer, dels ideologiproblemer, dels nonsensproblemer. Eksistensen af begge typer af problemer er videnskabeligt bevist, for begges vedkommende endda ad eksperimentel vej.

Nonsensproblemet blev eftertrykkeligt påvist i 1996 af en amerikansk fysiker ved navn Alan D. Sokal, der var blevet godt irriteret over alt det »gibberish«, han kunne læse i den postmoderne socialvidenskabelige debat om videnskabsteori, især angående naturvidenskab. Han satte sig derfor ned og skrev en nonsens-artikel med tyk videnskabelig »mumbo-jumbo« og 21 sider med fodnoter og referencer, som han sendte ind til tidskriftet *Social Text* – hvor den blev antaget og trykt!³¹ Nummeret blev kun afsløret, fordi forfatteren selv gjorde opmærksom på det.³² Ideologiproblemet blev lige så eftertrykkeligt

påvist i 1993 ved et eksperiment på Cornell University, hvor tre grupper af førsteårsstuderende blev sat til at vælge mellem forskellige handlemuligheder i situationer, hvor snyd og uærlighed var det mest fordelagtige, i hvert fald umiddelbart; fx skulle de tage stilling til, om de ville aflevere en tegnebog, som de fandt på gaden, indeholdende penge samt navn og adresse, til ejeren. To af grupperne fik undervisning i økonomisk mikro-teori, og lærerne var henholdsvis en spilteoretisk orienteret industriøkonom og en specialist i maoistisk økonomi; den tredje gruppe var en kontrolgruppe, som fik et kursus i astronomi. Der var en markant tendens til, at de to økonomigrupper blev mere gevinstorienterede og uærlige end kontrolgruppen i løbet af perioden, især den, der var blevet undervist af spilteoretikeren. Rækkevidden af disse resultater er dog omdiskuteret.³³

Ideologi- og nonsensproblemer er særegne for adfærdsvidenskaberne, og det hænger formentlig sammen med, at de rangerer lavest i det videnskabelige hierarki, fordi de i sammenligning med naturfagene, de tekniske fag og lægevidenskaben – og for den sags skyld også juraen og de humanistiske fag – råder over langt mindre essentiel viden, dvs. teori, som man må beherske for at kunne bestride det daglige arbejde. Når det om psyko-terapeutisk teori siges, at »terapeuten skal således hverken være kategorisk afvisende overfor teori eller dogmatisk tilhænger«,³⁴ så er der ikke tale om essentiel viden. Det ville man aldrig finde på at sige om cellebiologi, russisk fonetik, forvaltningsret, kildekritik eller styrkelære. Denne svage faglige identitet indebærer en fristelse til at substituere manglende viden med tankespind. I de teoretiske konstruktioner risikerer man, at »bad talk drives out good«, som Frank Knight skal have sagt om sociologien med en parafrase af Gresham's lov for bimetallisme, nemlig at når to ædelmetaller cirkulerer side om side som mønter og der opstår forskel i metalværdien af mønter med samme pålydende, så vil

de dårlige mønter, dvs. dem med lavest metalværdi, drive de mere lødige mønter ud af omsætningen.³⁵

Den meget spekulative tendens findes i alle samfundsvidenskaber, men nonsensproblemet er formentlig større i de mere bløde samfundsvidenskaber end i økonomi, hvor der normalt ikke er problemer med at skille teori fra meningsløst sludder og vrøvl, idet problemerne først opstår ved anvendelsen af teorien i forbindelse med udsagn om virkeligheden. Til gengæld kan den lidt større videnskabelige pondus virke forstærkende på ideologiproblemet.

5. Den økonomiske ideologi

Økonomisk teori bliver let taget til apologetisk og legitimerende indtægt af politiske og økonomiske interesser. Helt kort formuleret kan dette misbrug, som det for tiden ytrer sig, siges at bestå i, at økonomisk teori overvejende handler om økonomiske incitamenter, hvoraf det sluttes, at de er de eneste virksomme, tilmed de eneste respektable. Generelle holdninger af denne type er baggrunden for de seneste årtiers privatiseringsideologi. Følgerne er uoverskuelige, og et godt eksempel er Tvind, som jo virkelig har forstået, hvad privatisering (i dette tilfælde af højskoler, skoler og opdragelsesanstalter) går ud på: de økonomiske muligheder udnyttes til det yderste med henblik på at fremme egne formål, som godt kan være mere ideelle end simpel profitmaksimering, men som ikke skeler til samfundsmoralen, og det går jo slet ikke. Hvis alle på denne måde – tilskyndet af privatiseringsfilosofien – udnytter de økonomiske gevinstmuligheder fuldt ud, bliver det meget svært at tilgodese de mere uhåndgribelige hensyn gennem regelstyring.

Den aktuelle privatiseringsbølge er ikke den første. Omkring 1870 var den stærkt liberalistiske og ahistoriske Manchester-skole fremherskende, også herhjemme. Marx kritiserede profetisk markedsøkonomiens tendens til

at brede sig over stadig flere områder, så at forhold mellem mennesker bliver »druknet i den egoistiske beregnings iskolde vand«. ³⁶ I årtierne efter 1870 blev den ekstreme liberalisme trængt i baggrunden, men den stod stærkt omkring 1930 og nu altså – efter en længere Keynesiansk pause – igen omkring årtusindskiftet. Fra slutningen af 60'erne og frem til nu er den gængse holdning blandt økonomer skiftet:

A strong belief in central planning and social engineering with strong overtones of paternalism has yielded to a new emphasis on consumer sovereignty, the efficiency of competitive markets and the crucial role of private incentives as constraints on economic policy. ³⁷

Det er et stort problem for en videnskab, at den i helt fundamentale spørgsmål ligger under for modesvingninger med en periode på ca. 60 år og en amplitude, der ser ud til at vokse eksplosivt. For så kører det nemlig i ring eller rettere sagt i spiral.

I 1870 var den gængse holdning til statsmagtens økonomiske opgaver lige som i dag, at der ikke er noget at gøre og for øvrigt heller ikke er noget i vejen. Den gang var det den voldsomme marginalisering af store befolkningsgrupper, eller med andre ord det sociale spørgsmål og arbejderbevægelsens tiltagende politiske styrke, der rokkede den teoretiske grundvold for den økonomiske politik. Det var det også i 30'erne. Måske vil det gentage sig i vor tid, hvor de globale problemer angående fordeling og miljø råber på styring og planlægning. Måske vil planlægningsteori snart igen blive ikke blot stuerent, men også respektabelt og moderne ligesom i 60'erne.

Lidt mere uddybende kan man pege på nogle typiske elementer i den for tiden fremherskende ideologi:

1. *Rationelle valg*: Der kræves konsistente valg på grundlag af økonomiske kriterier,

åbenbart ud fra et naivt credo, som går ud på, at man skal vælge, ergo kan man også vælge.

2. *Incitamenter*: Økonomiske incitamenter anskues som de eneste mulige i alle mulige sammenhænge. I det omfang andre motiver spiller ind, kan de umiddelbart sammenlignes og udveksles med de økonomiske.

3. *Markedsliberalisme* eller snarere markedsfetichisme: Der skal gode grunde til at gribe ind i markedsmekanismen, og der skal være fri konkurrence. Politisk regulering bør undgås, og retfærdighedsbetragtninger er enten irrelevante eller skadelige, som von Hayek siger: »... what is called 'social justice'... with reference to a society of free men, the phrase has no meaning whatever«. ³⁸

4. *Internationalisering*: Nationaløkonomer er over en bred kam tilhængere af frihandel og af forbud mod subsidier.

I den til tider noget kvalme duft af ideologisk selvglæde over kapitalismen, som opstiger fra lærebøgernes sider, kan man nemt komme til at glemme, at »kapitalen driver af blod og snavs, fra top til tå, ud af alle porer«, som Marx sagde. ³⁹

Den ideologiske besættelse har ført til, at økonomer i stigende grad udtaler sig om ting, de ikke har forstand på – hvilket der naturligvis i sig selv ikke er noget galt i, blot man ikke påberåber sig en sagkundskab, som man ikke har. Det har udmøntet sig i en række »økonomiske« fagområder, hvor økonomisk teori anvendes med det formål at gøre prioriteringen mere rationel og konsekvent, bl.a. sundhedsøkonomi, miljøøkonomi og kunstøkonomi. ⁴⁰

Risikoen for ideologisk misbrug af økonomisk teori er størst, når teorien er mere eller mindre ufordøjet. Misbruget består i at sætte lighedstegn mellem den forenkede teori og den komplicerede virkelighed med det for-

mål at tjene en bestemt politisk interesse. Et eksempel er Bjørn Lomborgs ukritiske anvendelse af cost-benefitanalyse, som han kombinerer med mistro til klimamodeller, hvorom det konkluseres, at der hersker en »grundlæggende usikkerhed angående klimaets følsomhed«.⁴¹ Besynderligt nok forsvinder denne usikkerhed totalt, når det gælder beregninger af de optimale investeringer til kontrol af drivhuseffekten: »Hvis man går længere end til en reduktion af udslippet af kuldioxid på 11 %, vil det påføre verden tab«.⁴² Tilsyneladende er økonomiske modeller bedre til at analysere global opvarmning end klimamodeller. Her kan man virkelig tale om usikkerhed (hvilket Bjørn Lomborg dog undlader), for de økonomiske klimamodeller er en overbygning på de naturvidenskabelige og gør derudover en lang række antagelser, der hver for sig er meget usikre. De er ikke blot stærkt følsomme med hensyn til antagelserne, ikke mindst angående diskonteringsrenten, men har desuden et meget svagt og inkonsistent teoretisk grundlag, bl.a. angående diskontering, velfærdsaggregering og substitutionsmuligheder. Hvis de naturvidenskabelige klimamodeller er »computerbaseret eventyrfortælling«,⁴³ så gælder dette i langt, langt højere grad for de økonomiske overbygninger. I sin anprisning af økonomisk teori, især dens markedsliberalistiske fortolkning, har Bjørn Lomborg ingen kritisk distance til sin egen konvertitbegejstring.

Økonomisk teori har et både moraliserende og samfundsomstyrtende budskab, som man let lader sig forføre af: betalingsviljen er en potent demokratisk mekanisme, og markedsmekanismen er klogere end alverdens administratorer. Som Adam Smith skrev, får man ofte det bedste resultat, når ingen kontrollerer priserne, når der ikke tages fælles beslutninger, og når hver især

kun søger sin egen vinding, idet han så, som i mange andre tilfælde, ledes af en usynlig hånd til at fremme et mål, som slet ikke var blandt hans hensigter ... Ved

at forfølge sine egne interesser fremmer han ofte det fælles bedste langt mere effektivt, end hvis han bevidst forsøgte at gøre det.⁴⁴

Adam Smith drager ret vidtgående konsekvenser og siger fx om smugleri, at en smugler

i enhver henseende ville have været en fortræffelig borger, hvis ikke landets love havde gjort det til en forbrydelse, som ifølge sin natur aldrig har været det.⁴⁵

Og nogle nutidige økonomer er gået endnu længere, bl.a. Julian Simon (1932-1998), som Bjørn Lomborg helt er faldet for og vedkender sig som et forbillede i forordet til sin bog, ligesom han anfører et citat af Julian Simon som motto.⁴⁶ Julian Simon hævdes at være ophavsmanden til det system, som i vore dage anvendes af flyselskaberne, når der på grund af overbooking er flere passagerer, end der er pladser: der holdes en form for auktion, hvor betalingsviljen afslører, hvem der har mindst ulempe af at vente. Før i tiden brugte man administrative metoder, og det nye system har i høj grad lettet tilværelsen for såvel passagerer som flyselskaber. Omåttede af sådanne succeser for markedsmekanismen mener Julian Simon og en del andre økonomer, at markedsmekanismen kan løse alle mulige andre problemer, herunder alle miljøproblemer, og i deres uhæmmede miljøoptimisme negligerer Julian Simon og Bjørn Lomborg, at naturlovene sætter grænser, som også markedsmekanismen må respektere. Julian Simon oplevede den triumf at vinde et væddemål om \$10.000, som han indgik i 1980 med bl.a. biologen Paul Ehrlich; væddemålet gjaldt priserne på krom, kobber, nikkel, tin og wolfram ti år senere, i 1990. Julian Simon hævdede, at de ville falde, og det gjorde de.⁴⁷ På grundlag af disse markedspriser mener Julian Simon og Bjørn Lomborg at kunne drage vidtgående konsekvenser om fremtidens miljø- og ressourceproblemer. Givet markedsprisdannelsens ud-

prægede nærsynethed er dette er naturligvis hen i vejret.

Som yderligere eksempler på den økonomiske incitaments- og markedsidologi kan henvises til en kendt lærebog i økonomisk organisationsteori af P. Milgrom & P. Roberts,⁴⁸ eller til følgende smagsprøve fra litteraturen om »the medical care industry« om, hvordan et hospital fungerer:

The diagnosing physician can influence the demand for his or others' services at later stages, and may do so in ways intended to enhance his income. In addition, if a diagnosis is required in order to obtain additional services, he can in principle extract all of the consumer's surplus in his charge for diagnosis.⁴⁹

Denne rablende fornægtelse af faglig og anden moral er et skamløst udtryk for – som Marx siger – at »profitmageriet proklameres som menneskeheds endelige og eneste mål«.⁵⁰ Netop ideologikritikken er blandt de værdifulde bidrag fra Marx – og fra universitetsmarxismen i 70'erne. Marx og marxisterne gjorde op med en række ideologiske sider af nationaløkonomien, om end forgæves. Det er kun blevet mere aktuelt siden, først og fremmest kritikken af varefetichismen, at alle varer og alle motiver gøres i penge.

Da teorien i sig selv er uskyldig, bør kritikken for ideologisk misbrug rettes imod økonomer og pseudo-do. og ikke imod økonomisk teori. Det, man kunne kalde lad-os-antage-økonomi, har sin store berettigelse, hvis den – i lighed med vaccine – bevirker dannelse af antistoffer mod forenklet argumentation. I modsat fald kan den være direkte sygdomsfremkaldende, nemlig hvis man starter med at sige »lad os antage« og ender med at tro på, at man har sagt noget om virkeligheden. Men selve antistofdannelsen kan også antage en skadelig karakter, idet der kan være risiko for, at den ikke fører til immunisering, men tværtimod får lighed med

en allergisk reaktion. Der må altså af flere grunde udvises stor forsigtighed ved doseringen.

6. Mulige udveje?

Problemer af denne art kan man næppe forvente, at UVVU kan gøre noget ved. Som profylakse er det vanskeligt at anvise mere fantasifulde behandlinger end den sædvanlige, som man altid kan blive enig om overfor snart sagt ethvert samfundsproblem: mere uddannelse. For de discipliner, hvor det postmoderne nonsensproblem er mest påtrængende, ikke mindst sociologi og politologi, bør den videnskabelige skoling skærpes, så at man ikke blot læser den meget snakkende teoretiske litteratur, men supplerer med mere kontante indlæringskrav af større, sammenhængende stofmængder, omfattende socialhistorie, samfundsbeskrivelse, filosofi, andre discipliner, fx jura og økonomi, samt godt med matematik, statistik og demografi, som erfaringsmæssigt er velegnet til at indgyde en vis ydmyghed. Træning i videnskabelig metode er naturligvis ingen erstatning for sund fornuft, men det hjælper forhåbentlig.

Over for det beslægtede ideologiproblem må samme kur anbefales, idet navnlig historien er en kilde til inspiration og variation, som kan henlede opmærksomheden på, at den reelt eksisterende verden ikke er den eneste mulige endsige den bedst mulige. Og specielt om økonomisk teori kan man i hvert fald sige det gode, at den er tilstrækkelig svær til at opbygge en vis respekt for viden i almindelighed.

Udover dette er det svært at foreslå andre udveje end, at man sætter sin lid til universiteternes selvstyre og den interne kollegiale kritik og at man i øvrigt håber det bedste.

Som eksempel på nødvendigheden og vel også på effekten af den kollegiale kritik kan anføres Bent Jensens kritik af stalinismens fa-

scination blandt danske venstreintellektuelle. Frem til midten af 50'erne gentog en række højt begavede og pletfrie venstreintellektuelle den sovjetiske hyldest af Stalin, som fx følgende udpluk, som skyldes henholdsvis Hans Scherfig og professor Jørgen Jørgensen:⁵¹

Den enkelte sovjetborgers kærlighed til den geniale mand ... er noget naturligt og menneskeligt ... Den store humanist, som er udgået af folket ... må nødvendigvis være elsket.

Den store leder, den store folkeopdrager og befrier, symbolet på fred og fremskridt.

At en skønlitterær forfatter overser relevante kendsgerninger eller bevidst undertrykker dem, er én ting, men at professorer i historie og filosofi gør det samme, er endnu mere problematisk, eftersom deres arbejde præcis består i at modvirke det. Lignende forglemmelser indtraf i forbindelse med den kinesiske kulturrevolution i 60'erne.⁵²

Direkte politisk styring udefra er ikke en farbar vej. Der er mange eksempler på, at vejen fra fornuften tilbage til barbariet er uhyggelig kort. Det er jo ikke kun Sokrates, Giordano Bruno, Galilei og Voltaire, som er kommet ud for vanskeligheder, fordi de påberåbte sig deres fornufts fulde brug. Det gælder også mindre berømte ånder, bl.a. en række biologer i Sovjetunionen under Lysenkos vælde, der kan fremholdes som et skræmmende eksempel. T.D. Lysenko vandt Stalins gunst i 30'erne, dels ved sin vidtløftige og uanvendelige metode til at dyrke vinterhvede i kolde områder, den såkaldte vernalisering, dels ved gentagne anklager mod den traditionelle, videnskabelige forskning for at gøre mere skade end gavn. Som præsident for det landbrugsvidenskabelige akademi – forgænger, den internationalt kendte botaniker N.I. Vavilov, døde i fængsel – udviklede han et særligt, dialektisk »paradigme«, kunne man vel kalde det, for biologien, som gjorde op med genetikken og – i lighed med den

franske biolog J.B. Lamarck o. år 1800 – hævdede, at tillærte egenskaber kan nedarves, og han udvirkede, at »borgerlig biologi« var forbudt i Sovjetunionen fra 1948 til 1962.⁵³ Stalin havde et lige så voluntaristisk forhold til naturlovene som Julian Simon og Bjørn Lomborg; forskellen er, at Stalin mente at kunne ændre naturlovene pr. dekret, mens Bjørn Lomborg mener, at markedsmechanismen kan klare det, hvis man i øvrigt afholder sig fra statsindgreb.

Virkeligheden har erfaringsmæssigt en vis gennemslagskraft overfor ideologiske forvridningsbestræbelser. Det gælder i hvert fald indenfor de eksakte videnskaber. Lysenkos vælde ophørte trods alt til sidst. Som Galileo Galilei skal have mumlet, efter at en inkvisitionsdomstol i 1633 under tortur havde tvunget ham til at afsværge det kopernikanske verdensbillede: *Eppure si muove!* (den – jordkloden – bevæger sig nu alligevel). Lad os håbe på, at det også gælder for samfundsvidenskaberne.

Noter:

1. Marx, 1970 Bd.1:419.
2. Marx, 1970 Bd.2:90.
3. Marx, 1970 Bd.2:556.
4. Filosofiens Elendighed, (1847), Witt-Hansen, 2000:150.
5. Lomborg, 1998, 2001.
6. UVVU, 2003.
7. Seidenfaden, 2003; Møller Pedersen et al., 2003; Tamm, 2003; Aage, 2003.
8. Schneider et al., 2002. Den ti sider lange kritik er usædvanlig, idet Scientific American normalt ikke afser plads til at omtale dårlige bøger.
9. Schroll et al., 1999; Ege & Lind Christiansen, 2002; Schneider et al., 2002.
10. Flere eksempler findes hos Aage (2003), Ege & Lind Christiansen (2002), Schneider et al. (2002), etc.
11. Lomborg, 1998:18,76,254.
12. Lomborg, 1998:251.
13. Lomborg, 1998:18.
14. Mankiw, 2000; Burda & Wyplosz, 1993.

15. Mankiw, 2000:193.
16. The Economist, 3 October 1998, p 42; 21 July 2001, survey p 15.
17. Åslund, 2002:140,444,445.
18. The Economist, 20 April 2002, p 32.
19. The Economist, 16 November 1996, pp 37-38.
20. Paldam, 2002:24; jf. Aage, 2002.
21. Koch, 1945:26,55.
22. Information, 26. oktober 1993; Politiken, 28. oktober 1993.
23. Politiken, 22. september 2001.
24. The Economist, 8 September 2001.
25. Møller Pedersen et al., 2003.
26. (Doktorbekendtgørelsen, § 2).
27. Weekendavisen, 28. oktober 1994, 4. november 1994, 18. november 1994; Information, 16. november 1994, 19. november 1994; Politiken, 16. november 1994.
28. Altvater, 1973:112.
29. Marx, 1974:104.
30. Launsø, 1996:262; på grundlag af denne afhandling, som er vrømlende fyldt med lignende eksempler på nonsens (jf. Aage, 1998), blev forfatteren tildelt den sociologiske doktorgrad af Aalborg Universitet i 1996.
31. Sokal, 1996a.
32. Sokal, 1996b; Jf. International Herald Tribune, 18 May 1996, forsiden; Madsen, 1996; Aage, 1998.
33. Frank, Gilovich & Regan, 1993, 1996; Yezer, Goldfarb & Poppen, 1996.
34. Elsass, 1992:408.
35. Samuelson, 1946:188.
36. Det Kommunistiske Partis Manifest, 1848. (Marx & Engels, 1973:29).
37. Sandmo, 1991:238.
38. Hayek, 1978:57.
39. Marx, 1970 Bd.1:1058.
40. En nærmere diskussion af kunstøkonomi findes hos Aage, 2000.
41. Lomborg, 2001:273.
42. Lomborg, 2001:318.
43. Lomborg, 2001:280.
44. Adam Smith, 1776 (Vol II, Book IV, Chap. II):28.
45. Adam Smith, 1776 (Vol II, Book V, Chap. II): 496.
46. Lomborg, 1998:9,13.
47. Lomborg, 1998:126; Julian Simons synspunkter, herunder væddemålet med Paul Ehrlich m.fl., omtales i nekrologen i The Economist, 21 February 1998, p 107, samt 7 March 1998, p 6.
48. Milgrom & Roberts, 1992, fx indledningskapitlet pp 12-16.
49. Pauly, 1978:28.
50. Marx, 1970 Bd.1:1049.
51. Jensen, 1984:146, 147-148.
52. Reich, 1967:21, 127-136; Aage, 1973.
53. Nove, 1977:126-131; Roll-Hansen, 1986.

Litteratur:

- Altvater, E: Kapitalismens valutakriser. København: Demos 1973.
- Burda, M. & Wyplosz, C.: Macroeconomics. A European Text. Oxford: Oxford University Press 1993.
- Ege, C. & Lind Christiansen, J. (eds.): Sceptical Questions and Sustainable Answers. Copenhagen: The Danish Ecological Council 2002. (<http://www.ecocouncil.dk>).
- Elsass, P.: Sundhedspsykologi. København: Gyldendal 1992.
- Frank, R.H., Gilovich, T. & Regan, D.T.: »Does Studying Economics Inhibit Cooperation?«. Journal of Economic Perspectives 7 (No. 2, Spring 1993):159-171.
- Frank, R.H., Gilovich, T. & Regan, D.T.: »Do Economics Make Bad Citizens?«. Journal of Economic Perspectives 10 (No. 1, Winter 1996):187-192.
- Hayek, F.A. von: New Studies in Philosophy, Politics, Economics, and the History of ideas. London: Routledge & Kegan Paul 1978.
- Jensen, B.: Stalinismens fascination og danske venstreintellektuelle. København: Gyldendal 1984.
- Koch, H.: Hvad er demokrati? København: Gyldendal 1945 (2. udgave 1960). Russisk oversættelse: Chto takoe demokratija? København: Det Danske Kulturinstitut og Herning: Systime 1993.
- Launsø, L.: Det alternative Behandlingsområde. Brug og udvikling; rationalitet og paradigmer. København: Akademisk Forlag 1996.
- Lomborg, B.: Verdens sande tilstand. Aarhus: Centrum 1998.
- Lomborg, B.: The Sceptical Environmentalist: Measuring the Real State of the World. Cambridge: Cambridge University Press 2001.
- Madsen, P.: »Var Niels Bohr postmoderne?« Kroniken i Politiken, 27. juni 1996.

- Mankiw, N.G.: *Macroeconomics*. 4th ed. New York: Worth Publishers 2000.
- Marx, K.: *Kapitalen*, Bd. 1-3 (1867, 1885, 1894). København: Rhodos 1970.
- Marx, K.: *Grundriss til Kritikken af den Politiske Økonomi* (1857). Aarhus: Modtryk-Kurasje 1974-77.
- Marx, K. & Engels, F.: *Udvalgte skrifter* (Bd. 1-2). København: Tiden 1973.
- Milgrom, P. & Roberts, P.: *Economics, Organization, and Management*. Englewood Cliffs: Prentice Hall 1992.
- Møller Pedersen, K. et al.: »Åbent brev til de Samfundsvidenskabelige medlemmer af Udvalgene Vedrørende Videnskabelig Uredelighed«. *Politiken* 13. januar 2003.
- Nove, A.: *The Soviet Economic System*. London: Allen & Unwin 1977.
- Paldam, M.: *Udviklingen i Rusland, Polen og Baltikum – lys forude efter ændringen af økonomisk system*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag 2002.
- Pauly, M.V.: »Is Medical Care Different ?« pp 11-42 in Greenberg, W. (ed.): *Competition in the Health Care Sector: Past, Present, and Future*. Germantown, Maryland: Aspen 1978.
- Reich, E.: *Kina – den ideologiske stormagt*. København: Rhodos 1967.
- Roll-Hansen, N.: *Ønsketenkning som vitenskap. Lysenkos innmarsj i Sovjetisk biologi 1927-1937*. Oslo: Universitetsforlaget 1986.
- Samuelson, P.A.: »Lord Keynes and the General Theory«. *Econometrica* 14 (July 1946, No. 3):187-200.
- Sandmo, A.: »Economists and the Welfare State«. *European Economic Review* 35 (May 1991, Nos. 2-3):213-239.
- Schneider, S., Holdren, J.P., Bongaarts, J. & Lovejoy, T.: »Misleading Math about the Earth«. *Scientific American* 286 (January 2002, No. 1):59-69.
- Schroll, H., Fog, K., Ege, C. & Lind Christiansen, J. (red.): *Fremtidens Pris. Talmagi i miljøpolitikken*. København: Det Økologiske Råd & Mellemfolkeligt Samvirke 1999.
- Seidenfaden, T.: »Anklage«. *Politiken* 13. januar 2003.
- Smith, A.: *The Wealth of Nations* (1776). Oxford: Clarendon 1869.
- Sokal, A.D.: »Transgressing the Boundaries. Towards a Transformative Hermeneutics of Quantum Gravity«. *Social Text* 14 (Spring-Summer 1996, No. 1-2 (46/47)):217-252. (a).
- Sokal, A.D.: »Throwing a Spanner in the Text«. *The Times Higher Education Supplement* (7 June 1996):19. (Uddrag af artikel i *Lingua Franca* (May-June 1996):62-64; gengivet i *UNIVERSITETSlæreren* (august 1996, nr. 96):12-13). (b).
- Tamm, D.: »Sikken uredelighed«. *Kronik. Berlingske Tidende* 29. januar 2003.
- UVVU (Udvalgene Vedrørende Videnskabelig Uredelighed): *Afgørelse af klagerne mod Bjørn Lomborg*. København: Forskningsministeriet 2003. (http://www.forsk.dk/uvvu/nyt/udtaldebat/afgørelse_lomborg.htm).
- Witt-Hansen, J. (red.): *Karl Marx*. København: Rosinante 2000 (fotografisk optryk af udgaven i *Berlingske Filosofibibliotek*, København: Berlingske Forlag 1970).
- Yezer, A.M., Goldfarb, R.S. & Poppen, P.J.: »Does Studying Economics Discourage Cooperation? Watch What We Do, Not What We Say or How We Play«. *Journal of Economic Perspectives* 10 (No. 1, Winter 1996):177-186.
- Aage, H.: »Politisk holdningspåvirkning i Den Kinesiske Folkerepublik og sociologisk teori«. *Statvetenskaplig Tidskrift* (1973, nr. 3):185-198.
- Aage, H.: »Efter Sokal. Stærke og svage nonsensproblemer i samfundsvidenskaberne«. *Kritik* 32 (maj 1998, nr. 132):11-17.
- Aage, H.: »Djæficering af kunsten«. *Kritik* 33 (december 2000, nr. 148):62-71.
- Aage, H.: »Nu og da forbigående støvregn, som har forårsaget visse oversvømmelser«. *Nationaløkonomisk Tidsskrift* 140 (oktober 2002, nr. 2):206-217. (med svar fra Martin Paldan og gensvar fra Hans Aage).
- Aage, H.: »Lomborg, hans væbner og vindmøllerne«. *Kronik. Politiken*, 23. januar 2003.
- Aage, H.: »Kapitalismens triumftog i Rusland og Østeuropa«. *Arbejderhistorie*. (fremkommer 2004).
- Åslund, A.: *Building Capitalism. The Transformation of the Former Soviet Bloc*. Cambridge: Cambridge University press 2002.

Makroøkonomisk metode: Keynes og lærebøgerne

- to adskilte verdener¹

Jesper Jespersen, professor, Institut for Samfundsvidenskab
og Erhvervsøkonomi, RUC

E-mail: jesperj@ruc.dk

Like it or not, [the *General Theory*] has certainly been the most influential work of macroeconomics of the 20th century, and Keynes the most important economist. The *General Theory* was more than the original statement of Keynesian economics. In that book Keynes also invented what we now call Macroeconomics. So, in a significant sense the story of macroeconomics begins with the *General Theory*. (Solow, 1986)

1. Indledning

Det er velkendt, at økonomiens hovedværker bliver gjort til genstand for en række forskellige fortolkninger. På dette punkt adskiller Keynes' *The General Theory of Employment, Interest and Money*, sig ikke fra *Wealth of Nations* eller for den sags skyld *Das Kapital*. Alene det forhold, at de etablerer hidtil ukendte udviklingslinjer for faget gør dem naturligvis åbne for divergerende tolkninger ikke mindst af samtiden. Her lever Keynes' hovedværk fuldt ud op til kriteriet for at blive placeret som et af den økonomiske teoris absolutte hovedværker. Der bliver fortsat og i stigende grad refereret til Keynes, når makroøkonomiske problemstillinger er på den politiske dagsorden. Keynesiansk økonomisk politik gøres ofte synonymt med en aktiv og ofte overdreven styring af efterspørgslen i

samfundsøkonomien – den såkaldte demand management policy. Denne politik vil dog ifølge den konventionelle visdom i bedste fald have gunstige, men kortsigtede effekter, som til gengæld – konkluderes det – efterlader en regning til eftertiden i form af øget inflation og større gældsætning.

Disse policy-konklusioner kan, som det vil blive påvist i denne artikel, blot ikke genfindes i *The General Theory*. Ikke fordi Keynes ikke analyserer inflation og offentlige investeringer; men fordi disse konklusioner er baseret på en argumentation, der er i direkte modstrid med Keynes' makroøkonomiske teori. De bygger derimod på efterkrigstidens tolkninger, der på helt afgørende punkter brød med det nye makroøkonomiske paradigme, som Keynes udviklede i *The General Theory of Employment, Interest and Money*, der udkom i 1936, jfr. Jespersen (2002).

Keynes' hovedværk var – hvis vi accepterer Kuhn's videnskabsteoriske terminologi – revolutionerende, fordi den etablerede et nyt paradigme; det vil her sige en ny metodologi for makroøkonomisk analyse. Denne metodologiske innovation gjorde det muligt for Keynes, at opstille en »generel teori« til forklaring af vedvarende arbejdsløshed som en

permanent tilstand, der ikke skyldtes manglende fleksibilitet i løn- og prisdannelsen. Denne konklusion efterlod naturligvis den »ældre generation af ligevægtsøkonomer« i oprør. De forstod ikke, at det afgørende nye var den ændrede metodologi, som Keynes netop havde udarbejdet i opposition til den også i Cambridge dominerende mikroøkonomiske metode (i Cambridge repræsenteret ved A. C. Pigous arbejder, navnlig hans *Theory of Unemployment* fra 1933) baseret på overdreven formalisme, en langsigt ligevægt som analytisk reference, fravær af en (relevant) forventningsdannelse samt en adskillelse af de reale og monetære økonomiske sfærer.

Det er derfor et paradoks, at de mest anvendte makroøkonomiske lærebøger (f.eks. Romer, 1996/2001, Mankiw, div. udgaver og De Long, 2002), fremstiller den såkaldte »Keynes-model« inden for rammerne af en generel ligevægtsmodel, hvor virksomheder og husholdninger antages at kunne forme rationelle forventninger (fuld viden) til fremtiden, og hvor den finansielle sektor ikke har reale effekter (på lang sigt).

2. To tolkninger af Keynes' makroøkonomiske teori.

Det metodologiske grundlag for Keynes' makroteori har været gjort til genstand for en omfattende diskussion fra slutningen af 1960'erne. Axel Leijonhufvuds bog *On Keynesian Economics and the Economics of Keynes* satte fokus på det problem, at den i efterkrigstiden udviklede fremstilling af Keynesiansk makroøkonomisk teori i stigende grad afveg fra, hvad Keynes rent faktisk havde skrevet.

Keynes-modellen var kort efter sin præsentation i *The General Theory* af Hicks (1937) blevet indfortolket i en lille matematisk model, der kunne gives en illustrativ diagrammatisk præsentation. Den fandt hurtigt vej til de makroøkonomiske lærebøger under beteg-

nelsen ISLM-modellen. Den sammenfattede i to ligninger henholdsvis ligevægt på varemarkedet og på pengemarkedet, hvorefter generation efter generation af økonomistuderende er blevet bedt om at finde de løsningsværdier, der giver samtidig ligevægt på begge markeder.

Den matematiske ISLM-modellen blev af bl.a. Paul Samuelson og Franco Modigliani udvidet, så den også indeholdt arbejdsmarkedet. Denne udvidelse af Hicks' model benævnes ofte den »neoklassiske syntese af Keynes og klassikerne«, men betød metode-mæssigt en tilbagevenden til den neoklassiske analyse baseret på formalisme, generel ligevægt og monetær neutralitet. Det er herfra, lærebogs-konklusionerne stammer: at 1) den Keynesianske arbejdsløshed må bygge på antagelsen om stivhed i pengelønsdannelse (og/eller andre imperfektioner på arbejdsmarkedet) og 2) Keynes-modellen er en kortsigts model, da ingen markedsmæssig imperfektion antages at kunne opretholdes på lang sigt. På langt sigt er det den generelle ligevægtsløsning, der har analytisk relevans, hævder neoklassikerne.

Heroverfor står en voksende kreds af såkaldt post-keynesianske makroøkonomer, der med Leijonshufvuds terminologi ønsker at fastholde *the Economics of Keynes*, således som han selv præsenterede sine teorier. Blandt post-keynesianere er der enighed om, jfr. bl.a. King (2002), at den neoklassiske syntese udgør en misrepræsentation af Keynes' analytiske metode og dermed også af hans makroøkonomiske teori.

Keynes afviste, at en generel ligevægtsmodel kunne være en relevant abstraktion for analyser af den makroøkonomiske virkelighed (ontologi), der omgav ham – det være sig på kort eller langt sigt. For der var bestemt intet – hans referenceramme var mellemkrigstiden – empirisk belæg for, at samfundsøkonomien af sig selv skulle konvergere mod en generel

ligevægt. Omvendt var der dog heller ikke tale om et totalt økonomisk kollaps, men derimod snarere tale om en tilstand med høj og permanent arbejdsløshed. Hans ligevægtsbegreb var derfor, i det omfang han overhovedet refererede til en tilstand med ligevægt, en refleksion af det empirisk observerede forhold, at høj arbejdsløshed tilsyneladende var en permanent tilstand. Det var denne vedvarende arbejdsløshed, der skulle gives en relevant, teoretisk forklaring. Et forhold, der stadig har en uhyggelig aktualitet i europæisk økonomi, hvor den registrerede arbejdsløsheden nu i mere end 20 år har svinget omkring 10 pct.

Keynes formulerede sit metodologiske skift således:

On the one side are those who believe that the existing economic system is, in the long run, a self-adjusting system, though with creaks and groans and jerks and interrupted by time lags, outside interference and mistakes.... On the other side of the gulf are those that reject the idea that the existing economic system is, in any significant sense, self-adjusting....

The strength of the self-adjusting school depends on it having behind it almost the whole body of organised economic thinking of the last hundred years. This is, however, pure assumption. There is no theoretical reason for believing it to be true. (Keynes, 1973, CWK, XIII, s.486-90).

Dette citat stammer fra 1934 og kom til at forme sig som en programerklæring for den metodologiske diskussion, der er indeholdt i *The General Theory*.² Det er især fraværet af en entydig langsigtet ligevægt, der gør fremtiden usikker. Dette »tomrum« må øve en helt afgørende indflydelse på teorien for forventningsdannelsen. Den rationelle forventningshypotese er ikke »relevant to the contemporary world«, men falder ind under kategorien »pseudo natural science«, der på det kraftigste blev afvist af Keynes, jfr. Keynes (1938) optrykt i vol. xiv, s. 296-300). For at

det markedøkonomiske system skal kunne fungere gnidningsfrit, er det en nødvendig forudsætning, at det for husholdninger og virksomheder er muligt at gennemføre en løbende »trial and error process«, at fejltagelser kan gøres om, at handlinger er reversible, hvilket de i virkeligheden kun er i begrænset omfang. Forventninger må derfor i stedet baseres på det, Keynes kalder *rational beliefs*; for handles skal der jo, ellers går samfundet i stå. Samfundsøkonomien har ikke en stabil og uforanderlig struktur, hvor handlinger blot repeteres, og fremtiden kan beregnes. Tværtimod må en dækkende beskrivelse af den makroøkonomiske virkelighed åbne mulighed for, at den individuelle forventningsdannelse ikke forudsættes at være prædetermineret af en kendt modelbaseret ligevægt.³

Et af ligevægts/self-adjusting skolens fælles-træk er anvendelsen af *kvantitetsligningen*, som en adækvat beskrivelse af den makroøkonomiske langsigts ligevægt. Et forhold Keynes allerede i 1923 tog op til kritisk diskussion, idet han retorisk spurgte, »hvad nytte har vi af at vide, at langt ude i fremtiden, når stormen for længst har langt sig, vil oceanet atter være roligt? For til den tid vil vi jo alle være døde?« I 1923 havde han dog endnu ikke teoretisk udviklet noget alternativ og fortsatte derfor, i mangel af bedre, helt frem til 1930 at benytte kvantitetsteorien som en analytisk ramme for den langsigtede udvikling i priser og produktion.

Som en åbenbar konsekvens af sin ændrede metodologi i *The General Theory* afviste Keynes kvantitetsteorien, som værende andet end et specialtilfælde. Der er således ingen tvivl om, at Keynes metodologisk grundlæggende ændrer position, hvilket også kommer klart til udtryk i forordet til *The General Theory*. Det er for Keynes ikke længere muligt at forene de to makroøkonomiske skoler, idet deres metodologi er så grundlæggende forskellig. Keynes forkaster forestillingen

om, at den makroøkonomiske virkelighed kan gives en relevant analytisk fremstilling, der tager form af en matematisk formuleret model. Det er blandt andet derfor, at han forholder sig så kritisk over for Jan Tinbergens økonometriske arbejde fra slutningen af 1930'erne – uanset at dette arbejde indeholdt væsentlige elementer af Keynes' nye makroøkonomiske teori. Men Keynes stod fast på sit nye synspunkt, at samfundsøkonomien ikke kan fremstilles, som om den var at ligne med et selvregulerende urværk. For en urværksmodel kan ikke afspejle markedsøkonomiens fundamentale usikkerhed – at vi kun i beskedent omfang kender den økonomiske struktur endsige fremtiden. En erkendelse der fordrede en ny metodologi.

3. Konsekvenser af Keynes' nye metodologi

Keynes formulerede selv sit »hamskifte« i forordet til *The General Theory* således:

[I have made] a long struggle of escape from habitual modes of thought and expression. The ideas are extremely simple and should be obvious. The difficulty lies not in the new ideas, but in escaping from the old ones..... My lack of emancipation from old ideas [in Treatise on Money] showed itself to be the outstanding fault...I failed to deal thoroughly with the effects of changes in the level of output...the dynamic development, as distinct from the instantaneous picture, was left incomplete and extremely confused. (GT, p. vi-viii, viii).

Keynes's nye makroøkonomiske teori kan formentlig bedst fremstilles ud fra en viden-skabsteoretisk tilgang, der baserer sig på *kritisk realisme*, således som det bl.a. er forsøgt af Lawson (1997), Pålsson-Syll (2000) og Davidsen (2001) og fulgt op af en særdeles grundig diskussion i et specialnummer af *Journal of Post Keynesian Economics* (1999).⁴

Analysen baseret på kritisk realisme forudsætter, at den samfundsmæssige ontologi

gøres eksplicit *inden* teorigrundlaget udvikles. Dette kræver, at den historiske kontekst for den makroøkonomiske analyse præsenteres; for der kan ikke opstilles en model »for all seasons«. Beskrivelsen af den sociale ontologi vil bl.a. omfatte de institutioner, magtpositioner og adfærdsmæssige konventioner, der skaber rammerne for de specifikke makroøkonomiske aktiviteter, som efterfølgende skal analyseres.

Et i denne sammenhæng centralt problem er, at ikke alle samfundsøkonomisk relevante forhold umiddelbart kan observeres. Uanset at der i dag eksisterer et væld af data for tilsyneladende hvad som helst, så er der alligevel en række af de mere grundlæggende strukturer og magtrelationer, der på den ene side er medbestemmende for den (makro-)økonomiske udvikling, men som på den anden side er vanskelige direkte at »måle og veje«. Det gør disse forhold vanskelige eksplicit at modellere endsige at kvantificere deres betydning. Hertil kommer, at disse strukturer, magtpositioner og mekanismer ændrer sig (ofte) uforudsigeligt og med varierende hastighed fra periode til periode.

Anlægges en sådan kritisk realistisk tolkning af samfundsøkonomien, må et hvert makroøkonomisk system antages at være under konstant forandring. Det er med andre ord åbent i betydningen »aldrig afsluttet«. Dette giver begrebet »et åbent system« en dobbelt betydning:

1. For det første kan der ikke meningsfyldt defineres en langsigts ligevægt. Der er ikke noget gravitetscenter, der trækker økonomien i en prædetermineret retning, jfr. Keynes-citatet. Systemet er åbent, fordi det bevæger sig mod ukendte horisonter. Det er derfor Keynes taler om »fundamental usikkerhed«, der grænser til, at »we simply do not know«.
2. For det andet er vores viden om de makroøkonomiske strukturer også åben i betyd-

ningen begrænset, dels fordi de enkelte individer både lærer og glemmer, og dels fordi gamle generationer dør og nye kommer til, hvorom det gælder, »at tillærte egenskaber ikke (automatisk) nedarves«. Kort fortalt så vil selv de (delvist) erkendte makroøkonomiske strukturer være under konstant forandring og præget af mange og irreversible processer.

Denne »dobbelte« åbenhed sætter sig analytiske spor i f.eks. makroforbrugsfunktionen. Alene det forhold, at flere og flere familier ejer deres bolig vil ændre »forbrugernes« finansielle adfærd i forhold til den tidligere generation, der fortrinsvis var lejere. Forventninger til den fremtidige rente har herved fået en helt anderledes markant betydning. Teknologiske innovationer ændrer ligeledes løbende incitamenterne til at investere. Forventningerne til mængden (og prisen) af udtømmelige ressourcer og miljøtilstanden vil også ændre sig løbende som en konsekvens af produktion, forbrug, ny viden og befolkningstilvækst, fordi fremtiden er ukendt. Keynes havde allerede i sin sandsynlighedsteoretiske afhandling »Treatise on Probability« udviklet begrebet »rational belief« som det empirisk set relevante forventningsbegreb til beskrivelse af rationel adfærd, jfr. Jespersen (2002).

Forventningsdannelsen må således antages på den ene side at være under konstant forandring, men på den anden side vil det være urimeligt at antage, at de økonomiske enheder ikke skulle udnytte deres begrænsede viden om fremtiden bedst muligt – for hvem ønsker at begå systematiske fejl? Men netop fordi det økonomiske system er åbent, så vil fremtiden alene af den grund være usikker. Den »dobbelte« åbenhed forstærker således elementet af »fundamental usikkerhed«.

Inden for rammerne af Keynes' makroøkonomiske teori kan man derfor aldrig nå frem til én færdigsyet model. Den her skitserede me-

todologi vil derimod give anledning til, at enhver makroøkonomisk model løbende må tilpasses ændrede strukturer, institutioner, ny viden og et ændret fokus for analysen, hvilket fik Keynes til at konkludere:

the object of our analysis is, not to provide a machine, or method of blind manipulation, which will furnish an infallible answer, but to provide ourselves with an organised and orderly method of thinking out particular problems; and, after we have reached a provisional conclusion by isolating the complicating factors one by one, we then go back on ourselves and allow, as well as we can, for the probable interactions of the factors among themselves. This is the nature of economic thinking. Keynes (1936), p.297

Som en konsekvens heraf introducerede Keynes begrebet *quaesitum* som et analytisk alternativ til det traditionelle *ligevægts*-begreb (der blot er løsningen til en matematisk model). Dette terminologiske skift præsenterede han i det konkluderende kapitel 18 i *General Theory*.⁵ *Quaesitum* er et mindre præcist begreb. Det omfatter en delvis kvantitativ, delvis kvalitativ beskrivelse af den/de centrale variable, der kan udledes af analyser f.eks. baseret på path-dependent modellering. Keynes' *quaesitum* skal i første række ses i modsætning til den i 1930'erne (og i dag) helt dominerende generelle *ligevægts*model. Han ønskede metodemæssigt at præcisere, at *quaesitum* netop ikke indeholdt en analytisk *ligevægt* i traditionel forstand – hverken på kort eller på lang sigt. *Quaesitum* er derimod en analyseform, hvor der sættes speciel fokus på nogle få udvalgte makroøkonomiske variable, og hvis udvikling søges beskrevet i historisk tid. I *The General Theory* var det produktion og beskæftigelse, der var i fokus for Keynes' *quaesitum*; men det kunne lige så godt have været rente, betalingsbalance, valutakurs, budgetunderskud etc. Det ville blot have krævet at andre sektorer og markedsmekanismer var blevet stærkere eksponeret i teori afsnittene. *Quaesitum* er således en ana-

lyseform, der muliggør, at makroøkonomen kan gennemføre en specifik analyse inden for rammerne af »the economy as a whole« uden at være nødsaget til at benytte en large scale makroøkonometrisk model – endelige en generel ligevægtsmodel.

4. Post-keynesiansk⁶ makroøkonomisk teori

Keynes' makroøkonomiske metode er grundlaget for den efterfølgende post-keynesianske teoriudvikling. Den har som afsæt det tankeskema, som Keynes lagde frem i 1936. Det er fortsat den *effektive efterspørgsel* efter arbejdskraft skabt på baggrund af virksomhedernes skiftende forventninger, som er »motoren« bag den makroøkonomiske udvikling. En »motor«, der naturligvis løbende skal justeres, så den er i overensstemmelse med de historiske og politiske strukturer, der er med til at skabe rammen om den makroøkonomiske dynamik. En analyseform, der som nævnt betegnes som »path-dependency«.

Den tidlige post-keynesiansk makroøkonomisk teoriudvikling bestod i at tilpasse og udvikle dette tankeskema til den specifikke kontekst, hvortil det skal applikeres. Herudfra kan der så efterfølgende udledes pausable og testbare hypoteser for »the economy as a whole« dog med fokus på den/de variable, der har speciel interesse. Forestillingen om, at den makroøkonomiske virkelighed skulle kunne gives form af et »forsøgslaboratorium«, hvori der kan eksperimenteres inden for rammen af en generel ligevægt med universal gyldighed, jfr. afsnit 6, går helt på tværs af metodologien indeholdt i (post) keynesiansk makroteori.

Det egentlige post-keynesianske gennembrud måtte afvente udgivelsen af Keynes' samlede værker, der blev indledt i 1972, og som kom til at strække sig over mere end 10 år. Det førte til en intensiveret »Keynes-forskning«, hvoraf ikke mindst udgivelsen af Robert Skidelsky's Keynes-biografi i tre bind

har været med til at forstærke interessen for Keynes' samfundsfilosofiske arbejder, hvor han var under indflydelse af bl.a. G.E. Moore og Bertrand Russell. De første i rækken af »nye« post-keynesianske studier (Lawson & Pesaran (1985), Fitzgibbons (1987), Carabelli (1988) og O'Donnell (1989)) lagde i deres tolkninger af Keynes' makroøkonomiske teori vægt på hans – i forhold til den generelle ligevægtsmodel – fundamentalt forskellige metodologi. Disse forfattere hæftede sig bl.a. ved det forhold, at der kan trækkes en rød tråd igennem Keynes væsentligste arbejder tilbage fra hans doktor-afhandling færdiggjort i 1908 (og senere udgivet under titlen *A Treatise on Probability*) og frem til det afgørende makroøkonomiske gennembrud i 1930'erne. Af afgørende betydning for forståelsen af denne teoretiske sammenhæng er Keynes' tidlige arbejder inden for filosofi, logik og sandsynlighedsteori, der gives en fremtrædende placering i disse nytolkninger, og som har bidraget til at placere Keynes videnskabsteoretisk som (kritisk) realist, jfr. Lawson (1997) og Dow (1996).

Herigennem er navnlig forståelsen af forventningsdannelsens helt centrale betydning i Keynes' arbejder blevet udbygget. Den hidtidige tolkning, at forventningsdannelsen hos Keynes primært kunne karakteriseres som irrationel og domineret af tilfældige (ad hoc) humørsvingninger hos investorerne sammenfattet i begrebet »animal spirit« har måttet vige for en teori baseret på »rational beliefs«. Udgangspunktet er, at økonomiens aktører ønsker at udnytte den tilgængelige viden bedst mulig, men da fremtiden notorisk er ukendt, og de fleste reale investeringsbeslutninger ydermere er irreversible,⁷ så vil specifikke historiske forhold være af betydning, når der skal træffes rationelle, men subjektive beslutninger. Forventningsdannelsen kan ikke teoretisk behandles som om de økonomiske beslutninger svarede til at spille i klaselotteriet. De enkelte udfald kendes ikke, sandsynlighedsfrekvenserne kendes knap

nok, og måske nok så vigtigt, så kan indsatsen ikke gentages i det uendelige. Dette sammenfattede Keynes i den ofte (mis)tolkede sentens » We simply do not know«. Det er ikke et udtryk for, at forventningsdannelsen ikke skulle være rationel; men derimod en erkendelse af at vi ikke kan vide alt og slet ikke om fremtiden. Hvad gør vi så, spørger Keynes? Vi danner specifikke, subjektive (da vi er forskellige) forventninger på basis af den viden og de erfaringer, som vi rent faktisk har – givet den historiske kontekst. Denne ændrede tolkning af forventningsdannelsen i *The General Theory* har været med til at sætte fokus på sociale fænomener som ontologi, gruppeadfærd og informationsspredning inden for det post-keynesianske forskningsprogram, jfr. f.eks. Dow & Hillard (1996).

Retfærdighedvist bør det tilføjes, at der (naturligvis) også blandt post-keynesianere hersker uenighed om, hvad der er det »rigtige« metodologiske grundlag for makroøkonomisk teori. Den post-keynesianske skole var tidligere en ganske rummelig bygning. Der var en villighed til blandt makroøkonomer at identificere alle teoretiske bidrag, der ikke havde et erklæret neoklassisk fundament som »post-keynesiansk« teori. Hvilket unægtelig gjorde billedet noget flimrende.

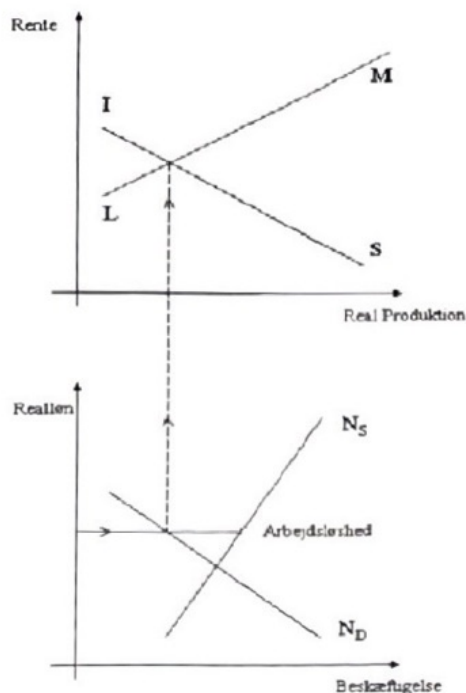
I dag er der en stigende tilbøjelighed til at afgrænse den post-keynesianske skole ud fra en videnskabsteorisk position som udelukkende omfatter makroøkonomisk teori. Keynes' centrale bidrag til den økonomiske videnskab var som nævnt en egentlig makroøkonomisk teori, jfr. Solow-citatet i indledningen, der metodologisk var baseret på kritisk realisme. Disse to elementer skabte tilsammen grundlaget for det paradigmeskifte (i Kuhns forstand) inden for den økonomiske videnskab, der fandt sted i 1936, men som endnu ikke er blevet en del af »normal-videnskaben« inden for økonomi.

5. Lærebogens »keynesianske« makroteori⁸

Der er fortsat en tradition, navnlig i amerikanske lærebøger, for at præsentere keynesiansk makroteori inden for rammerne af en generel ligevægtsmodel, hvor de »nominelle priser og lønninger [på kort sigt] er ufleksible/stive, og hvor virksomhederne derfor ændrer deres produktion som følge af ændringer i efterspørgslen«, jfr. f.eks. Romer (1996, s.197). Afvigelser i produktion og beskæftigelse fra langsigs-ligevægten opnås modelmæssigt ved en antagelse om, at virksomhedernes aggregerede udbudskurve på kort sigt kan have en vis realpris-elasticitet, mens udbudet på langt sigt udelukkende vil være bestemt af tekniske/strukturelle forhold. Disse kortsigtede fluktuationer i beskæftigelsen i Keynes-modellen skyldes, i følge Romer, at Keynes baserede sin »generelle teori« på den »specielle« forudsætning, at det nominelle lønniveau på kort sigt er fast (rigid), Romer, s. 215. Disse antagelser leder frem til den fra lærebøgerne så velkendte fremstilling af »Keynesiansk arbejdsløshed« baseret på et stiliseret neoklassisk arbejdsmarked, hvor den nominelle løn er udefra givet, mens priserne er bestemt af profitmaksimerende virksomheder, hvorfor beskæftigelsen aftages at følge den mikrobaserede efterspørgselskurve efter arbejdskraft jfr. arbejdsmarkedet i figur 1.

I Hicks's oprindelige ISLM-diagram fra 1937 var arbejdsmarkedet og pris-løndannelsen fraværende. Det var kun den nominelle rente og produktionen i markedspriser, der blev bestemt.

Figur 1
Den neoklassiske syntese bag
lærebogsmodellen (Modigliani, 1944)

Forudsætningen om stive lønninger og priser i Keynes-modellen blev oprindeligt introduceret af Modigliani (1944). Det gjorde han med det eksplicitte formål, at få ISLM-modellen med produktionen opgjort i »wage-units« til at hænge sammen med det traditionelle, neoklassiske arbejdsmarked inden for rammerne af den »sædvanlige« generelle ligevægtsmodel. Modigliani havde tilsyneladende allerede glemt, eller måske snarere ikke forstået, hvad der lå bag Keynes »*long struggle of escape from habitual modes of thought and expression*».⁹

Modiglianis Keynes-tolkning, som er baseret på en lukket matematisk model kombineret med antagelse om et konstant pris-/lønniveau, gjorde det med et slag muligt at fremstille Keynes' arbejdsløsheds-ligevægt inden for rammerne af den velkendte arbejdsmarkedsmodel, (som i øvrigt Pigou også havde anvendt så sent som i bog fra 1933), men nu suppleret med Keynes' forbrugs-, investe-

rings- og likviditetspræferencefunktion (IS-LM-delen af figur 1). Den blev efterfølgende af Samuelson betegnet som *Den neoklassiske Syntese of Mr. Keynes and the Classics*, og gik sin sejrsgang som et integreret element af dennes neoklassiske lærebog »Economics« jfr. Fletcher (2002).

Denne fremstilling af »Keynesiansk« teori ændrede fokus fra den *effektive efterspørgsel* til den postulerede manglende (real)lønstilpasning på arbejdsmarkedet som arnestedet for både »frivillig« og »ufrivillig« arbejdsløshed. I kapitel 10 i Romers lærebog med overskriften »Unemployment« gennemgås derfor en række forhold, der kan bidrage til at give en teoretisk forklaring på sådanne lønstivheder på arbejdsmarkedet.

Lad det være sagt straks, at disse teorier omhandlende bl.a. »efficiency wage«, »søgeadfærd«, asymmetrisk information, »implicitte kontrakter«, »insider-outsider model« og »menu-costs« alle i varierende grad giver en mulig forklaring på, at det kan være rationelt selv i en »generel ligevægtsmodel« ikke at lade lønniveauet flagre op og ned ved mindre stød til arbejdsmarkedsligevægten. Men disse »rationelle« forklaringer på lønstivheder bidrager blot ikke til at klarlægge de *makroøkonomiske* årsager til den vedvarende, ufrivillige arbejdsløshed, som diskuteres og analyseres i *The General Theory*. I kapitel 19, der bærer overskriften »Changes in Money-wages«, konkluderer Keynes således:

There is, therefore, no ground for the belief that a flexible wage policy is capable of maintaining a state of continuous full employment.... The economic system cannot be made self-adjusting along these lines, (GT, s. 267)

og han fortsætter:

In the light of these considerations I am now of the opinion that the maintenance of a stable general level of money wages is, on balance of considerations,

the most advisable policy for a closed system, (GT, s. 270)

Der er således en skærende kontrast mellem lærebogens fremstilling af »traditionelle keynesianske konjunkturteorier«, der har stive lønninger som den *adfærdsmæssigt* bestemt årsag til arbejdsløshed, og så Keynes' egen fremstilling, hvor et stabilt pengelønsniveau er en *politikanbefaling*. Lærebogen postulerer, at det egentlige keynesianske træk er forudsætningen om »stive lønninger«; for uden restriktioner på løntilpasningen ville arbejdsmarkedet tilpasse sig til en traditionel markedslikevægt. Skal likevægtsmodellen kunne generere arbejdsløshed, så kan det kun begrundes i manglende løntilpasning (dvs. pengelønsstivheder).

Set i perspektivet af, hvad Keynes egentlig skrev om sammenhænge mellem løn og priser i kapitlerne 19 og 21 i *The General Theory*, bevæger Romers lærebog sig i afsnittet om »Output-Inflation Trade offs« yderligere et skridt væk fra den originale tekst. Der henvises simpelthen uden noget forbehold til Walras-modellen i afsnittet med overskriften »Keynesian Theories of Fluctuations«. Her etableres der en »monetaristisk syntese mellem Keynes og Friedman«, idet Friedman's *Natural Rate Hypothesis of Unemployment* tages som et helt ukontroversielt udgangspunkt for »keynesianske« analyser af Phillipskurven på hhv. kort og langt sigt:

The natural rate of unemployment...is the level that would be grounded out by the Walrasian system of general equilibrium equations, provided there is embedded in them the actual structural characteristics of the labor market and commodity markets...and so on.

(Friedman's presidential address refereret i Romer (1996), s. 226).

Hvorefter det »keynesianske« afsnit afsluttes med en konstatering af, at når den forventningsudvidede Phillipskurve bestemmer til-

pasningsmønsteret, så vil det gælde også i den »keynesianske økonomi«, at »in analysing the long run, it is easiest to state directly that prices and wages are fully flexible, so that changes in aggregate demand have no real effects« (Romer, p.227).

Lærebogens konklusion er således, at selv med en velvillig præsentation af Keynes' makroøkonomiske teori (i form af imperfectioner på arbejdsmarkedet) kan der ikke på langt sigt være ufrivillig arbejdsløshed (såkaldte »keynesianske fluctuations«). Dette lærebogsresultat nås ved at postulere, at det aksiomatiske grundlag for makroøkonomisk teori bør være, at 1) den generelle likevægtsmodel er den definitive analyseramme og 2) på langt sigt vil det makroøkonomiske system konvergere mod en sådan likevægt. Det er udelukkende strukturerne, der bestemmer karakteren af likevægten. Lærebogsmodellen har hermed bevæget sig 180° væk fra det oprindelige indhold i *The General Theory*.

På denne baggrund har jeg en betydelig forståelse for, at mange studerende efter at have læst Romers afsnit om »traditionelle keynesianske teorier«, må spørge sig selv, hvorledes Solows indledende citat overhovedet kan give mening. Hvordan skulle en sådan »forudsætning om stive pengelønninger« dog kunne have ændret den makroøkonomiske dagsorden i mere end et halvt århundrede? Det giver simpelthen ikke mening.

Det er derfor en gåde, hvorledes stribevis af lærebøger i oplag efter oplag kan vedblive med at reproducere denne forvredne fremstilling af Keynes' makroøkonomiske teori. For det er åbenbart, at både Modiglianis neoklassiske syntese og efterfølgende Friedmans »monetaristiske syntese« ingen reference har til, hvad Keynes skrev endside formulerede i den række af artikler og papers, der fulgte i kølvandet på offentliggørelsen af *The General Theory*.

Dette er et af den makroøkonomiske teoris fundamentale paradokser, der ifølge Clower (1998) kun kan forklares patologisk:

Most macroeconomics texts are obsessed with the idea that every »sensible« macromodel must define a full employment or natural unemployment solution... This perspective seems to be part and parcel of the landscape of the Newtonian conception of science (s.81)

6. En dansk oversigtsartikel med fokus på ny-keynesiansk teori¹⁰

Oversigter i udviklingen i makroøkonomisk teori afspejles i lærebøger som Blanchard og Fischer (1989) og Romer (1996), Torben Andersen (2000) p. 42

Denne »newtonske« videnskabsteoretiske tradition, som Clower refererer til i citatet ovenfor, og som de fleste lærebøger bygger på er også en del af det metodologiske grundlag for den såkaldt »ny-keynesiansk« makroteori – ikke at forveksle med post-keynesiansk makroteori.¹¹ Her er den overordnede modelramme ligeledes en generel ligevægtsmodel med rationelle forventninger (i betydningen modelkonsistente forventninger). En teoriretning som i det danske makroøkonomiske miljø bl.a. Torben Andersen har ydet væsentlige bidrag til, jfr. navnlig Andersen (1994).

Torben Andersen (TA) har desuden med dette udgangspunkt bidraget til Nationaløkonomisk Forenings foredragsrække om nyere udviklingslinjer i økonomisk teori med efterfølgende publicering i Hjorth-Andersen (red.), 2000. Under overskriften »Makroteori« er det angiveligt hans intention at give en præsentation af »nyere makroøkonomisk teori... med hovedvægt på konjunkturteorien ... (med sigte) på at give et overblik over nogle hovedretninger inden for makroøkonomisk teori« (Andersen, 2000, s. 20).

Artiklen er eksemplarisk ved indledningsvist at redegøre for metodevalget. Her bemærkes det korrekt, at »et centralt punkt i megen nyere makroøkonomisk teori er netop fokusering på, hvorledes *afvigelser fra walrasiansk økonomisk teori* giver en bedre forståelse af centrale makroøkonomiske spørgsmål« (s. 21, min fremhævelse). Betydningen heraf nedtones dog ganske betragteligt i oversigtsartiklen, hvor det vil være et »gennemgående princip at ønske at opstille generelle ligevægtsmodeller« suppleret med en »antagelse om modelkonsistente (rationelle) forventninger« (s.22). Herved placerer TA sig klart på »ligevægtssiden af golfen«, hvilket unægteligt indsnævrer perspektivet for en oversigtsartikel.

Valget af den generelle ligevægtsmodel skal, ifølge TA, bidrage til at sikre, at der ikke begås en atomistisk fejlslutning ved overgangen fra det mikroøkonomiske fundament til den makroøkonomiske model. En risiko der løbes, hvis der forsøges at nås makroøkonomiske konklusioner på basis af en partiel (ligevægts)model. Hvorfor det netop skal være en »generel **ligevægtsmodel**«, der bedst sikrer mod den atomistiske fejlslutning, diskuteres dog ikke.

Forudsætningen om »rationelle forventninger« anses ikke »for nødvendigvis at være en deskriptiv særlig præcis model for forventningsdannelsen«, idet den implicerer, at agenterne har en uendelig tidshorisont og fuldt kendskab til den underliggende økonomiske model. Men forudsætningen »tjener et nyttigt teoretisk formål... ved at give et robust resultat i den forstand, at det ikke afhænger af systematiske fejl i forventningsdannelsen«, (s.22). Hvis dette udelukkende var konsekvensen af forudsætningen om »rationelle forventningsdannelse«, ville forudsætningen være overflødig. Da alene antagelsen om, at agenterne optimerer, udelukker systematiske (bevidste) fejl i deres adfærd herunder også i deres forventningsdannelse.

Det er derimod forudsætningen om, at forventningerne er »model-konsistent« – altså at agenterne har fuldt kendskab til den korrekte model (og dens løsninger) – der bliver styrende for analyseresultaterne i en ligevægtsmodel med »rationelle forventninger«. Hertil kommer, at forudsætningen om »rationel forventningsdannelse« går på tværs af antagelsen af, at agenternes har en *optimerende* adfærd, når det med TAs ord kan konstateres, at »rationelle forventninger **ikke** nødvendigvis er en deskriptiv særlig præcis model for forventningsdannelsen« (s.22). Denne konstatering efterlader unægteligt det spørgsmål ubesvaret, om det er i det neoklassiske »laboratorium«, eller det er i virkeligheden, at agenter antages at optimere?,¹² jfr. Hahn og Solow (1995).

Denne modstrid mellem laboratorium og virkelighed diskuteres desværre ikke. Det konstateres blot, at den præsenterede makroteori gennem sine forudsætninger får et »solidt mikroøkonomisk fundament i form af agenter, der udviser en optimerende adfærd, der kan forklares som systematisk drevet af økonomiske incitamenter«, (s. 21). Her mangler der dog også en præcisering af, hvorledes »økonomiske« incitamenter er afgrænset i neoklassisk makroteori, idet antagelsen om optimerende adfærd – hvor problematisk den end i sig selv måtte være – ikke giver et svar på dette spørgsmål.

»Formålet med teoretiske analyser er at opstille et laboratorium for afprøvning af forskellige hypoteser. De metodiske aspekter opregnet her tjener alle det formål at pålægge analysen konsistens og disciplin.« (s.22). TA tager her klart afstand fra det synspunkt, at det metodemæssige valg (dvs. laboratoriets udformning: generel ligevægtsmodel, rationelle forventninger, uendelig tidshorisont og økonomisk optimering) i sig selv skulle øve indflydelse på de analytiske resultater. Han skriver således, »tendensen til at »the method is the message« er misvisende. Metodevalget

pålægger analysen disciplin og konsistens, og dermed afgrænses et »laboratorium« for analysen«. Hertil TA tilføjer, at »det er interessant, at fortalere for forskellige makroøkonomiske skoler alle benytter ovenfor skitserede metodiske udgangspunkt«(s.23). Et udsagn der i graverende grad må bygge på en fejllæsning af Keynes' *General Theory* og hermed også af den omfattende post-keynesianske makroøkonomiske litteratur. Men til gengæld et udsagn, der ligger helt på linje med bl.a. Romers lærebogs-tolkning af Keynes-model, der netop også baserer sig på ét metodevalg med en afgrænsning af TA's laboratorie-model. Det er formentlig denne snævre afgrænsning af makroøkonomisk teori, der forklarer, det mildt sagt overraskende udsagn om, at metodevalget ingen rolle spiller for de makroøkonomiske resultater. En konklusion, der kun kan nås, hvis makroøkonomisk teori bliver afgrænset gennem et ensidigt metodevalg. For benyttes der kun én og samme metode, så udelukkes det på forhånd, at the method skulle være the message.

Afgrænsningen af det makroøkonomiske »laboratorium« har dog, som belyst i de foregående afsnit, været gjort til genstand for en betydelig international diskussion fra midten af 1980'erne. Laboratoriets udformning bygger på en række specielle, og ydermere ofte unødvendigt restriktive, antagelser. Men nok så afgørende er laboratoriet metodemæssigt placeret på den ene side af »golfen«. Det kan kun rumme ligevægtsmodeller. Herved er de makroøkonomiske teorier, der baserer sig på ontologisk realisme, *which is relevant to the contemporary world*, udelukket. Et i forhold til en oversigtsartikel graverende forhold, hvilket TA desværre kun lige når at tangere til allersidst. I fodnote 13 på s.42 (næstsidste side i artiklen) gives den således ikke uvæsentlige oplysning, at »der er velkendte problemer med at introducere penge i en generel ligevægtsmodel«. Her kunne TA uden at have taget munden for fuld have tilføjet »og finansielle aktiver i øvrigt«.

Af langt mere vidtrækkende konsekvens er det dog, at »traditionelle analyser er baseret på den præmis, at der eksisterer en entydig langsigtsligevægt, som økonomien konvergerer imod. Denne antagelse er ikke uproblematisk«, s. 34. At langsigts udviklingen ikke kan beskrives entydigt, er trivielt, når velkendte fænomener som hysteresis-effekter på arbejdsmarkedet, irreversible investeringer og udtømmelige ressourcer introduceres. Konsekvensen heraf er den allerede ovenfor diskuterede, at modellens ligevægte bliver afhængig af den økonomiske adfærd, der igen er under indflydelse af modellens løsning, et forhold som bl.a. Hahn og Solow har diskuteret grundigt.

Muligheden af multiple ligevægte undergraver, selv inden for laboratoriets vægge, det argument, at forudsætningen om »rationelle forudsætninger« skulle sikre »robuste resultater«. Modeller med multiple ligevægte vil – bortset fra de banale specialtilfælde – være hovedreglen, så laboratorie-modellen må alene af den grund, med TA's egne ord anses for at have en begrænset relevans, idet »det er et åbent spørgsmål, om modeller med multiple ligevægt har væsentlig forklaringskraft, s. 34«.

7. Konklusion

Romer's makroøkonomiske lærebog og TA's oversigtsartikel over makroteori kunne for den uindviede læser efterlade det indtryk, at al makroøkonomisk teori i dag kan rummes inden for rammerne af en walrasiansk ligevægtsmodel, og at den makroøkonomiske diskussion derudover blot fokuserer på karakteren af forskellige, kortsigtede tilpasningsproblemer til denne langsigts-ligevægt.

Lærebogsmodellens urealistiske forudsætninger – navnlig forudsætningen om agenternes modelkonsistente forventninger – er dog i stigende grad blevet udsat for kritik. En kritik der i dag også foregår inden for den neo-

klassisk teoris egne rækker, jf. f.eks. Hahn & Solow (1995) og Østrup (2000)

Hertil kommer, at præsentationen af Keynes' makroøkonomiske teori ofte er direkte vildledende i forhold til, hvad der eksplicit er indeholdt i *The General Theory*. Dette betyder i praksis, at halvdelen af den makroøkonomiske teori – den del der ligger på Keynes' side af den teoretiske golf – reelt ikke er beskrevet, hverken i de mest udbredte lærebogs-fremstillinger eller i en række oversigtsartikler, der prætenderer at være dækkende for »udviklingen i makroteori«. Her fremstilles makroøkonomisk teori som om Say's Lov og Kvantitetsteorien via Walras-modellen stadig har fuld gyldighed, og at forudsætningen om rationelle, modelkonsistente forventninger blot er et teknisk spørgsmål, der sikrer, at den makroøkonomiske analyse har den ønskede »disciplin og konsistens«.

Dette er en misvisende fremstilling af den aktuelle makroøkonomiske udvikling. Makroøkonomisk teori har bevæget sig hurtigt i de senere år. Den metodemæssige konsensus, som måske herskede frem til midten af 1980'erne, hvor den simple walrasianske langsigtsligevægt med rationelle forventninger udgjorde en fælles analytisk model, som monetarister og efterfølgende nyklassiske økonomer valgte at benytte, er nu radikalt ændret. I dag er »the methodology« blevet en væsentlig og delvist integreret del af det makroøkonomiske »budskab«.

Den post-keynesianske makroteori har således vundet momentum op gennem 1990'erne gennem sin systematiske fokusering på metodologi og herigennem understregningen af betydningen af den antagne ontologi. Makroøkonomisk teori med en real ontologi og derigennem en direkte affinitet til virkeligheden er i stigende grad blevet bragt i anvendelse. Dette er vigtigt i bestræbelsen efter at opnå en bedre forståelse af de virkelige makroøkonomiske processer, hvilket er en nød-

vendig forudsætning for at kunne rådgive om makroøkonomisk politik.

Noter:

1. Grundlaget for denne artikel er udarbejdet under mit ophold ved University of Cambridge med støtte fra Carlsberg-fondet. Jeg har haft stort udbytte af samtaler med Tony Lawson, Geoff Harcourt og Victoria Chick. Desuden har jeg modtaget konstruktiv kritik fra Palle Svensson, Århus Universitet.
2. Den citerede artikel havde overskriften »Poverty in plenty: is the economic system self-adjusting?«. Keynes slutter artiklen med at lægge sit lod i vægtskålen til fordel for »not self-adjustment skolen«. Vi er her i 1934, hvor færdiggørelsen af General Theory endnu lå 1½ år ude i fremtiden.
3. Dario Togati (1998) drager en tankevækkende parallel mellem på den ene side »den neoklassiske syntese« og »Newtonian macroeconomics« og på den anden side »The Economics of Keynes« og »Einsteinian macroeconomics« – en af den slags idéer, der umiddelbart virker stimulerende, men som også indeholder faldgruber, idet der på en række punkter er afgørende videnskabssteoretiske forskelle mellem fysik og økonomi.
4. Jeg har givet en kort introduktion til *kritisk realisme* med nogle makroøkonomiske eksempler i Fuglsang og Bitsch (2003).
5. s. 247 i kapitel 18 med titlen *The General Theory Re-stated*
6. Betegnelsen »Post-Keynesian« er uheldig, da den ikke signalerer, at denne teoriretning har som sit særkende, at den ønsker at videreudvikle Keynes' originale *metodologiske* bidrag til makroøkonomisk teori. Det ville således være mere dækkende – men ikke så mundret – hvis betegnelsen »Metode-Keynesianere« fandt anvendelse. Dette er formentlig en umulighed, da ikke mindst Journal of Post Keynesian Economics er det centrale tidsskrift for disse metode-baserede analyser.
7. Shackle benytter det illustrative eksempel, at selv om Napoleon havde kendt den præcise sandsynlighedsfordeling mht. udfaldet af slaget ved Waterloo, så var der ikke mulighed for at gøre det om. Historien er non-ergodisk.
8. Dette afsnit bygger på Romer, 1996, kap.5, der netop bærer overskriften *Traditional Keynesian Theories of Fluctuations* suppleret med kap. 10, der har overskriften *Unemployment*.
9. Man kunne have ønsket, at Modigliani (og andre såkaldte Keynesianere) havde taget Keynes alvorligt, når han skrev, »In a system in which the level of money income is capable of fluctuating, the orthodox theory is one equation short of what is required to give a solution«, Keynes (1937), vol. xiv, s. 122. Så sent som i Modigliani (1999) fastholdes tolkningen fra 1944: *Of course I feel that I was absolutely right in saying that the essence of Keynesian economics is wage rigidity. That is Keynes!* (s.244)
10. Der er ingen tradition blandt danske makroøkonomer for at tildele de metodemæssige spørgsmål noget opmærksomhed. Ikke mindst vurderet i dette perspektiv er Torben Andersens oversigtsartikel en positiv undtagelse, idet han eksplicit redegør for sine metodemæssige vurderinger. Her ved gøres det muligt at fastslå det fra Keynes afgørende forskellige videnskabssteoretiske udgangspunkt.
11. Det er beklageligt at betegnelsen for disse to makroøkonomiske retninger ligger så tæt op ad hinanden, da de som nævnt er placeret på hver sin side af »golfen«.
12. På dette sted vil der ofte henvises til Friedman's klassiske artikel, at det er ikke forudsætningernes realisme, men modellens evne til at forudsige korrekt, der bør være det afgørende kriterium. TA refererer (s.30) en række empiriske resultater opnået ved brug af den simple walras-model og som netop »viser sig at have svært ved at opfange centrale træk ved konjunkturfuktuationer« og de »har store empiriske problemer i forhold til arbejdsmarkedet«. Det vil sige at disse modellers forudsigelser er svage, hvilket, ifølge Friedmans argumentation, underminerer legitimiteten bag brugen af deskriptivt urealistiske forudsætninger.

Litteratur:

- Andersen, T.M. (1994) *Price Rigidity – Causes and Macroeconomic Implications*, Oxford: Clarendon Press
- Andersen, T.M. (2000) »Makroteori« i Chr. Hjorth-Andersen (red.), *Udviklingslinjer i økonomisk teori*, København: Djøf's Forlag

- Carabelli, A. (1988) *On Keynes's Method*, London: MacMillan
- Clower, R.W. (1998) »Keynes in retrospect« i Ph. Arestis (red.), *Method, Theory and Policy in Keynes – Essays in Honour of Paul Davidson*, vol.3, Cheltenham: Edward Elgar
- Davidson, B-I (2000), *Bidrag til den økonomisk-metodologiske tenkningen*, Ekonomiska Studier (upubliceret ph.d.-afhandling). Utgivna av Nationalekonomiska Institutionen, Handelshögskolan vid Göteborgs Universitet.
- Davidson, P. (1994) *Post-Keynesian Macroeconomic Theory: A Foundation for successful Economic Policies for the Twentieth Century*, Aldershot: Edward Elgar
- DeLong, J.B. (1999), *The Triumph of Monetarism*, *Journal of Economic Perspectives*, 14, winter, pp. 83-94
- Dow, S.C. (1996) *The Methodology of Macroeconomic Thought: a Conceptual Analysis of Schools of Thoughts in Economics*, Cheltenham: Edward Elgar
- Dow, S.C. (2002) *Economic methodology: an inquiry*, Oxford: Oxford University Press
- Dow, S.C. & J. Hillard (eds) (1995) *Keynes, Knowledge and Uncertainty*, Aldershot: Edward Elgar
- Fitzgibbons, A. (1988) *Keynes's Vision: a New Political Economy*, Oxford: Clarendon Press
- Fletcher, J. (2002) *Neoclassical Synthesis*, entry in *Encyclopedia of Macroeconomics*, B. Snowdon & H.R.Vane (eds), Cheltenham: Edward Elgar
- Fuglsang, L. & Poul Bitsch Olsen, red. (2003), *Videnskabsteori i Samfundsvidenskaberne*, Frederiksberg: Samfundsfagslitteratur
- Hahn, F. & Solow, R. (1996), *A Critical Essay on Modern Macroeconomic Theory*, Cambridge, US: The MIT Press
- Harcourt, G.C. & Riach, P.A. (1997) *A »Second Edition« of the General Theory*, to bind, London: Routledge
- Hicks, J. (1937) *Mr. Keynes and the Classics: a suggested interpretation*, *Econometrica*, April
- Jespersen, J. (2000) *Introduktion til makroøkonomisk teori*, København: Djøfs Forlag
- Jespersen, J. (2002) *Keynes – den makroøkonomiske teoris oprindelse og udvikling*, Djøfs Forlag
- Journal of Post Keynesian Economics (1999) *Post Keynesianism and critical realism*, special issue, Fall/ vol. 22, No.1, s. 3-131 med bidrag fra bl.a. Tony Lawson, Sheila Dow, Roy Rotheim og Paul Davidson
- Keynes, J.M. (1936) *The General Theory of Employment, Interest and Money*, London: Macmillan
- Keynes, J.M. (1973) *The Collected Writings of John Maynard Keynes*, redigeret af D. Moggridge, London: Macmillan, St. Martin's Press. Af særlig relevans for udviklingen af Keynes' nye metodologi er »The General Theory and After«, part one and two, hhv. bind XIII: Preparation, og bind XIV: Defence and Development
- King, J.E. (2002) *A History of Post Keynesian Economics since 1936*, Cheltenham: Edward Elgar
- Lawson, T. (1997) *Economics and Reality*, London: Routledge
- Lawson, T & M.H. Pesaran (eds) (1985) *Keynes's Economics: Methodological Issues*, London: Croom Helm
- Leijonhufvud, A. (1968) *On Keynesian Economics and the Economics of Keynes*, Oxford: Oxford Economic Press
- Mankiw, N.G. (2000) *Macroeconomics*, 4th ed., New York: Worth Publishers
- Modigliani, F. (1944) »Liquidity Preference and the theory of interest and money, *Econometrica*, January
- Modigliani, F. (1999) interview i *Conversations with Leading Economists*, redigeret af B. Snowdon og H.R.Vane, Cheltenham: Edward Elgar
- O'Donnell, R.M. (1989) *Keynes: Philosophy, Politics and Economics. The Philosophical Foundations of Keynes's Thought and their Influence on his Economics and Politics*, London: Macmillan
- Romer, D. (1996/2001) *Advanced Macroeconomics*, New York: The McGraw-Hill Co, (stort set uændret 2. udgave)
- Rotheim, R. (ed.), (1998) *New Keynesian Economics/Post Keynesian Alternatives*, London: Routledge
- Skidelsky, R. (1983/1992) *John Maynard Keynes: Hopes betrayed, 1883-1920 og the Economist as Saviour, 1920-37*, London: Macmillan Press.
- Solow, R.M. (1986) »What is a nice girl like you doing in a place like this? Macroeconomics after fifty years«, *Eastern Economic Journal*, July-September
- Togati, T.D. (1998) *Keynes and the Neoclassical Synthesis: Einsteinian versus Newtonian macroeconomics*, London: Routledge
- Østrup, F. (2000) *Money and the Natural Rate of Unemployment*. Cambridge: Cambridge University Press

Kan det betale sig ? Udbyttet af forskning i den offentlige sektor

Af Peder Olesen Larsen, adjungeret professor ved
Institut for Videnskabshistorie, Aarhus Universitet, dr.phil. et scient.h.c.

1. Indledning

Der er i forskningsverdenen bred enighed om, at forskning i den offentlige sektor er vigtig, og at der er brug for en større indsats. Det er også den almindelige opfattelse, at der er et stort og påviseligt udbytte af indsatsen. Denne opfattelse deles af mange økonomer. Det er muligt, at også politikere og embedsmænd i Finansministeriet har samme opfattelse, men det har i hvert fald ikke givet sig udslag i øgede offentlige forskningsbevillinger i de seneste år. Tværtimod er udgifterne målt i procent af bruttonationalproduktet (BNP) faldende i øjeblikket, jævnfør Analyseinstitut for Forskning (2003 a og b).

Jeg mener også selv, at der er brug for større offentlige forskningsudgifter, og at der kan gives gode grunde hertil, jævnfør Larsen (2003), side 248-249. Men jeg mener ikke, at der er gennemført økonomiske beregninger, som viser, at der er et påviseligt og stort udbytte ved øgede offentlige investeringer i forskning. Navnlig er der ikke grundlag for at hævde, at uspecificerede investeringer i offentlig forskning giver et stort økonomisk udbytte. Det er farligt for den offentlige forskning i Danmark, hvis der argumenteres for øgede forskningsbevillinger på et fejlagtigt grundlag.

En væsentlig grund til den uheldige situation er, at mange forskere og også økonomer støtter sig på den lineære model for forskning. Den lineære model står for opfattelsen af, at der går en énsrettet strøm af viden og resultater fra grundforskning gennem anvendt forskning til udvikling og produktion eller anden anvendelse af resultaterne. Samtidig har mange forskere den selvforståelse, at grundforskningen er uforudsigelig, at den store gevinst kan falde hvor som helst, og at al grundforskning i det lange løb giver udbytte. Men den lineære model er ikke i overensstemmelse med virkeligheden, jævnfør Larsen (2003), side 30-34.

Hertil kommer, at det i den danske diskussion om emnet ikke eller sjældent overvejes, på hvilke områder og hvordan øgede midler skal anvendes. Det er min påstand, at det meget vel vil være muligt at give nye midler, endog store nye midler, ud til forskning uden at høste noget økonomisk udbytte overhovedet.

2. Den internationale diskussion om udbyttet af forskning i den offentlige sektor

Der er naturligvis en omfattende international litteratur om det økonomiske udbytte af

forskning, også af forskning i den offentlige sektor. Det er karakteristisk, at det meste af denne litteratur handler om forskning som grundlag for udvikling i eller med anvendelsesmuligheder inden for erhverv. Jeg vil her kun henvise til to vigtige kilder.

I 1986 udgav det amerikanske Office of Technology Assessment (OTA) rapporten *Research Funding as an Investment: Can We Measure the Returns*. Heri angives det, at økonomer ikke har været i stand til at påvise et økonomisk udbytte af forskningsbevillinger fra den amerikanske stat, når der ses bort fra enkelte programmer inden for landbrugsforskning og energiforskning. Det konkluderes, at selvom forskningsbevillinger kan betragtes som en investering, kan denne opfattelse ikke føre til et bedre beslutningsgrundlag for de offentlige forskningsbevillinger. De faktorer, som må tages i betragtning ved forskningsplanlægning, budgettering, resourcefordeling og evaluering er for komplekse. Udbyttet af forskningen optræder på mange og ikke sammenlignelige måder. Derfor kan kvantitative metoder ikke træde i stedet for velovervejede vurderinger byggende på viden om tingene. I rapportens summary står:

Economist have shown a strong positive correlation between research and development (R&D) spending and economic growth. They have estimated private returns in excess of 20 percent per year and social returns in excess of 40 percent on private sector R&D expenditures. They have *not* been able to show comparable returns, and at times been unable to show *any* returns, on Federal R&D expenditures, except for some applied research programmes in agriculture, aeronautics, and energy designed to improve industrial productivity.

I 1996 udgav en forskergruppe fra Science Policy Research Unit, SPRU, Universitetet i Sussex, England, rapporten *The Relationship*

Between Publicly Funded Basic Research and Economic Performance (Martin *et al.*, 1996). Rapporten var udarbejdet på bestilling af det engelske finansministerium. Det første punkt i kommissoriet var at belyse:

The extent to which publicly funded basic research, by adding to the stock of knowledge and competencies, increased the level or rate of growth of national productivity; this includes a critical assessment of the methodologies used for assessing the benefits of basic research as well as of the conclusions reached.

Et i vores sammenhæng andet vigtigt punkt i kommissoriet var at belyse:

The criteria used by governments in other leading industrial countries (e.g. the United States, Japan, Germany, France, Netherlands and Australia) in determining the level of funding for basic research and their levels of expenditures.

SPRU er et af verdens førende forskningscentre for forskning om forskning. Rapporten opsummerede og bedømte den foreliggende litteratur og viden på området. Som altid, når man beder forskere om en rapport, endte den med anbefaling af mere forskning om emnet. Rapporten er senere fulgt op af en tidsskriftartikel med næsten samme indhold (Salter og Martin 2001).

Rapporten angav til indledning, at der er to mulige udgangspunkter for at vurdere det økonomiske udbytte af offentligt betalt grundforskning.

Ifølge det ene udgangspunkt fører den offentlige finansiering af forskning til økonomisk værdifuld viden, viden som kan bruges af private virksomheder til at udvikle nye produkter og processer. Denne viden er som regel til rådighed for alle. Det vil sige, at en virksomheds erhvervelse og brug af denne

viden ikke vil forhindre andre virksomheder i at få adgang til og bruge den samme viden. Den er også slidstærk, den mister ikke værdi ved at blive anvendt.

Selvom resultaterne af offentligt betalt grundforskning i mange henseender ser ud som et frit gode, er det i realiteten ikke et frit gode. Evnen til at udnytte den offentlige forskning er størst for dem, som selv forsker. Forskning og udvikling (FoU) fører ikke blot i sig selv til innovation, men også til bedre evner eller muligheder for at tilegne sig viden skabt af andre.

I SPRU-rapporten lægges der som det andet udgangspunkt vægt på, at videnskabelig viden ofte er knyttet til personer, forskningsgrupper og forskersamfund. Derfor har den offentligt betalte forskning først og fremmest værdi gennem uddannelse af forskere og opbygning af netværk. Dette udgangspunkt lægger vægt på uddannelse, udtalt viden, færdigheder, metoder, evne til problemløsning og netværk og er dermed i god overensstemmelse med den nyeste viden om grundforskningens væsen og det økonomiske udbytte af grundforskning.

Rapporten refererede en række forsøg på målinger af det økonomiske udbytte, som offentlig forskning førte til. Der er næsten altid fundet et positivt udbytte, og i de fleste tilfælde er udbyttet forholdsvis højt. Men der er mange fejlkilder. De fleste undersøgelser behandler virkninger på kort sigt, mens udbyttet af grundforskning som regel er spredt over lang tid. For at få viden om det økonomiske udbytte af den offentlige forskning er det også nødvendigt at indhente oplysninger fra private virksomheder. De private virksomheder kan have gode grunde til at lægge vægten på deres egen forsknings- og udviklingsindsats (eller på den offentlige, hvis de frygter, at der er fare for, at den offentlige indsats vil blive reduceret).

Der henvises ofte til en undersøgelse fra 1958 af Zvi Griliches, som viste, at investeringen i USA i perioden 1949-1959 i udviklingen af hybridmajs er målt til at have givet et årligt udbytte på 35-40 procent. Men i undersøgelsen er den offentlige og den privat betalte indsats slået sammen. Griliches bemærker, at det hovedsagelig drejer sig om udbyttet af anvendt forskning og ikke grundforskning. Han anfører, at undersøgelsen ikke kan anvendes til konklusioner om, hvor meget der skal investeres i offentlig forskning.

Det anføres da også i den engelske SPRU-rapport, er der her først og fremmest tale om anvendt FoU, ja det er usikkert, om grundforskning overhovedet har været med. Det angives også, at det er usikkert, om undersøgelserne i tilstrækkeligt omfang har medtaget udgifterne til »mislykkede« forskningsprojekter. Ikke desto mindre citeres denne gamle undersøgelse gang på gang som støtte for angivelser af, at offentlige investeringer i forskning giver et stort udbytte.

Hvis kun succeshistorier gøres op, kan næsten alt bevises. Der er et stort udbytte ved at købe lodsedler, hvis vel at mærke kun prisen for lodsedler med gevinst tages med i regnskabet. Men i årenes løb er det Staten, som har tjent på Klasselotteriet. Uanset hvor mange succeshistorier man kan finde, er det ikke berettiget at lægge dem sammen og konkludere, at investering i forskning giver et stort udbytte.

Der har også været forsøg på at beregne det samlede udbytte af offentligt finansieret grundforskning. SPRU-rapporten henviser specielt til Edwin Manfields undersøgelse fra 1991, som når frem til et udbytte på 28 procent. Rapporten angiver, at konklusionen om, at der er et udbytte, er begrundet, men at en lang række begrænsninger betyder, at de konkrete tal er yderst usikre. Det må også bemærkes, at Mansfield har bygget sine bereg-

ninger på undersøgelser i private virksomheder af, hvilken akademisk forskning, de havde benyttet sig af ved udviklingen af nye produkter og metoder. Det er dermed klart, at der ikke var tale om beregninger af udbyttet af al grundforskning eller akademisk forskning, men om udbyttet af forskning på områder af relevans for de udvalgte private virksomheder.

SPRU-rapportens konklusion er, at økonomiske beregninger kun kan gennemføres på grundlag af et stort antal problematiske antagelser. Blandt problemerne er afvejninger af effekten af grundforskning mod de langt større investeringer i udvikling, produktion, markedsføring og distribution. Blandt problemerne er også, at alle de foreliggende undersøgelser måler udbytter på grundlag af de samlede investeringer og den samlede gevinst, ikke marginaludbytter.

SPRU-rapporten refererede en lang række undersøgelser af enkelttilfælde og interview-baserede undersøgelser. De støtter opfattelsen af, at den offentligt betalte grundforskning gør gavn, men de fører ikke til beregninger af udbytte. Af særlig interesse er *PACE-rapporten*, betalt af EU (Arundel et al. 1995). Denne rapport er udarbejdet på grundlag af en spørgeskemaundersøgelse med besvarelser fra 640 af Europas største private virksomheder. Det er bemærkelsesværdigt, at offentlige forskningsinstitutioner kun kommer ind på sjettepladsen som kilde til teknisk viden. Den vigtigste kilde er analyse af konkurrenters produkter, dernæst kommer uafhængige leverandører, tilknyttede virksomheder, uafhængige kunder og samarbejdsprojekter. Samtidig viser undersøgelsen ikke overraskende, at der var store forskelle mellem forskellige lande og forskellige erhvervssektorer. Som led i EU-undersøgelsen er der gennemført en delundersøgelse i Danmark i 1994 om erhvervslivets kilder til innovation, jævnfør Kristensen (1994). Billedet er her det samme.

SPRU-rapporten behandler også sammenhængen mellem de samlede offentlige investeringer i grundforskning og national konkurrenceevne. Vægten bliver naturligvis lagt på engelske forhold. Konklusionen er her den lidt mistrøstige, at sammenhængen er uklar. Det konkluderes også, at ingen lande bruger systematiske kriterier eller økonomiske beregningsmetoder til at fastlægge omfanget af støtte til grundforskning. På den anden side er der bred enighed om, at grundforskningen gør gavn.

Jeg tvivler på, at rapporten opfyldte forventningerne i det engelske finansministerium. Rapporten er et godt eksempel på, hvor vanskeligt eller meningsløst det er at skelne mellem grundforskning, strategisk forskning og anvendt forskning. Rapporten støtter sig efter min mening også for meget på den lineære model.

Samtidig er det bemærkelsesværdigt, at rapporten udelukkende behandler den del af forskningen, som er relevant for erhvervslivet i den private sektor. Det vil sige, at rapporten beskæftiger sig med naturvidenskabelig, teknisk-videnskabelig og jordbrugsvidenskabelig forskning. Der er intet om humanioras betydning og stort set intet om betydningen af samfundsvidenskabelig og sundhedsvidenskabelig forskning.

Det er vanskeligt eller måske umuligt at måle det økonomiske udbytte af den samlede forskningsindsats i den offentlige sektor. Men samtidig er der i den internationale (og danske) økonomiske litteratur enighed om, at omfanget af FoU i den private sektor er mindre end det, der ville være fordelagtigt for samfundet som helhed, jævnfør Office of Technology Assessment (1986), Martin et al. (1996) og Salter og Martin (2001). Det skyldes, at viden helt eller delvist er et offentligt gode, hvor en enkelt virksomhed ikke kan holde sine resultater for sig selv. Det angives, at det samfundsøkonomiske udbytte kan

være 2-4 gange så stort som det privatøkonomiske udbytte. Men det er ikke ensbetydende med, at offentlig FoU kan træde i stedet for den manglende FoU i den private sektor. Det kan være derimod være velbegrundet at støtte FoU i den private sektor, for eksempel gennem skattelettelser, støtte til netværksdannelse, støtte til konsulenthjælp og projektstøtte.

Det fører videre til svære spørgsmål om, hvad der skal gøres i enkelte lande, specielt i mindre lande. Vi lever i en verden med en åben økonomi og i betydelig grad et åbent vidensystem. Den danske forsknings- og udviklingsindsats er mellem ½ og 1 procent af den samlede indsats i verden. I hvor stor udstrækning høster vi selv frugterne af vores indsats, og i hvor stor udstrækning udnytter andre den viden, vi skaber? I hvor stor udstrækning henter og udnytter vi viden udefra? Vi kan ikke nøjes med at hente viden udefra, se nedenfor. Men vi bliver nødt til at overveje, hvordan vi tilrettelægger FoU i den offentlige sektor således, at vi bedst muligt bliver i stand til at trække på viden fra hele verden.

3 Sammenhæng mellem økonomisk udvikling og de samlede udgifter til FoU

Der er altid interesse for, hvor stor en del af vores BNP, vi bruger til forskning. Der gennemføres sammenligninger mellem landene, og både i Danmark og andetsteds er der ønske om at være blandt dem, der bruger mest. Det har altid undret mig, at der kunne være så stor interesse for et enkelt tal, angivet med tre betydelige cifre. Der må dog være en begrænset informationsværdi i et sådant tal. Det har også undret mig, at så mange mener, at den samlede forskningsindsats i et land kan og skal bedømmes på, hvad der tilføres, og ikke på, hvad der kommer ud af det. Endelig må bemærkes, at tallet er behæftet med betydelig usikkerhed. I den danske forskningsstatistik for 1999 er angivet, at vi i 1999 brugte

2,08 procent af vores BNP på forskning, men i forskningsstatistikken for 2001 er angivet, at vi i 1999 brugte 2,30 procent af vores BNP på forskning, jævnfør Analyseinstitut for Forskning (2001 og 2003b).

En OECD-undersøgelse fra 1996 beskriver analyser på tværs af ti OECD-lande på aggregeret erhvervsniveau og på detaljeret erhvervsniveau. Analyserne viser, at lande med store FoU-udgifter også har forholdsvis høj vækst i produktiviteten, jævnfør Sakurai et al. (1996 og 1997). Undersøgelsen vedrører udelukkende R&D udført i private virksomheder. Samtidig viser undersøgelsen, at de private virksomheders R&D giver et betydeligt udbytte for samfundet som helhed. Det angives, at en væsentlig kilde til vækst er den viden, som opnås gennem indkøb af produkter med et højt indhold af viden, og af resultaterne af R&D og viden spredes på tværs af landegrænserne. Undersøgelsen viser, at der er meget stor forskel på betydningen af FoU i forskellige erhvervssektorer. Det understøtter min opfattelse af, at det er uholdbart at tale om den gunstige effekt af FoU uden at bekymre sig om, hvilken FoU det drejer sig om.

Alle internationale sammenligninger viser, at rige lande bruger flere penge på FoU end fattige lande. Sammenligningerne viser imidlertid også, at der er store forskelle mellem lande på samme økonomiske niveau. Det er svært at vise, at der er en årsagssammenhæng mellem økonomisk velstand og vækst og udgifter til FoU, og hvad vej, en sådan årsagssammenhæng vender. Det kan ikke helt udelukkes, at de rige lande forsker meget, fordi de har råd til det.

I en rapport fra Akademiet for de Tekniske Videnskaber fra 1996 (Rostrup-Nielsen et al. 1996) med Erik Hoffmeyer som medforfatter blev det angivet, at der i de almindelige økonomiske modeller ikke er nogen klar placering af forsknings- og udviklingsindsatsen set i forhold til væksten. Det er heller ikke

muligt at påvise en sammenhæng mellem på den ene side de ressourcer, et geografisk område anvender på FoU, og på den anden side velstandsudviklingen. Selvom det var velkendt, at Danmark brugte en relativt lille andel af bruttonationalproduktet til FoU, havde den danske velstandsstigning været blandt de største i de seneste år, hvis stigningen måles i forhold til den erhvervsaktive befolkning – det vil sige den del af befolkningen, der frembringer nationalproduktet. De nordeuropæiske lande havde haft en velstandsstigning (målt som stigning i bruttonationalproduktet pr. indbygger mellem 15 og 64 år), der kunne måle sig med den amerikanske – måske endda lå lidt over – selvom det altid fremhæves, at der investeres mere i forskning og teknologisk udvikling i USA end i de øvrige OECD-lande.

Det er først og fremmest svært at påvise en klar sammenhæng mellem FoU i den offentlige sektor og økonomisk udvikling. Derimod ser der ud til at være en klar sammenhæng mellem FoU i den private sektor og økonomisk vækst, jævnfør Office of Technology Assessment (1986), Martin et al. (1996) og Salter og Martin (2001).

4. Den danske litteratur

Det Økonomiske Råd har i dets rapport *Dansk Økonomi Forår 1997* et længere kapitel om sammenhængen mellem forskning og økonomisk udvikling. På grundlag af den tilgængelige litteratur og egne beregninger konkluderes det, at investering i FoU er økonomisk fordelagtig. Det sandsynliggøres også, at man ikke kan forlade sig på markedskræfterne. Med andre ord, det kan ikke udelukkende blive overladt til private virksomheder at bestemme, hvor meget der skal bruges til FoU. Så bliver der investeret for lidt. Dette er i overensstemmelse med den ovenfor beskrevne opfattelse af, at de private virksomheder investerer mindre i FoU, end det ville være ønskeligt for samfundet som helhed. Det Økonomiske Råd fastslår derfor, at

det offentlige må yde sin del af indsatsen. Men der er ingen sikkerhed for, at en manglende indsats i den private sektor kan erstattes af en indsats i den offentlige sektor, i særdeleshed ikke en uspecificeret indsats i den offentlige sektor.

Det Økonomiske Råd refererer den ovennævnte OECD-undersøgelse fra 1996. Der konkluderes, at »en høj FoU-intensitet ikke nødvendigvis er ensbetydende med høje produktivitetstigninger og høj vækst«. Det Økonomiske Råd skriver:

Målt ved udgifterne til FoU er den danske forskningsaktivitet lav i international sammenhæng, men indsatsen er vokset i de senere år. Det har imidlertid ikke været muligt at konstatere, at den øgede satsning på forskning har haft nogen umiddelbar målbar konsekvens for produktivitetens udviklingen i fremstillingserhvervene. Således har fremstillingserhvervene stort set ikke haft vækst i totalfaktorproduktiviteten i perioden 1982-92, jf. afsnit V.3 [Skal være V.4.]

Det Økonomiske Råd henviser til internationale studier, som har påvist en sammenhæng mellem investeringer i FoU og vækst i produktiviteten:

Disse studier finder for det første et højt privatøkonomisk udbytte af FoU-investeringer. For det andet påpeger flere af undersøgelserne, at den samfundsøkonomiske effekt af FoU-investeringer er endnu højere som følge af de positive eksterne effekter forbundet med FoU.

Der henvises også til en undersøgelse fra 1970'erne, som viste, at i USA var det privatøkonomiske udbytte af investeringer i forskning og uddannelse 25 procent, mens det samfundsøkonomiske udbytte var 50 procent, jævnfør Mansfield (1996).

Det Økonomiske Råd angiver, at der historisk ikke kan påvises en sammenhæng mellem omfanget af offentlig og privat FoU. Det betyder, at den offentlige indsats samlet set hverken fortrænger eller øger privat FoU. Ikke desto mindre er Det Økonomiske Råd ikke i tvivl om, at investering i FoU giver et solidt udbytte. Det gælder både generelt og specielt i Danmark. Det Økonomiske Råd har endda gennemført en beregning af effekten af at øge de offentlige forskningsudgifter med 1 procent. Beregningsåret er 1992, og det drejer sig om en merinvestering på 60 mio. kroner. Resultatet angives at være en omkostningsbesparelse i erhvervene på knap 280 mio. kroner. Der står:

Selvom der er stor usikkerhed forbundet med beregningerne viser analysen, at erhvervene sandsynligvis vil opleve en omkostningsbesparelse, som overstiger de øgede offentlige udgifter til FoU. Derved vil der være et samfundsøkonomisk overskud forbundet med at øge den offentlige FoU-indsats.

Samtidig står der i rapporten, at spredningen på dette skøn på 280 mio. kroner er betydelig, næsten 200 mio. kroner. Jeg kender andre mere ydmyge forskere, som ville have draget den konklusion, at der med en sådan usikkerhed ikke kunne komme noget ud af beregningerne. Jeg er også overrasket over, at regnestykket er gennemført uden overvejelser om, hvordan og til hvad de øgede midler skal bruges.

Forskningskommissionens betænkning fra 2001 indeholder også udsagn om, at en øget investering i offentlig FoU vil være økonomisk fordelagtig. Det angives således (bind 1, side 9):

Forskningskommissionen anbefaler, at Danmark årligt øger investeringen i forskningen, så der i år 2010 anvendes 3 % af BNP på forskning, heraf skal 1,2 % finansieres over offentlige budgetter. På længere sigt er der

behov for en forøgelse ud over de 3 %. Dette vil give en betydelig samfundsøkonomisk gevinst i form af viden og velfærd.

Der står også (bind 2, side 103):

Den positive sammenhæng mellem investeringer i FoU og økonomisk udvikling gør det klart ønskværdigt, at samfundet holder et rimeligt højt niveau for investeringerne i FoU.

I betænkningen stilles de to spørgsmål:

Øger offentligt finansieret FoU væksten i samfundet?

Hvad er afkastet af offentlig finansieret forskning?

Svaret på det første spørgsmål er bekræftende, men der står dog:

Resultaterne fra empiriske undersøgelser fra forskellige lande varierer meget, fordi det er svært præcist at identificere effekten af offentligt finansieret forskning, fordi outputtet fra det offentliges forskning kommer via flere kanaler, jf. ovenfor, og fordi forskellige lande har forskellig absorptionssevne og spredningsevne mht. forskning, jf. ovenfor.

Der henvises til beregningen i Det Økonomiske Råds rapport fra 1997, men gøres opmærksom på usikkerheden (»Der er dog betydelig usikkerhed på dette skøn, selvom fortegnet på effekten må betragtes som rimeligt sikkert.«). Derudover henvises der kun til Salter og Martin (1999), et preprint til litteraturlistens Salter og Martin (2001). I Kommissionsbetænkningen står (bind 2, side 104):

»Men Salter og Martin (1999) drager på basis af en international oversigt over empiriske studier den overordnede konklusion, at offentligt finansieret FoU klart øger væksten.«

Salter og Martins artikel kan måske siges at nå til denne konklusion. Men der er i hvert fald tale om en voldsom forenkling. Salter og Martin konkluderer, at grundforskning i den offentlige sektor er til fordel for samfundet, også til økonomisk fordel. Men samtidig siger de, at alle forsøg på økonometriske målinger af udbyttet er behæftet med store problemer, og at der ikke kan opnås sikre kvantitative resultater. Salter og Martin angiver, at grundforskning i den offentlige sektor bidrager til økonomisk vækst på seks måder:

- Forøgelse af mængden af nyttig eller brugbar viden
- Uddannelse af kvalificeret arbejdskraft
- Fremstilling af nye instrumenter og udarbejdelse af nye metoder
- Dannelse af netværk og fremme af vekselvirkning mellem den offentlige og private sektor
- Udbygning af evnen til at løse videnskabelige og tekniske problemer
- Etableringen af nye private virksomheder

Svaret på det andet spørgsmål er ikke klart (bind 2, side 105-106). Der henvises til den ovenfor omtalte for lille investering i FoU i den private sektor i forhold til, hvad der er økonomisk fordelagtigt for samfundet som helhed. Der henvises i den forbindelse til Salter og Martin (1999). Derudover angives kun følgende:

Der er flere relativt nye oversigtsartikler, som sammenfatter resultaterne fra den internationale forskning. Et eksempel er Griliches (1995), der giver en oversigt over en række undersøgelser for offentligt finansierede FoU-investeringer i den private sektor. I alle undersøgelserne findes store og positive afkast til offentlige FoU-investeringer. De estimerede afkast ligger ifølge Griliches typisk i intervallet 25-50 %.

Det er værd at bemærke, at der hermed angives, at der ikke er tale om forskning i den of-

fentlige sektor, men om offentlig finansiering af forskning i den private sektor. I Griliches' artikel er der kun data for FoU som grundlag for øget økonomisk udbytte i landbrug og industri, herunder hans egen tidligere nævnte artikel fra 1958, og der er først og fremmest tale om FoU i private virksomheder. Den forskning, Griliches interesserer sig for, må også betegnes som anvendt forskning, ikke grundforskning.

Nina Smith har i en artikel fra 2002 gentaget og uddybet synspunkterne i kommissionsbetænkningen. Der henvises til Det Økonomiske Råds rapport fra 1997, Griliches (1995) og Salter og Martin (1999). Nina Smith skriver blandt andet:

Et andet vigtigt spørgsmål er, hvor stort afkastet af offentlige FoU-investeringer er? Og hvor er afkastet størst? Giver eksempelvis FoU-investeringer i naturvidenskab og teknik et større samlet samfundsmæssigt afkast end FoU-investeringer i sundhed, humaniora eller samfundsvidenskab? ...

Nina Smith skriver også:

Derimod findes der en del forskning vedrørende afkastet af offentligt finansieret FoU. Afkastet er stort! Eksempelvis giver Griliches (1995) en oversigt over en række undersøgelser for offentligt finansierede FoU-investeringer i den private sektor, primært i USA. I alle undersøgelserne findes store og positive afkast til offentlige FoU-investeringer, typisk i intervallet 25-50 %.

Men som angivet ovenfor siger Griliches kun noget om offentlig støtte til FoU udført i private virksomheder og om den FoU, private virksomheder udfører for egne midler.

Både i Forskningskommissionens betænkning og i Smith (2002) står også:

I en artikel fra 1998 argumenterer Jones &

Williams for, at en række empiriske analyser verden over af FoU investeringer implicerer, at det optimale investeringsniveau for FoU er 2-4 gange større end det aktuelle niveau i de fleste lande.

Men Charles Jones og John Williams skriver i indledningen til deres artikel: »Vi vil som start understrege, at denne afhandling ikke handler om grundforskning, men derimod om anvendt FoU udført af private firmaer med profit for øje.«

Der er hverken i Forskningskommissionens betænkning eller i Smith (2002) henvist til litteratur, som viser et konkret økonomisk og påviseligt udbytte af forskning, herunder grundforskning, i den offentlige sektor. Der står heller ikke i de to kilder, at investering i grundforskning i den offentlige sektor giver et stort økonomisk udbytte. Der står derimod, at der er gode økonomiske grunde til at øge de offentlige forskningsudgifter.

Man kan altid diskutere, om der er taget forbehold nok. Men Forskningskommissionens betænkning er i hvert fald taget til indtægt for, at investeringer i offentlig forskning er en god forretning. Således skriver Rektorkollegiet i pjecen *Forskningsløftet* fra maj 2003:

Den danske forskningskommission påviste i 2002, at

- Danske universiteter er effektive og leverer en høj kvalitet set i forhold til de resourcer, de har til rådighed
- Internationale undersøgelser viser store samlede økonomiske afkast af offentlige forskningsinvesteringer
- Danmarks nuværende forskningsinvesteringer er 2-4 gange under det niveau, som økonomisk set ville være optimalt for hele samfundet
- Investeringer i den offentlige forskning i høj grad gavner det private erhvervsliv økonomisk

Kilde: Forskningskommissionens betænkning 2001.

Danmarks Forskningsråd skriver i sin årsrapport for 2002:

Analysen viser, at samfundsmæssige investeringer i FoU og uddannelse giver et højt økonomisk afkast og dermed er af afgørende betydning for den økonomiske vækst.

idet der henvises til Schmidt (2002).

Det Økonomiske Råd omtaler i dets rapport *Dansk Økonomi Forår 2003* i kapitlerne II-VII forskning, innovation og jobskabelse. Jeg vil ikke her kommentere denne grundige gennemgang af emnet, kun nævne konklusionen om ønskeligheden af en større FoU-indsats i Danmark og herunder også en væsentlig større FoU-indsats i den offentlige sektor. Der argumenteres ikke med et konkret økonomisk afkast. Der anføres dog, at Jones og Williams (1998) for en lukket økonomi viser, »at det optimale niveau for FoU som andel af BNP er 2-4 gange over det aktuelle niveau. Spredning af viden på tværs af landegrænser vil trække niveauet ned. Omvendt vil kapaciteten til at absorbere denne viden tilsige, at FoU-andelen skal være større.« Jeg minder om, at Jones og Williams angiver, at deres afhandling ikke handler om grundforskning, men derimod om anvendt FoU udført af private firmaer med profit for øje.

De danske FoU-udgifter udgjorde i 2001 2,40 procent af vores BNP (Analyseinstitut for Forskning 2003b). Jeg må indrømme, at jeg ikke har fantasi til at forestille mig, at vi skulle nå op på 4,8 endside 9,6 procent i min egen eller mine børnebørns levetid.

5. Hvad med den forskning, som ikke giver bidrag til erhvervsudvikling?

Stort set alle kvantitative undersøgelser af udbyttet af forskning er koncentreret om forskning som grundlag for erhvervsudvikling. Hvad med andre forskningsområder?

Den sundhedsvidenskabelige forskning er naturligvis velbegrunder. Ønsket om sygdomsbekæmpelse og sundhed har høj prioritet i det moderne samfund. Men det er ikke ligetil og måske ikke ønskeligt at sætte tal på udbyttet. Der er ingen tvivl om, at mange af resultaterne fører til nye og kostbare behandlingsmetoder. Hvis udbyttet skal måles, skal vi sætte pris på blandt andet forlænget levetid og livskvalitet. Ud fra en økonomisk betragtning kan prisen for ekstra leveår for den gamle del af befolkningen ikke sættes højt. Hvis sundhedsforskningen skulle bestemmes alene af økonomiske overvejelser om udbytte, ville det give anledning til væsentligt ændrede prioriteringer.

En stor del af den forskning, som klassificeres som sundhedsforskning, er efter forskernes egen opfattelse grundforskning. Der argumenteres for denne forskning med, at det uventede og vigtige kan og vil dukke op. Der argumenteres også med, at stort set alle vigtige fremskridt i sygdomsbekæmpelse bygger på grundlæggende viden. Der henvises i den forbindelse ofte til en klassisk artikel fra *Science* fra 1976, (Comroe og Dripps, 1976). Heri gøres der rede for rødderne eller forudsætningerne for en række af de største fremskridt i lægevidenskaben. Det viser sig, at alt kan føres tilbage til væsentlige resultater fra grundforskningen, ofte resultater som ligger langt tilbage i tiden.

Jeg er i tvivl om holdbarheden i denne argumentation. Stort set viser undersøgelsen, at al naturvidenskabeligt baseret forskning og alle videnskabeligt baserede behandlingsmetoder hører til et stort sammenhængende system. Alt kan føres tilbage til atomteorien, grundstofferne ordnede i det periodiske system, materiens og energiens konstant og dobbelt-helixen, hvis det er det, man ønsker. Jeg tror ikke, at der hermed er givet en i dag holdbar begrundelse for grundforskning i tilknytning til den sundhedsvidenskabelige forskning.

Dette betyder ikke, at jeg ikke tror på berettigelsen eller værdien af sundhedsvidenskabelig forskning med den hertil hørende grundforskning. Men det betyder, at forskningen ikke skal begrundes i et stort og påviseligt økonomisk udbytte. Det betyder også, at økonomiske overvejelser ikke skal have afgørende vægt ved prioriteringer. Samtidig er jeg klar over, at der på enkeltområder kan opstilles meget holdbare økonomiske argumenter. Som eksempler kan jeg nævne ulykkesforskning og forskning i spædbørnsdødelighed.

Det er heller ikke let om overhovedet muligt at gennemføre målinger af udbyttet af investeringer i humaniora og størstedelen af samfundsvidenskaben. I samfundsvidenskab kan der måske være en mulighed for målinger inden for nogle af de »hårde« fag, for eksempel økonomi og statistik. Nina Smith anfører imidlertid i 2002, at forskning på det samfundsvidenskabelige område ofte har stor betydning for den økonomiske vækst. Som eksempel anfører hun »forskning i effektivisering af arbejdsmarkedets funktionsmåde, som ikke giver afkast for den enkelte virksomhed, men som har stor betydning for samfundets vækstmuligheder«. Jeg tror, at det vil være svært at fremlægge dokumentation herfor. Jeg er tilbøjelig til at tro, at politiske barrierer og politisk handlekraft har langt større betydning for samfundets vækstmuligheder. Desværre er det jo sådan, at samfundsforskernes anbefalinger ikke altid bliver fulgt af politikerne.

Det betyder igen ikke, at jeg ikke tror på berettigelsen eller værdien af humanistisk og samfundsvidenskabelig forskning. Men det betyder, at forskningen her ikke skal begrundes i et stort konkret og påviseligt økonomisk udbytte. Jeg tror også, at de fleste forskere på disse områder meget vil have sig frabedt, at deres forskning skal retfærdiggøres med økonomiske argumenter. Men de er alligevel sommetider parate til at argumentere for de-

res økonomiske berettigelse; måske når de tror, at de gavner deres sag.

6. Hvorfor skal det være så svært?

Ingen er i tvivl om, at den teknologiske udvikling har været en afgørende faktor for den enorme stigning i velstanden, der er sket gennem de sidste par århundreder. En stigning, der er enestående i historien. Der er også enighed om, at den teknologiske udvikling er gået hånd i hånd med udviklingen i forskningen. Men der kan ikke gennemføres en overbevisende og sikker beregning af det økonomiske udbytte ved investering i FoU, herunder offentlig investering i FoU. Det er næsten paradoksalt, at selvom det er almindelig anerkendt, at FoU ligger bag de store fremskridt, er det næsten umuligt at påvise en direkte forbindelse mellem den lokale indsats og den lokale stigning i velstanden. Hvorfor skal det være så svært?

Der er tre grunde hertil. For det første er forskningssystemet globalt, og det er derfor svært at måle i et enkelt land eller en enkelt region. Der sker for eksempel en væsentlig viden- og teknologioverførsel gennem de store multinationale selskaber. For det andet er forskningen en del af videnssamfundet, og forskningens økonomi er derfor en del af den samlede økonomi i videnssamfundet. For det tredje er det ikke ligegyldigt, hvilken forskning det drejer sig om. Der er stor variation i udbyttet.

Resultaterne af offentligt betalt universitetsforskning og grundforskning bliver offentlig ejendom, i princippet til rådighed for hele verden og i praksis til rådighed for alle, som er i stand til at udnytte dem. Men evnen til at udnytte resultaterne er naturligvis ikke jævnt fordelt. Resultaterne af grundforskning er nok et offentligt tilgængeligt gode, men det er ikke et gode, som er til rådighed for hvem som helst. Evne til at forstå og udnytte resultater fra grundforskningen kræver betydelige investeringer i institutioner, færdigheder, ud-

styr og netværk. Udnyttelsen kan først og fremmest finde sted i de lande, som selv har et forskningssystem. Der er grund til at tro, at adgangsprisen er høj. Det er måske derfor, at det er små lande som Holland, Schweiz og de nordiske lande, der bruger den største del af deres bruttonationalprodukt på universitetsforskning eller akademisk forskning. Men det er ikke nok at være førende i forskningen. Det er hverken en nødvendig eller tilstrækkelig forudsætning for at kunne være førende i at udvikle og anvende teknologi og derved gøre sig gældende på det globale marked.

Et af de vigtigste resultater af undersøgelserne af forskningens udbytte er, at udbyttet kun kan høstes, hvis samfundet er parat dertil. Systemet, som skal modtage viden og resultater fra forskningen, må være på plads. Dialogen og vekselvirkningen mellem forskerne og det omgivende samfund er af afgørende betydning. Der er eksempler på første classes forskning i lande, som er uden de personer og teknologiske ressourcer, som er nødvendige for at udnytte forskningen. Det kan skyldes, at disse lande ikke var klare over, hvor nødvendigt det var at være i stand til at kunne udnytte forskningen. Det kan selvfølgelig også skyldes, at de ikke havde de nødvendige forudsætninger, herunder økonomiske ressourcer. Det er en af grundene til, at jeg ikke tror på nytten eller nødvendigheden af at foretage store investeringer i grundforskning i udviklingslande, i hvert fald ikke, hvis ikke det er som led i en større sammenhængende politik.

Det letter heller ikke beregningerne, at private virksomheder udfører en stadig større del af deres FoU i andre lande og specielt på universiteter i andre lande.

Jeg tror på nødvendigheden af et godt forskningssystem i Danmark som i alle andre lande i verden. Alternativet, et marginaliseret udkantområde, bryder jeg mig ikke om. Det moderne samfund er videnbaseret, og det er, hvad vi ønsker. De enkelte lande må være

konkurrencedygtige, hvis de ikke vil være tabere.

Sammenhængen mellem investeringer i FoU og økonomisk vækst kan være positiv. Men det drejer sig ikke om blot at hælde penge ud eller om, hvor mange penge, der skal gives ud. Det er mere kompliceret end som så. Penge kan gives fornuftigt ud på forskning. Den positive sammenhæng bygger på en fornuftig forskningspolitik og -administration og fornuftig forskningsledelse, som giver dygtige, unge og ældre kvalificerede, flittige, ambitiøse og revolutionære forskere udfoldelsesmuligheder.

Samtidig skal forskning, som ikke fører til noget, standses. Det er svært og indebærer risiko for fejl, politisk kontrol og meget andet. Det er fristende, men også farligt, at lade stå til, fordi det er så svært at tage de rigtige beslutninger.

Først og fremmest afhænger sammenhængen af vekselvirkningen mellem forskning og samfund. At gøre denne vekselvirkning positiv er det virkelige problem.

I et vidensamfund er pengene til forskning givet godt ud, hvis det bliver gjort med forstand. Men der ikke er noget grundlag for at hævde, at enhver investering i forskning giver udbytte. Naturligvis er der også et loft for hvor mange penge, der med fordel kan gives ud til forskning. Der er forskere, som hævder, at forskning er uforudsigelig, at det uventede og det økonomiske udbytte kan dukke op hvor som helst. Derfor skal samfundet blot betale og i øvrigt overlade alt til forskerne selv. Men selvfølgelig kan det ikke være rigtigt, at enhver krone givet ud til forskning giver et højt udbytte. Hvis det var rigtigt, ville det svare til, at der lå guld på gaden, og det gør der ikke (undtagen i det Ny Jerusalem, Johannes Åbenbaring 21, 21).

Jeg vil ikke fremsætte generelle udsagn om

vores og andre landes politikeres forstand og snusfornuft. Heller ikke om embedsmændene eller beslutningstagerne i Finansministeriet. Men jeg er sikker på, at hvis enhver krone investeret i forskning gav stort udbytte, så ville de have fundet ud af det for længst. Og de ville være ved at falde over hinanden for at komme til at støtte forskningen.

Hermed når jeg frem til følgende svar på, om forskningen kan betale sig:

Der er et positivt udbytte, også økonomisk udbytte, ved investering i forskning. Det er ikke al forskning, som giver udbytte. Specielt er der store forskelle i det økonomiske udbytte. Vi kan ikke sætte ordentlige tal på. Det er svært eller umuligt at beregne udbyttet, hvad enten det gælder et enkelt forskningsprojekt, større forskningsområder eller den samlede forskning. Det er ikke muligt at gennemføre økonomiske beregninger, som angiver, hvor store midler der med fordel kan anvendes til forskning.

Jeg mener heller ikke, at den offentlige forskningsindsats i Danmark skal bestemmes alene af, om den giver et påviseligt udbytte. Jeg har i anden sammenhæng opstillet følgende seks begrundelser for forskning (Larsen 2003, side 50):

- Forskning er et kulturelt gode og en kulturel forpligtelse.
- Forskning giver adgang til viden.
- Forskning giver forskeruddannelse og nye forskere.
- Forskning giver konkrete resultater, som samfundet har brug for.
- Forskning er vigtig for uddannelse.
- Forskning kan levere det uventede.

Det er hverken ønskeligt eller muligt at måle det økonomiske udbytte af en stor del af den forskning, som udføres med disse begrundelser.

Jeg vil tilføje, at vi i Danmark efter min mening investerer for lidt i offentlig forskning. Også for lidt i forhold til, hvad der er økonomisk velbegrundet. Jeg vil ikke forsvare dette synspunkt med økonomiske beregninger. Men jeg mener for eksempel, at der bliver investeret for lidt i bioteknologisk og biologisk forskning i den offentlige sektor. Den meget positive udvikling i den private sektor betyder, at der er brug for en stadig større indsats i den offentlige sektor. Vi er nødt til at være interessante på verdensplan og have et højt forsknings- og uddannelsesniveau i den offentlige sektor, hvis vi skal fastholde denne positive udvikling. I modsætning hertil har der i de seneste år været en stagnation og allersenslest endog en tilbagegang i den offentlige indsats. Der er mangel på kvalificeret arbejdskraft. Der er ikke det tilstrækkelige antal forskergrupper med forskning på internationalt niveau til at uddanne et tilstrækkeligt antal nye forskere. Mange af de mest lovende unge forlader Danmark. Det er svært på nogle områder at besætte stillinger i den offentlige sektor. Vilkårene for de unge er ikke så gode som andetsteds i verden. Derfor flytter ikke blot de unge, men danske virksomheder henter forskning udefra, og udenlandske virksomheder betænker sig på at placere forsknings- og udviklingsaktiviteter i Danmark. Den danske indsats må nødvendigvis også ses i sammenhæng med indsatsen andre steder i verden. Konkurrencen om at være med blandt de førende er hård. Konkurrencen er verdensomspændende, men det er selvfølgelig særlig interessant at se på, hvad der sker i vores nærmeste omgivelser. Det er interessant, men også lidt skræmmende at se på, hvad der sker i Sverige og Finland inden for bioteknologi. Jeg er sikker på, at lignende argumenter kunne gennemføres på en række andre områder.

Note

Artiklen er i tankegang og indhold sammenfaldende med dele af min bog *Forsknings Verden, Prydhave, Nyttehave, Vildnis*, specielt med kapitel 8.6.

Litteratur

- Analyseinstitut for Forskning (2001): *Forskning og udviklingsarbejde i den offentlige sektor. Forskningsstatistik 1999*. Århus.
- Analyseinstitut for Forskning (2003a): *Offentligt Forskningsbudget 2003*. Århus.
- Analyseinstitut for Forskning (2003b): *Forskning og udviklingsarbejde i den offentlige sektor. Forskningsstatistik 2001*. Århus.
- Arundel, A., G. van der Pall og L. Soete (1995): *PACE Report: Innovation Strategies of Europe's Largest Industrial Firms: Results of the PACE Survey for Innovation Sources, Public Research, Protection of Innovation, and Government Programmes, Final Report*. MERIT, Limbourg University, Maastricht, The Netherlands.
- Comroe, Julius H. og Robert Dripps (1976): Scientific Basis for the Support of Medical Science i *Science* 192: 105-111.
- Danmarks Forskningsråd (2003): *Danmarks Forskningsråds årsrapport 2002*. Ministeriet for Videnskab, Teknologi og Udvikling, København.
- Det Økonomiske Råd (1997): Forskning og økonomisk udvikling. I: *Dansk Økonomi Forår 1997*. Side 217-281.
- Det Økonomiske Råd (2003): Forskning, innovation og jobskabelse. I: *Dansk Økonomi Forår 2003*. Side 103-303.
- Forskningskommissionen (2001): *Forskningskommissionens betænkning . Betænkning nr. 1406. Bind 1 og 2*. Specielt kapitel 6, Investering i forskning, og kapitel 7, Forsknings finansiering. IT- og Forskningsministeriet, København.
- Griliches, Zvi (1958): Research Costs and Social Returns: Hybrid Corn and Related Innovations. *The Journal of Political Economy* 66: 419-431.
- Griliches, Zvi (1995): R&D and Productivity. Econometric Results and Measurement Issues. I: Paul Stoneman (redaktør): *Handbook of the Economics of Innovation and Technological Change*.

- Blackwell, London. Side 52-89. Martin et al. (1996) og Salter og Martin (2001) angiver fejlagtigt *Handbook of Industrial Innovation*. Forskningskommissionens betænkning (2001) og Smith (2002) angiver fejlagtigt *Handbook of Industrial Innovation*.
- Jones, Charles I. og John C. Williams (1998): Measuring the Social Return to R&D. *The Quarterly Journal of Economics* 113: 1119-1135.
- Kristensen, Arne (1994): *Teknologisk udvikling i Danmarks største virksomheder*. Forskningsministeriet, København.
- Larsen, Peder Olesen (2003): *Forskningens Verden. Prydhave, Nyttehave, Vildnis*. Aarhus Universitetsforlag, Århus.
- Mansfield, Edwin (1991): Academic Research and Industrial Innovation. *Research Policy* 20: 1-12.
- Mansfield, Edwin (1996): Contributions of New Technology to the Economy. I: Bruce L.R. Smith og Claude E. Barfield (redaktører): *Technology, R&D and the Economy*. Brookings, Washington D.C. Side 114-139.
- Martin, B., A. Salter, D. Hicks, K. Pavitt, J. Senker, M. Sharp og N. von Tunzelman (1996): *The Relationship Between Publicly Funded Basic Research and Economic Performance. Report prepared for HM Treasury*. Science Policy Research Unit, University of Sussex, Falmer, Brighton, U.K.
- Office of Technology Assessment (1986): *Research Funding as an Investment: Can We Measure the Returns? A Technical Memorandum*. Washington, D.C., U.S. Congress, Office of Technology Assessment, OTA-TM-SET-36.
- Rektorkollegiet (2003): *Forskningsløftet*. København.
- Rostrup-Nielsen, J.R., E. Hoffmeyer, L. Kjærgaard, P.O. Larsen og H. Sørensen (1996): *EU's forskningspolitik – der skal ændringer til*. Akademiet for de Tekniske Videnskaber, Lyngby.
- Sakurai, N., G. Papaconstantinou og E. Ionn[aj]idis (1996): *The Impact of R&D and Technological Diffusion on Productivity Growth: Empirical Evidence for 10 OECD Countries in the 1970s and 1980s*. OECD Working Paper. Her fra: Det Økonomiske Råd (1997).
- Sakurai, Norihisa, Georg Papaconstantinou og Evangelos Ionnaidis (1996): Impact of R&D and Technological Diffusion on Productivity Growth: Empirical Evidence for 10 OECD Countries. *Economic Systems Research*. 9: 81-109.
- Salter, Ammon J. og Ben R. Martin (2001): The economic benefits of publicly funded basic research: a critical review. *Research Policy* 30: 509-532.
- Smith, Nina (2002): Offentlige investeringer i forskning og udvikling – for lidt, for meget eller for meget? *Økonomi og Politik*: 75: 30-40.

Hvilke områder i Danmark har »patent på patenter«?

Jesper Højer, Erik Strøjer Madsen og Valdemar Smith,
Nationaløkonomisk Institut, Handelshøjskolen i Århus

1. Indledning

I den erhvervspolitiske debat har der i de senere år været stigende fokus på den økonomiske betydning af viden og innovation. Forskellige danske regeringer har i denne forbindelse indført tilskudsordninger til fremme af innovation og styrkelse af den danske forskning igennem 90'erne. Der er bl.a. etableret forskellige innovations miljøer i form af en række »venture capital« virksomheder, der som hovedregel er placeret i forlængelse af landets universiteter. Den er desuden blevet gennemført en lang række tiltag for iværksættere igennem 90'erne, og senest har den nuværende regering formuleret en egentlig videnstrategi¹. Denne rummer forskellige indsatsområder, der overordnet set skal resultere i, at det danske videnssystem »sikres en position som et af verdens mest velfungerende«, og dermed sikre at viden og teknologiudvikling skaber mere vækst.

Et særligt aspekt ved vidensøkonomien og flere af de erhvervspolitiske initiativer, der med tiden er lanceret, har været den regionalpolitiske dimension, altså at sikre en så balanceret regional udvikling, som initiativerne og de erhvervsstrukturelle rammer har lagt op til. Da vidensøkonomien for alvor blev et erkendt fænomen i begyndelsen af 1990'erne, var det således en udbredt opfattelse, at dette på sigt ville medvirke til udliggning af regionale økonomiske forskelle, idet

vidensnetværk og andre avancerede kommunikationsformer ikke stiller krav om nærhed og lokalisering i erhvervsmæssige agglomerationer for, at virksomhederne kan fungere optimalt og opnå øget vækst. Med andre ord var der meget, der tydede på, at vidensøkonomien og udbygningen af kommunikations-samfundet med tiden ville mindske de regionale uligheder.

De seneste regionale nationalregnskaber viser imidlertid, at den økonomiske vækst er stærkest i Hovedstadsområdet, der i forvejen har det højeste indkomstniveau pr. capita. i Danmark. I 2001 steg områdets BNP pr. capita. således med 2.0 % mod 1.4 % for landet som helhed.² En lignende udvikling fandt sted i Århus Amt hvor realvæksten nåede op på 1.9 %. Ribe og Bornholm Amter var de regioner der klarede sig dårligst – med negativ realvækst til følge (-0.1 %). Meget tyder altså på, at tidligere tiders regionale indkomstkonvergens er blevet afløst af regional divergens.

I de senere år har der været en stigende erkendelse af, at vidensøkonomien spiller en central rolle i denne proces – altså modsat de oprindelige hypoteser om, at vidensøkonomien og udbygningen af kommunikations-samfundet tenderer at mindske de regionale uligheder. Når den kraftige vækst og udvikling især finder sted i de større bycentre, hvilket i praksis vil sige Københavns og Århus-

området, samt (i lidt mindre udstrækning) områderne omkring Odense og Ålborg, skyldes dette bl.a., at disse områder udgør landets mest betydende uddannelsescentre. Virksomheder, der er lokaliseret i uddannelsesinstitutionernes nærhed kan lettere og mere direkte opnå fordele af dels en bedre uddannet arbejdsstyrke og ikke mindst af den vidensspredning, der opstår direkte i og omkring institutionerne. Specielt de videnstunge erhverv kan således opnå betydelige fordele ved, at etablere sig i umiddelbar nærhed til de vidensproducerende institutioner – f.eks. forsknings- og innovationsaktive virksomheder.

En logisk konsekvens af ovenstående er, at innovation, forskning og anden vidensproduktion især finder sted i de større centerområder, samt at dette med tiden vil medføre mere regionalt betinget indkomstspredning. Den regionale indkomstsvikling frem til midten af 1990'erne er belyst i flere undersøgelser, se f.eks. Groes (2000) Nordstrand (2001) samt Dilling-Hansen og Smith (1997). Men der findes kun få undersøgelser der belyser det regionale videnssamfund, især den regionale fordeling af forskning, eksperimentel udvikling (FoU) og innovation. Smith m.fl. (2002) finder, at der højst sandsynlig ikke er særligt systematiske geografisk betingede forskelle i sandsynligheden for, at private virksomheder investerer i FoU-aktiviteter. Sandsynligheden for at virksomheder er forskningsaktive er med andre ord ikke højere for virksomhederne i de store bycenterområder end i andre kommunetyper, hvilket lidt overraskende kan ses som en afkræftelse af den såkaldte »urban hierarchy«-teori. Ifølge teorien forventes firmaer, der er lokaliseret i bycentre, nemlig at have større sandsynlighed for at satse på forskning og videnstung produktion generelt. Dette skyldes agglomerationsfordele i form af den højere koncentration af forskningscentre, samt uddannelses og forskningsinstitutioner, hvilket

skaber grobund for virksomheds-spillover's samt anden vidensspredning.

Formålet med denne artikel er at undersøge den geografiske fordeling af erhvervslivets innovationsindsats nærmere. Flere undersøgelser af samspillet mellem f.eks. forskning, innovation og virksomheders vækst og udvikling fremhæver således forskning og innovation som de væsentlige omdrejningsmomenter. Det er oplagt, at dette argument også gælder for regioner som helhed, idet svag innovationsudvikling i længden vil medføre lavere produktivitet og indkomstsvikling, hvilket gør, at især den uddannede arbejdskraft forlader/undlader at søge til de udsatte og svage områder, jvf. diskussionen nedenfor.

Virksomhedernes innovationsniveau belyses ved omfanget af ansøgninger om at opnå patentbeskyttelse for en nyopfindelse. Når selve patentansøgningen er valgt som innovationsmål skyldes det, at fremsendelse af ansøgninger til patentmyndighederne om ophavsretsbeskyttelse af ny og original viden kan ses som udtryk for, at der har været produceret ny viden i den pågældende region. Dette gælder, uanset om der opnås patentbeskyttelse eller ej. Samtidig kan virksomhedernes patentaktivitet ses som output fra selve forskningsprocessen. Mere generelt gælder det, at høj patentaktivitet kan tages som udtryk for virksomhedernes vidensniveau. På det mere praktiske plan gælder det, at oplysninger om virksomhedernes patentansøgninger – i modsætning til f.eks. innovationsundersøgelserne – findes på årlig basis, hvorved analyser af dynamikken i innovationsudviklingen muliggøres.

I det følgende refereres tidligere undersøgelser af patentaktivitet set i regionalt perspektiv. Dernæst belyses patentfordelingen i danske regioner, hvilket afgrænses til de nuværende amter. Det anvendte datamateriale muliggør, at der kan fokuseres på udviklin-

gen siden slutningen af 1980'erne, hvorved det bl.a. er muligt at vurdere, hvorvidt Danmark innovationsmæssigt er blevet skævere – altså målt ved output af den videnskabelige proces, patentansøgninger.

2. Patenter, indtjening og regionale analyser

I forskellige undersøgelser er der argumenteret for, at patenter er en udmærket indikator for output af virksomhedernes forskningsaktivitet. Pakes og Griliches (1984) analyserer således sammenhængen mellem patenter og FoU- omkostninger, og finder en positiv sammenhæng, hvilket retfærdiggør patenter som en slags innovationsindikator. Patentaktivitet er da også efterfølgende blevet en accepteret indikator for output af forskningsprocessen og bl.a. brugt til adskillige former for analyser af innovationers effekt på mikro- og makroniveau, se f.eks. EU-Kommisionen (2002).

Patentaktivitet indgår også i enkelte studier af virksomhedernes performance, se Madsen m.fl. (2001). Her analyseres, hvorvidt patentaktive virksomheder klarer sig bedre end andre virksomheder, målt ud fra forskellige kriterier, såsom afkastningsgraden, vækst i beskæftigelsen af virksomhedens størrelse mv. Der kan dog ikke påvises særligt tydelige og signifikante forskelle mellem patentaktive og andre virksomheder.

Der findes kun få studier der eksplicit analyserer patentudviklingen i et særligt regionalt perspektiv. Guerrero og Seró (1996) samt Paci og Usia (1999) analyserer på hhv. spanske og europæiske data den regionale fordeling af patenter med henvisning til bl.a. dannelsen af innovative regioner med udgangspunkt i »cluster-teori«, se f.eks. Porter (1990). Førstnævnte undersøger spanske provinser og der påvises en betydelig ubalance imellem de enkelte regioner. De mest innovative regioner er Madrid – og Barcelona området, som generelt har en stærk økonomisk udvikling.

Analysen viser desuden, at bedre teknologisk udviklede områder i gennemsnit producerer flere innovative projekter, blandt andet via tilførsel af mere innovationsstøtte end de øvrige provinser. Der er derved konstateret en positiv sammenhæng imellem antallet af projekter samt mængden af økonomisk støtte overført til den enkelte region. Yderligere viser undersøgelsen, at generering af ny viden bidrager positivt til regionens økonomiske udvikling. Paci & Usia (1999) analyserer innovation for større europæiske regioner. Der påvises en betydelig koncentration af innovation i Tyskland³ samt i visse områder af Frankrig, Norditalien, Nordengland og Holland. Denne koncentration er yderligere samlet i industrielle enklaver, indenfor eksempelvis maskin-, transport- og energiindustrien. Europas innovationsindsats udviser en betydelig skævhed imellem Nord – og Sydeuropa, med Nordeuropa som det innovative område. Undersøgelsen viser desuden en øget integrering af innovation pga. en reduktion i transaktionsomkostningerne imellem landene og derved en øget mobilitet, der i fremtiden potentielt vil udjævne eksisterende regionale skævheder mht. innovationsomfanget.

Jaffe, Trajtenberg og Henderson (1993), samt Audretsch og Feldman (1996) fokuserer på endogene regionale faktorer til forklaring af den regionalteknologiske udvikling. Cappel­lin og Molle (1988) understreger betydningen af teknologisk viden og udvikling til forklaring af den regionale udvikling. Der argumenteres for, at videns- og teknologiudviklingen fremmer udnyttelsen af regionale ressourcer, der dermed øger virksomhedernes konkurrenceevne igennem en bedre allokering af teknologisk infrastruktur, transport og kommunikation, en bedre uddannet arbejdsstyrke etc. Hvis innovationsaktiviteterne er koncentreret i bestemte geografiske regioner, kan dette således medføre, at dårligt stillede regioner ender i en dårlig cirkel med dårligt uddannet arbejdskraft, lavere investeringer og ringere infrastruktur. Regional videns- og

innovationudvikling er således en meget central vækstfaktor og dermed en vigtig parameter i den regionaløkonomiske politik.

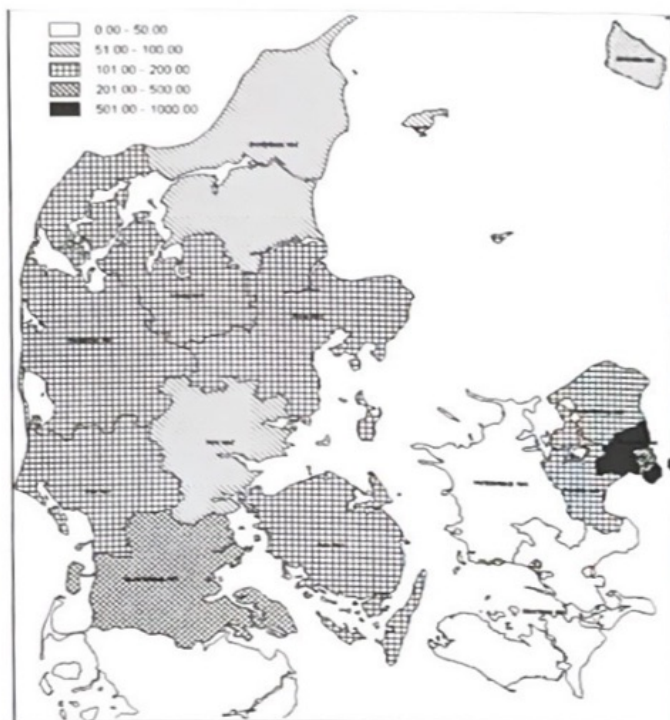
3. Den regionale fordeling af patentansøgninger i Danmark

Oplysninger om virksomhedernes ansøgninger om opnåelse af patentbeskyttelse findes i en database, der er oparbejdet ud fra oplysninger fra Det Europæiske Patent Kontor (EPO). Sammenholdes disse oplysninger med firmaoplysninger fra Købmandsstandens Oplysningsbureau A/S kan det geografiske tilhørsforhold for de enkelte patenter bestemmes. Det forudsættes i denne analyse, at patentet kan tilskrives, samt har sine økonomiske konsekvenser i den region, hvorfra patentet er søgt. Der ses i nærværende undersøgelse på perioden 1988 – 1997.⁴

Figur 1 viser, den geografiske fordeling af patentansøgninger i Danmark. Der er en klar koncentration af patenter – målt som det samlede antal patentansøgninger pr. 1 million indbyggere – i Københavns amt samt i Sønderjyllands amt. Københavns amt rummer den højeste patentaktivitet med i alt 979 patentansøgninger per 1 million indbyggere i perioden 1988 til 1997. De mindst patenterende amter i Danmark er Vestsjællands Amt, Storstrøms amt og Bornholms amt med 3 patentansøgninger. Ser man på de jyske amter skyldes den høje patentaktivitet, at der i amtet ofte findes en enkelt større virksomhed, jvf. niveauet i Sønderjyllands amt, Ribe amt og Viborg amt. Fælles for disse amter er således, at enkelte virksomheder er med til at drive patentaktiviteten op. Uden disse virksomheder ville der kun have været en meget begrænset patentaktivitet, jvf. nedenfor. En del af forklaringen på den svage patentaktivitet i visse regioner, kan givetvis tilskrives centraliseringseffekter. Herved menes, at eksempelvis virksomheder beliggende i umiddelbar nærhed af regionale videnscentre – f.eks. virksomheder beliggende på Sjælland – i flere tilfælde kan placere deres hovedkon-

tor i selve centret (f.eks. Københavns amt) og stadigvæk have korte kommunikationslinier til den øvrige del af virksomheden. Dette er især udtalt for virksomheder der producerer ny viden, jvf. »urban hierarchy« hypotesen.⁵

Figur 1: Antallet af patentansøgninger pr. (mill.) indbygger, Gens. 1988-1997

Kilde: Data fra Patentdirektoratet.

Figur 1 viser altså, at omfanget af patentansøgninger især er koncentreret til Københavnsområdet, i hvert fald når man ser på gennemsnittet for 1990'erne. Spørgsmålet er imidlertid om dette er en stationær tilstand eller om der i lyset af vidensøkonomiens vækst netop i denne periode er sket en yderligere koncentration af vidensproduktionen, altså hvorvidt patentaktiviteten i endnu højere grad koncentrerer til bestemte geografiske områder.

Tabel 1 belyser dette spørgsmål ved den årlige gini-koefficient for perioden 1990-1997. Indekset illustrerer principielt, hvor mange patenter der skal omfordes fra regioner med flest patenter til dem med færrest paten-

Tabel 1: Koncentrationen af patenter i Danmark: Gini-koefficient

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Total andel af patenter	0,566	0,582	0,594	0,596	0,556	0,627	0,669	0,712
Patenter pr mill. indb.	0,433	0,453	0,452	0,487	0,444	0,506	0,536	0,594

Kilde: Data fra Patentdirektoratet samt egne beregninger.

ter, for at der opnås en udjævnet fordeling. Indekset er udregnet med amterne som analyseenhed, og jo mere skæv patentfordelingen desto større andel skal omfordes (Gini-koefficienten går mod værdien 1).

De beregnede værdier i tabellen viser gini-koefficienten beregnet på såvel det totale antal patenter som for patenter pr mill. indbygger. I begge tilfælde udviser indekset en klart stigende værdi – med henholdsvis 0,15 og 0,16 – hvilket indikerer, at der gennem 1990'erne er en tendens til, at patentaktiviteten er blevet mere geografisk koncentreret på få amter. Dette bekræftes yderligere af tabel 2, der viser de samlede patentansøgninger fordelt på amter.

Det er især Københavns amt der vinder terræn i forhold til de øvrige amter. Virksomheder i Københavns amt stod for 58,5 % af patentansøgningerne i 1997. En lignende udvikling ses ikke i samme udstrækning for nogen andre amter, dog skal det bemærkes at Frederiksborg amt vinder andele i den sidste del af perioden, hvilket understreger Hovedstadsområdet dominans. Alt i alt tegner virksomhederne i Hovedstadsområdet sig således for ca. ¾ af de danske patentansøgninger i 1997. Over tiden har der været en negativ udvikling for Sønderjyllands amt samt Viborg amt, som begge har mistet relativt store andele. Udviklingen dækker dog over betydelige svingninger fra år til år, hvilket skyldes, at det i begge amter er en enkelt virksomhed, der står for hovedparten af patentansøgningerne. Århus amt har ligeledes vundet andele over tiden, hvor 1997 set i forhold til 1988 repræsenterer en fremgang på knap 1 %. Der

har dog været markante udsving igennem perioden. Eftersom patentansøgningsprofilen er knyttet til de enkelte forskningsprojekters tidsprofil, må der derfor påregnes ikke ubetydelige svingninger i den samlede patentaktivitet.

Den sidste søjle i tabellen uddyber diskussionen om enkelte virksomheders betydning. Københavns amt rummer således kun 20 % af de patentaktive virksomheder mod i gennemsnit 46,5 % af det samlede antal patenter i perioden 1988-97, og en lignende tendens ses for Sønderjyllands amt. I disse amter er det således relativt færre; men mere innovative virksomheder, der som følge heraf står for hovedparten af innovationsaktiviteterne, og derved bidrager til den høje innovationsandel for regionen. Omvendt rummer Fyn og Århus Amt en relativt større andel af de patentaktive virksomheder end deres respektive andele af de samlede patenter, hvilket altså vidner om relativt færre patentansøgninger pr virksomhed.

Tabel 3 viser koncentrationen af patenter indenfor virksomhederne. De fire mest patentaktive virksomheder tegner sig for et ganske stigende antal patentansøgninger (2). I begyndelsen af perioden stod de således for godt 458 patentansøgninger; men dette tal er vokset til godt 936 i 1996/97 (2), hvilket repræsenterer en stigning på godt 50 %. Eftersom det samlede antal patentansøgninger kun vokser svagt, er koncentrationen således steget markant, hvilket også ses af søjle 3. De 4 mest patentaktive virksomheder stod således for ca. 26 % af alle patentansøgninger i 1996/97 mod 15 % i 1988/89. Søjle 4 og 5

Tabel 2: Patentansøgninger fordelt på amter, 1988 til 1997

Amt	1988	1990	1992	1994	1996	1997	Gns. 1988-97	Patent aktive virks. % ¹⁾
Københavns Kommune	9,4	8,3	10,6	12,8	9,9	9,2	10,3	8,9
Frederiksberg Kommune	0,2	0,1	0,0	0,0	0,3	0,2	0,1	0,4
Københavns Amt	44,6	44,6	45,0	36,4	53,5	58,5	46,5	20,5
Frederiksborg Amt	6,6	5,1	5,4	7,1	4,0	6,4	5,4	8,9
Roskilde Amt	3,0	4,2	3,2	2,2	2,5	1,9	2,9	4,1
Vestsjællands Amt	0,7	0,6	0,4	1,1	1,2	0,6	0,9	2,2
Storstrøms Amt	1,2	1,3	0,7	1,1	0,5	0,2	0,9	1,9
Bornholms Amt	0,0	0,2	0,4	0,7	0,1	0,2	0,2	0,4
Fyns Amt	4,8	6,5	3,3	3,6	4,2	4,3	4,5	9,3
Sønderjyllands Amt	8,7	4,0	3,9	10,7	5,6	3,6	6,5	3,7
Ribe Amt	2,3	4,1	2,6	3,5	1,5	2,6	2,8	3,7
Vejle Amt	2,8	3,6	4,0	3,9	2,8	1,9	3,3	6,3
Ringkøbing Amt	3,4	2,5	3,0	4,0	1,9	0,8	2,7	5,6
Århus Amt	5,5	6,6	6,5	5,8	7,8	6,6	6,4	11,5
Viborg Amt	4,4	4,3	5,4	4,1	2,1	1,0	3,4	4,8
Nordjyllands Amt	2,3	4,2	5,6	3,1	2,1	2,1	3,3	7,8
I alt (%)	100	100	100	100	100	100	100	100
I alt antal Patenter ⁶⁾	1511	1713	1900	1698	1824	1787	1763	269 ²⁾

Kilde: Data fra Patentdirektoratet samt egne beregninger.

1) Fordeling af patentaktive Virksomheder opgjort som gennemsnit over perioden 1988 – 1997.

2) Antal virksomheder

Tabel 3. Koncentration af patentaktivitet, 1988 til 1997

	Antal patent- ansøgninger (1)	Patentansøg- hos de 4 mest patentaktive (2)	Koncen- trations ratio (3)=(2)/(1)	Antal patenter, hos de 5-8 mest patent. virks. (4)	Konc.ratio 5-8 mest patentakt. (5)=(4)/(1)
1988-1989	3121	458	0,15	126	0,040
1990-1991	3293	584	0,18	136	0,041
1992-1993 ⁷⁾	4087	611	0,15	150	0,037
1994-1995	3514	776	0,22	156	0,044
1996-1997	3611	936	0,26	200	0,055

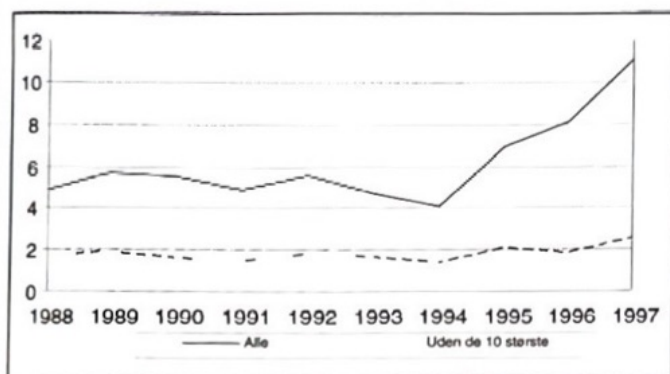
rummer tilsvarende data for de 5-8 mest patentaktive virksomheder. Disse tegner sig tilsammen blot for ca. 5,5 % i 1996/97 af patentansøgninger, og vurderes udviklingen over tid, ses at gruppens andel af det samlede antal patentansøgninger er nærmest konstant, dog med en svag stigning over perio-

den. Ser man på de faktiske tal i søjle 4, har der imidlertid været en stigning på 37 % over den pågældende periode.

Tendensen er således klar. Flere patentansøgninger centrerer dels i enkelte store virksomheder, og dels i Hovedstadsregionen, nærme-

re bestemt i virksomhederne i Københavns amt, der i stigende grad dominerer innovationsaktiviteterne. Dette understreges af, at de 5-8 mest patenterende virksomheder, kun tegner sig for godt 1/5 af patentaktiviteten af hos de 4 virksomheder, som patenterede mest i 1996/97.

Figur 3: Variations koefficienten til patentansøgninger, amter, 1988 – 1997

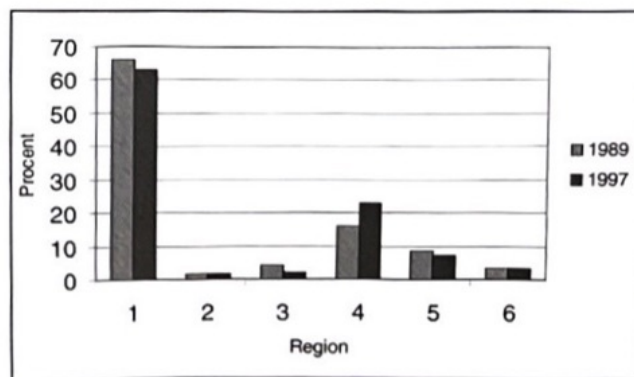
Koncentrationstendenserne med hovedparten af patentansøgningerne fordelt på færre virksomheder og få amter fremgår også af variationskoefficienten⁸ for patentansøgningerne på amtsniveau. Figur 3 viser forløbet over perioden 1988 – 1997 både for alle virksomhederne samt resultaterne af en beregning, hvor de 10 virksomheder med flest patentansøgninger er udeladt⁹. Figuren viser tydeligt, at det er virksomhederne med mange patentansøgninger, der giver anledning til spredningen mellem de enkelte amter. Desuden er der en klar tendens i retning af større variationkoefficient over tiden, hvilket underbygger argumentet om et mere skævt patentdanmarkskort, i særdeleshed i den sidste del af perioden. Variationskoefficienten er imidlertid ret konstant over tiden, når de 10 mest patenterende virksomheder fjernes fra beregningen. Det mere skæve Danmarkskort skyldes altså den positive udvikling i nogle få meget innovative virksomheder.

4. Patenter og virksomhedernes forskning og udviklingsarbejde

Den geografiske koncentrerede patentfordeling genfindes i betydelig grad i virksomhedernes forsknings og udviklingsindsats (FoU), hvilket nøje svarer til forventningerne, eftersom det rimeligvis må antages, at afholdelse af udgifter til forskning og udvikling i de fleste tilfælde er forudsætningen for efterfølgende patentansøgninger.

Ifølge forskningsstatistikken tegnede virksomhederne i Hovedstadsregionen sig for næsten 2/3 af erhvervslivets forskning. Denne andel har været relativt konstant siden slutningen af 1980'erne, jvf. figur 4. Noget lignende gælder i store træk de øvrige regioners andel, dog er der en tendens til at Sønderjyllands, Ribe, Vejle, Ringkøbing og Viborg Amt tilsammen tegner sig for en lidt stigende andel.

Figur 4. Erhvervslivets forsknings- og udviklingsudgifter fordelt på regioner, 1989, 1997.

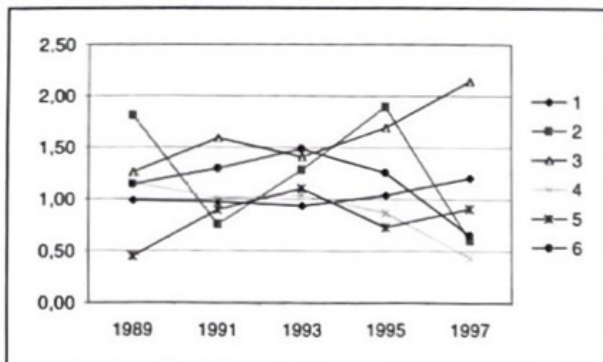

1: Hovedstadsregionen 2: Vestsjællands, Storstrøms og Bornholms Amt 3: Fyns Amt 4: Sønderjyllands, Ribe, Vejle, Ringkøbing og Viborg Amt 5: Århus Amt 6: Nordjyllands Amt

Sammenholdes den geografiske FoU-fordeling med den tilsvarende geografiske patentfordeling, kan man beregne forholdet mellem de regionernes patentandel og forskningsandel. Et indeks større end 1 angiver, at regio-

nens virksomheder er forholdsvis patentaktive i forhold til deres forskningsindsats. Figur 5 viser resultatet af en sådan beregning.

Figur 5. Regionale patentandele set i forhold til regionernes FoU-andel, 1989-1997.

1: Hovedstadsregionen 2: Vestsjællands, Storstrøms og Bornholms Amt 3: Fyns Amt 4: Sønderjyllands, Ribe, Vejle, Ringkøbing og Viborg Amt 5: Århus Amt 6: Nordjyllands Amt

Figuren viser, at patentaktiviteten i Hovedstadsområdet nogenlunde svarer til regionens FoU-aktivitet. Forholdet mellem andel af patentansøgninger svarer således ret nøje til områdets andel af den private FoU-indsats. Sidst i perioden stiger indekset dog til ca. 1.20, hvilket indikerer, at forskningen i stigende grad fører til patentansøgninger. Århus amt følger nogenlunde Hovedstadsområdets patent/FoU-forhold. Dog er patentudviklingen lidt svagere i forhold til FoU-indsatsen. Virksomhederne i Fyns amt tegner sig for et endnu mere effektivt patent/FoU-forhold, hvorimod patent/FoU-forholdet udvikler sig negativt i resten af Jylland. Det samme gælder Vestsjællands-, Storstrøms- og Bornholms Amt, der over hele perioden tegner sig for en mindre andel af patenter set i forhold til deres relative FoU-indsats. Samlet gælder det altså, at virksomhederne i de regioner, der rummer de store bycenterområder gennem den betragtede periode, er blevet relativt mere patenttunge set i forhold til deres andel af FoU-indsatsen.

5. Sammenfatning

Vidensproduktion og vidensbaseret produktion har gennem de senere år indtaget en central rolle i de erhvervspolitiske initiativer. Et særligt aspekt heraf er, hvorvidt Danmarks-kortet på trods af regional- og erhvervspolitiske initiativer, bliver trukket mere skævt målt på viden. I begyndelsen af 1990'erne troede de fleste, at udviklingen af soft- og hardware, netværksapplikationer og anden kommunikationsteknologi ville føre til en spredning af de videnstunge erhvervsaktiviteter og dermed bidrage til en fortsættelse af den regionale konvergens i indkomster som havde fundet sted i de forrige årtier. Meget tyder imidlertid på, at agglomerationsfordelene indenfor den videnstunge del af økonomien er så vægtige, at man snarere vil blive/er vidner til det modsatte, nemlig at især de store centerkommuner vil tiltrække de mest videnstunge virksomheder og vidensfrembringende miljøer.

I denne artikel er dette emne søgt belyst nærmere ved at undersøge det regionale innovationsbillede i Danmark siden slutningen af 1980'erne. Målt ved antallet af patentansøgninger pr. mill. indbygger i de enkelte danske amter viser det sig, at Danmark innovationsmæssigt er ret skævt. Medens der i perioden 1988-1997 i Københavns amt gennemsnitligt årligt blev afsendt knap 1000 ansøgninger om patent pr. indbygger, lå niveauet på under 50 patentansøgninger pr. mill. indbygger i Vestsjællands- og Storstrøm Amt. Bortset fra Sønderjyllands amt var der ingen af de øvrige amter der kan udvise mere end 200 patentansøgninger pr. mill. indbygger.

Målt i absolut niveau stod Københavns amt for 58,5 % af samtlige patentansøgninger i 1997, og dette er væsentlig højere end niveauet ved begyndelsen af perioden. Dertil kommer at Frederiksborg amt tegner sig for 6,5 %, Københavns kommune ligeledes for 9,2 %, således at næsten $\frac{3}{4}$ af samtlige patentansøgninger stammer fra virksomheder

i Hovedstadsområdet. I slutningen af 1980'erne var denne andel ca. 2/3. Patentaktiviteten afhænger naturligvis af blandt andet forskningsindsatsen. På dette punkt viser analysen, at virksomhederne i de regioner, der rummer de store bycenterområder, står for en stor del af forskningen. Men samtidigt er de blevet relativt mere patenteffektive, dvs. har en større andel patenter sammenlignet med deres FoU-andel.

Endelig gælder, at de 4 mest patenterende virksomheder alene står for godt 1/4 af samtlige patentansøgninger i 1997. Også denne andel har været stigende, og vurderet ud fra forskellige spredningsmål (variationskoefficient, gini-koefficient) er patentaktiviteten blevet stadig mere geografisk koncentreret. Enkeltvirksomheders betydning for innovationsudviklingen er altså vokset.

Alt i alt gælder det, at patentaktiviteten i Danmark er ret skævt fordelt – såvel geografisk som mellem virksomheder. Den blev faktisk mere skæv fordelt i tiåret 1988-1997, hvilket kan ses som et tegn på, den vidensbaserede økonomi især kommer de større agglomerationer til gode. De regionaløkonomiske konsekvenser heraf er indlysende.

Noter

1. *Regeringens videnstrategi – viden i vækst*, Januar 2003.
2. SE 2003:4 National regnskab og Betalingsbalance, Danmark Statistik 2003.
3. Dog kun i det tidligere Vesttyskland, hvorimod det tidligere Østtyskland befinder sig nederst i inddelingen.
4. Oplysninger om den enkelte patentansøgning matches med firmaoplysninger, hvorved der kan knyttes en adresse til det enkelte patent, hvilket muliggør den regionale opdeling. Matchprocessen kan imidlertid kun foretages for virksomheder, der aktuelt findes i Købmandsstandens Stamdatabase. Herved »mistes« oplysninger om

patenter for virksomheder, der siden den oprindelige patentansøgning er ophørt med at eksistere. Dette problem er naturligvis størst i tidligere år. Under antagelse af de matchede patenter er geografisk tilfældigt fordelt er der efterfølgende foretaget en opregning, således at summen af de geografisk fordelte patentansøgninger svarer til det totale antal patentansøgninger i den oprindelige database, hvilket svarer til det niveau, der fremgår af »I alt Antal Patenter« i tabel 2.

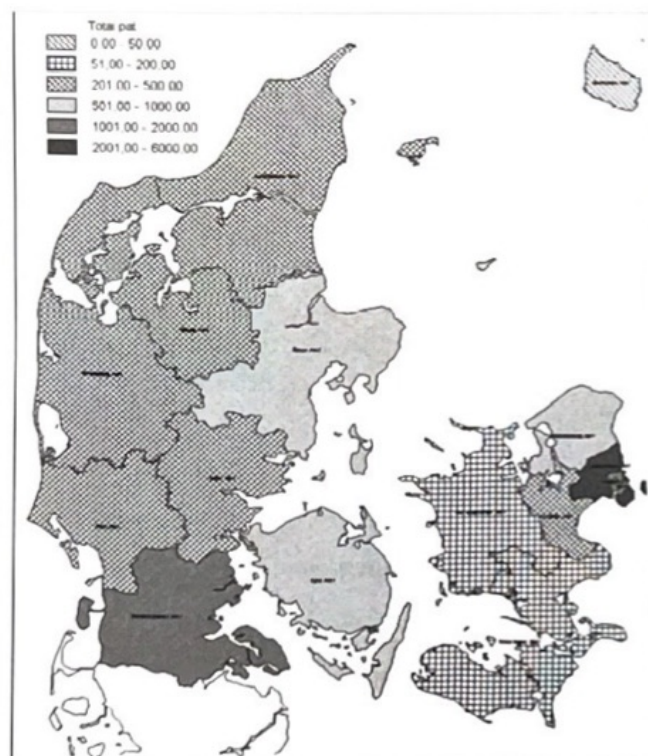
5. Se bilag 1 for et tilsvarende billede med en oversigt for det absolutte antal patentansøgninger i samme periode, 1988-97. Fordelingen af patenter udviser en mere regional koncentration i de befolkningstætte områder.
6. Disse totaler udtrykker alle patenter, der er søgt om i den pågældende periode 1988-1997. Såvel nationale som internationale patentansøgninger fra danske virksomheder er inkluderet. Det skal nævnes, at der er en ubetydelig mulighed for dobbelttælling, dvs. den samme patentansøgning tæller både som en national ansøgning samt som internationale patentansøgning, selv om disse repræsenterer den samme innovation. Geografisk set er denne, som sagt, mindre fejlkilde formentlig den samme – uanset region, hvorved der ikke skulle være validitetsproblemer. Desuden set det at tallene for 1992 og 1993 er betydeligt større end i de øvrige år. Årsagen hertil er ifølge oplysninger fra Patentdirektoratet, at man blev indmeldt i EPO pr. 1/1-1992, hvorved der har været forskellige sammenlægningsproblemer i forhold til data, jfr. oplysninger fra Patentdirektoratet.
7. Tallene for 1992/93 afviger fra de øvrige år på grund af Det Danske Patentdirektorats indtrædelse i EPO, også jfr. note 6. Patenttallene i denne periode skal derfor tages med et vist forbehold.
8. Standardafvigelsen til patentansøgningerne divideret med det gennemsnitlige antal patentansøgninger pr. amt.
9. De 10 virksomheder, der igennem hele perioden har søgt om flest patenter

Litteratur

- Audretsch D og Feldman M (1996): R & D spillovers and geography of innovation and production; *American Economic Review*, Vol. 86, pp. 631 – 640
- Cappelline R. og Molle W. (1988): *The co-ordination problem in theory and policy; Regional Impact of Community Policies in Europe*, pp. 1 – 22, Avebury, Aldershot
- Dilling-Hansen, M. og Smith, V. (1997): *Regional Income Growth and Convergence*. In Empirical Evidence og Regional Growth: The Centre-Periphery Discussion, Ed. Christian Sørensen, Okt., pp. 235 – 258
- EU-Kommissionen (2002): *Benchmarking National Research Policies*. Executive Summary of the Benchmarking Reports compiled by five independent expert groups, Bruxelles 2002.
- Griliches Z. (1990): Patent statistics as economic indicator: A survey; *Journal of Economic Literature*, Vol. XXVIII, Dec., pp. 1661 – 1707
- Groes, N. (2000) Strukturbrud i kongeriget? Strejftog i den regionaløkonomiske udvikling. *Nationaløkonomisk Tidsskrift* 138, pp 54-68
- Guerrero, Daniel C. og Seró, Manuel A. (1996); Spatial Distribution of Patents in Spain: Determining Factors and Consequences on Regional Development. *Regional Studies*, vol. 31.4, pp. 381-390
- Jaffe A., Trajtenberg M. og Henderson R. (1993); Geographic localisation of knowledge spillovers as evidenced by patent citations, *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 108, pp. 577 – 598
- Madsen, Erik S. og Smith V. (2001); Overskud og vækst i den nye økonomi; *Ledelse og Erhvervsøkonomi*, Vol. 3, pp. 139 – 148
- Norstrand, R., Andersen, A. K. og Larsen, K. B. (2001): *Regional udvikling af indkomst og beskæftigelse*; AKF Forlaget, Marts
- Pakes A. og Griliches Z. (1984): *Patents and R & D at the firm level: a first look; R & D, patents, and productivity*, pp. 55 – 72, University of Chicago Press
- Peci, Raffaele og Usai, Stefano (2000): Technological Enclaves and Industrial Districts: An Analysis of the Regional Distribution of Innovative Activity in Europe; *Regional Studies*, Vol. 34.2, pp. 97 – 114
- Porter, M (1990); *The Competitive Advantage of Nations*; The Free Press, New York, 1990.

Bilag 1.

Fordelingen af patenter, 1960 – 1997 fordelt på amter

Politisk kronik 1.halvår 2003

Lars Bille, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet

Ved årsskiftet stod det efterhånden mere og mere klart, at en militær aktion mod Irak nærmede sig. Den internationale udvikling skal ikke gennemgås her. Det for den danske politisk-parlamentariske situation relevante spørgsmål var, om Danmark aktivt skulle deltage i en militær aktion og i givet fald, om det så krævede vedtagelsen i Sikkerhedsrådet af en ny FN-resolution ud over de allerede vedtagne 687 (vedtaget 1991) og 1441. Sidstnævnte var vedtaget den 8. November 2002 og krævede en genoptagelse af våbeninspektionen. Ifølge resolutionen skulle FN have øjeblikkelig, uhindret og betingelsesløs ret til at søge overalt i Irak, hvor der var mistanke om opbevaring eller fremstilling af masseødelæggelsesvåben, herunder også i Sadam Husseins paladser. Irak skulle endvidere gøre rede for, hvilke biologiske og kemiske våben det besad. Våbeninspektørerne skulle genoptage deres arbejde senest den 23. december 2002.

Den 30. januar offentliggjorde statsminister Anders Fogh Rasmussen og syv andre regeringschefer i EU et åbent brev i en række internationale medier, hvori de udtrykte støtte til USA's kamp mod terrorisme og masseødelæggelsesvåben. Det politisk betydningsfulde var, at hverken Frankrig eller Tyskland var medunderskrivere. Dermed blev uenigheden i EU om holdningen til USA og en krig mod Irak manifest. Oppositionen i Danmark, på nær Dansk Folkeparti, fandt det stærkt kritisabelt, at regeringen hermed sendte et signal, der dels kunne vanskeliggøre bestræbelserne for, at EU-landene skulle have en fælles udenrigspolitik i dette spørgsmål såvel som generelt, dels såede tvivl om, hvorvidt

regeringen fortsat ville forfølge FN-sporet, altså kræve, at der vedtoges en ny resolution i Sikkerhedsrådet. Uden Frankrigs tilslutning ville det grundet dets vetoret blive umuligt.

Utilfredsheden kom til udtryk på Det Udenrigspolitiske Nævns møde den 31. januar. Socialdemokratiet, Det Radikale Venstre og Kristeligt Folkeparti, som hidtil havde været en del af det brede udenrigspolitiske flertal, ville ikke umiddelbart støtte, at Danmark gav et tilsagn om at sende danske jagersoldater og ubåden Sælen til fronten, men de støttede fortsat, at Danmark deltog i en FN-godkendt krig. Mogens Lykketoft erklærede, at der hermed var sendt et signal til regering om, at den nu måtte beslutte sig for, om den ville føre udenrigspolitik alene med Dansk Folkeparti eller fastholde det brede flertal. Socialistisk Folkeparti og Enhedslisten stilling var et klart nej til krig under alle omstændigheder. Kun Dansk Folkeparti støttede regeringen på det foreliggende grundlag.

Den 17. marts opgav FN-diplomatiet endegyldigt at finde en løsning, der kunne vinde tilslutning fra alle stormagterne i Sikkerhedsrådet. Der ville derfor ikke blive vedtaget nogen ny resolution. Regeringen traf herefter beslutning om at deltage i krigen med korvetten Olfert Fischer og ubåden Sælen. Jægerkorpset var altså blevet erstattet med korvetten i et forsøg på at imødekomme oppositionen. Regeringen fandt på baggrund af et notat fra Udenrigsministeriets Folkeretskontor, at det juridiske grundlag for krigsdeltagelsen var klarere og mere opdateret med resolution 1441, end tilfældet var, da den tidligere regering i 1998 med et bredt flertal bag

sig fandt, at der var tilstrækkelig grundlag for dansk deltagelse i en militær aktion mod Irak, en aktion som imidlertid ikke blev til noget dengang. Regeringen fastholdt med denne argumentation, at den stadig fastholdt og fulgte FN-sporet. Endvidere var det statsministerens klare opfattelse, at i en konflikt mellem diktatur og demokrati måtte man nødvendigvis vælge side og støtte demokratiet. Det var en moralsk forpligtelse, hvor man ikke kunne sejle under bekvemmelighedsflag. Forsvarsministeren meddelte, at de danske styrker ville blive udstyret med et robust mandat, der betød, at de kunne anvende magt dels til forsvar, dels for at løse en pålagt opgave.

Oppositionen bestred kraftigt, at der kunne drages paralleller til 1998, og at der ikke forelå et gyldigt folkeretligt grundlag for aktionen. Regeringen havde altså forladt FN-sporet. De mente heller ikke, at det endnu var godtgjort med sikkerhed af våbeninspektørerne, at Irak stadigvæk havde masseødelæggelsesvåben. De måtte derfor gives mere tid og en eventuel militær aktion skulle afvente deres endelige konklusioner. Diplomatiets muligheder var endnu ikke fuldt udtømte, hævdede de. Deres alvorligste anklage var, at regeringen havde brudt den brede enighed om dansk udenrigspolitik.

Ved behandlingen i Folketinget den 19. marts af regeringens beslutningsforslag var tonen under den ti timer lange debat meget hård og uforsonlig, spækket med gensidige beskyldninger om svigt, uansvarlighed og utroværdighed, alt underbygget fra begge sider med flittig brug af citater fra tidligere udtalelser. Resultatet var dog givet. Regeringens forslag, som også indeholdt en bevilling på 300 millioner kroner til humanitær hjælp, blev vedtaget med støtte fra Dansk Folkeparti. Resten stemte imod. For første gang blev danske soldater sendt i krig uden et bredt politisk flertal bag sig.

Hvor skelsættende beslutningen og uforsonlig debatten end var, lykkedes det dog for regeringen og Socialdemokratiet, da Bagdad var faldet, at forhandle sit til rette om at bidrage med mandskab til en stabiliseringsstyrke. Amerikanerne havde efter afslutningen af de direkte krigshandlinger anmodet Danmark om at bidrage med et brigadehovedkvarter, der skulle fungere som en del af en sådan stabiliseringsstyrke. Et så markant bidrag afviste Socialdemokraterne at gå med til. I stedet blev de enige om at udsende knap 400 mand, der skulle beskytte nødhjælps- og genopbygningsarbejdet i Irak. Den brede enighed blev dog ikke fuldstændig genetableret, idet Det Radikale Venstre ikke kunne tilslutte sig udsendelsen.

Alt i alt havde begivenhedsforløbet vist, at regeringen havde taget yderligere et markant skridt i retning af den aktivistiske udenrigspolitisk linie, som Danmark var slået ind på nogle år tidligere. Regeringen havde klart demonstreret et stærkt tilhørsforhold til USA, den var ikke veget tilbage for at gå imod de to store EU-lande Frankrig og Tyskland, ligesom den heller ikke var veget tilbage for at bryde det brede udenrigspolitiske samarbejde i Folketinget og alene basere beslutningen på Dansk Folkepartis stemmer. Flertallet var der, og det blev brugt. At det udenrigspolitiske samarbejde i EU havde lidt et gevaldigt tilbageslag bekom givetvis Dansk Folkeparti udmærket.

Ved årsskiftet viste det sig også, at udfaldet af kampafstemningerne på Socialdemokratiets gruppemøde den 16. december 2002 ikke varslede magsvejr for den nyvalgte partiformand Mogens Lykketoft. Og der gik da heller ikke mange uger før han igen blev udfordret. Den 4. januar meddelte partiets socialordfører Karen Jespersen, at hun trak sig fra posten. Den konkrete anledning var, at Mogens Lykketoft i en nytårsudtalelse til Ritzaus Bureau havde udtalt sig om en pensionsreform. Hendes opfattelse var, at der der-

med var handlet hen over hovedet på hende i et vigtigt socialpolitiske spørgsmål, nemlig forberedelsen af et nyt socialdemokratisk udspil til en pensionsreform. Uden ledelsens fulde opbakning mente hun ikke, at hun kunne fortsætte. Selv kaldte Mogens Lykketoft det for en misforståelse, men det stod klart, at bag hendes afgang lå en gennem lang tid opspareret utilfredshed. Hun udtalte således til pressen, at hun burde have været trådt tilbage som indenrigsminister allerede et år før valget i 2001, fordi hun ikke fik den ønskede opbakning fra partiledelsen til sin linie i udlændingepolitikken. Ydermere fik hun så oven i købet efterfølgende skylden for at være en af årsagerne til partiets valgnederlag. Hun ville ikke en gang til tage ansvar for noget, hun ikke var enig i, og derfor tog hun nu konsekvensen med det samme.

Hendes afgang gav omgående anledning til, at pressen igen kunne øse af navngivne og især anonyme socialdemokratiske kilder, som kritiserede den nye formand, og som stillede krav om, at den konstituering af gruppen, der fandt sted den 16. december, burde gå om. Det krav blev pure afvist af Mogens Lykketoft. Partiets bagland reagerede stærkt på tilløbet til en fornyet åben fløjkrig. Forretningsudvalget pålagde derfor i klare vendinger ham og gruppen, at nu skulle der skabes ro. På et gruppemøde den 7. januar blev perspektivet oprullet: Hvis socialdemokraterne blev ved med at bringe egne personer i centrum i stedet for at give plads til at diskutere politik, var der en reel mulighed for, at partiet ville havne i samme situation som De Konservative, da de optrådte med deres lammende personopgør i slutningen af 1990'erne. Gruppeledelsen blev derfor ikke ændret. Sandy Brinck blev ny socialordfører, Henrik Sass Larsen blev formand for et internt velfærdsudvalg, hvor også Karen Jespersen og Jan Trøjborg fik en plads.

Halvåret bød ikke på flere offentligt kendte interne opgør. Partiet syntes nu at have sam-

let sig om politikudvikling og -justering. Det resulterede blandt andet i et markant skifte i udlændingepolitikken, som i årevis havde været anledning til stærk uenighed i partiet og en stærkt medvirkende årsag til valgnederlaget. Den 6. maj offentliggjorde partiet et nyt integrationsudspil. Socialdemokraterne var nu kommet til den opfattelse, at det var nødvendigt at begrænse indvandringen, og accepterede de ændringer VK-regeringen havde gennemført med Dansk Folkepartis støtte. Kun på to punkter ønskede de ændringer. Det ene var, at kravet om at bo i Danmark i syv år, før man kunne få opholdstilladelse, skulle nedsættes til tre år. Det andet var, at den lavere integrationsydelse skulle afskaffes og igen erstattes af kontanthjælp. Ud over at fjerne et internt konflikt punkt søgte partiet hermed også at fjerne udlændingepolitikken fra dens fremtrædende plads på den politiske dagsorden, så der kunne blive plads til nogle for socialdemokraterne mere gunstige emner med vinderpotentiale.

Et sådant kunne være skattepolitikken, et klassisk fordelingspolitisk spørgsmål. De Konservative pressede på i regeringen for, at den skulle fremsætte et forslag til en skattereform. Venstre var mere lunkne. Skattestop ja, men skattelettelse? Den konservative leder Bendt Bendtsen havde i forbindelse med fremlæggelsen af finanslovsforslaget i august 2002 presset en erklæring igennem, hvori regeringen bekræftede, at den ville arbejde for at fremlægge forslag om, at der skulle ske en nedsættelse af skatten på arbejde fra 1. januar 2004. Det udestående spørgsmål var, hvor stort et økonomisk råderum der var til en sådan skattelettelse. Det regnedes der stadig på i januar i Finansministeriet. Dertil kom, at finansminister Thor Pedersen havde en truende sag hængende over hovedet om blandt andet overholdelsen af bopælspligten på hans landbrugsejendom (se Økonomi og Politik nr. 1 2003 side 73).

Statsminister Anders Fogh Rasmussen havde bedt Thor Pedersen om at udarbejde en skriftlig redegørelse, så han kunne svare Folketinget under forespørgselsdebatten den 21. januar. Forespørgslen var nemlig stillet til statsministeren, ikke finansministeren, som i øvrigt var til møde i Bruxelles, da debatten fandt sted. Det politisk centrale var, om et flertal fandt, at Thor Pedersen bevidst havde vildledt Folketinget og derfor måtte gå. Da Dansk Folkeparti på baggrund af sagens substans og indholdet af den afgivne redegørelse ikke ville – og som regeringens støtteparti i realiteten heller ikke kunne – gå så vidt, endte sagen med, at Folketinget udtrykte kritik – ikke kraftig kritik – af, at finansministeren ikke havde overholdt reglerne vedrørende bopælspligt og ophold i sommerhuse. Folketingets flertal konstaterede i øvrigt, at finansministeren stærkt havde beklaget dette, og at han havde tilkendegivet, at han fuldt ud ville overholde reglerne i fremtiden. Oppositionen havde ønsket stærkere kritik, men regeringen havde sit flertal i orden. Finansministeren og hans »regnedrenge« kunne nu arbejde videre med at finde det økonomiske råderum til skattelettelserne.

I udgangspunktet var de to regeringspartier ikke helt enige om, hvilke indkomstgrupper der skulle have lettet skatten. De Konservative ønskede en reduktion af mellemskatten, medens Venstre ville lette for de lavestlønnede via et jobfradrag. Der blev også demonstreret uenighed, da Bendt Bendtsen foreslog, at overførselsindkomsterne kun skulle reguleres i takt med inflationen og ikke, som ordningen var, hvor der også toges hensyn til lønudviklingen. Han fandt det nemlig urimeligt, at lavtlønsområdet havde oplevet en mindre stigning end overførselsindkomsterne. Besparselsen kunne bruges til skattelettelser på arbejdsindkomsten. Dette afvistes blankt af statsministeren og Dansk Folkeparti, blandt andet fordi det også berørte det den 21. januar indgåede brede forlig om satspuljen. Det gamle var sagt op af regeringen (se

Økonomi og Politik nr. 1 2003 side 77). Med Mogens Lykketoft i en hovedrolle var det lykkedes at indgå et nyt forlig, hvis væsentligste indhold var, at Dansk Folkeparti nu blev en del af forligskredsen samtidig med, at det accepterede de gældende spilleregler. Kun Enhedslisten stod nu uden for.

Den 27. februar offentliggjorde regeringen sit skatteudspil. Indkomstskatten skulle nedsættes med 10.6 milliarder kroner over fire år, ved at grænsen for hvornår der skulle betales mellemskat hævedes og ved at indføre et beskæftigelsesfradrag til alle i job, hvilket efter regeringens vurdering ville være et incitament til og øge gevinsten for den enkelte ved at tage et arbejde fremfor at vedblive med at være på forsørgelse. Der var dog lagt et loft ind, så fradraget højst kunne blive 7.100, når forslaget var fuldt indfaset i 2007. Finansieringen af lettelsen skulle primært ske ved at dæmpe væksten i det offentlige forbrug til 0,5 procent allerede fra 2005. Statsministeren fandt ved præsentationen, at der her var tale om et stykke danmarkshistorie, da skatten på arbejde blev lettet uden at andre skatter eller afgifter blev sat op. Bendt Bendtsen glædede sig åbenlyst over, at et partiets mærkesager var om ikke fuldt opfyldt, nemlig en total fjernelse af mellemskatten, så dog imødekommet et godt stykke ad vejen.

Partiernes reaktioner viste, at udspillet formentlig kun kunne vedtages efter forhandlinger med Dansk Folkeparti. Partiet havde løbende været orienteret og modtog da også udspillet i generelt positive vendinger, men mødte det også med egne krav, som skulle imødekommes inden et forlig kunne slutes. Det drejede sig blandt andet om større skattelettelser til de lavtlønnede samt løfter om, at der også kunne skaffes penge til velfærdsforbedringer, herunder ældrechecken, i de kommende år. Nedsættelse af skatten på arbejde havde i flere år været et ønske fra Det Radikale Venstre, så de ville ikke på forhånd

uden videre afvise af gå i forhandlinger, nu da en proces i den retning syntes igangsat. Men ellers var der ikke meget opbakning at hente hos de andre oppositionspartier. Socialdemokraterne fremlagde den 28. februar deres eget forslag til en reform. Hovedpunkterne heri var en lettelse af skatten på arbejde med 13 milliarder kroner i 2004. Andre 5 milliarder skulle bruges til forbedringer for børnefamilier og pensionister. Finansieringen skulle blandt andet ske ved ændringer i pensionsbeskatningen, højere ejendomsskat, højere skat på erhvervslivet og aftrapning af personfradrag, børnecheck og børnetilskud med stigende indkomst. Medens regeringen fremrykkede neddæmpningen af det offentlige forbrug, betød forslaget, at Socialdemokratiet havde forladt målsætningen i den økonomiske tiårsplan »Danmark 2010« om, at væksten i det offentlige forbrug skulle ned på 0,5 procent. De fandt det ikke længere realistisk at reducere den offentlige sektor så meget.

Den obligatoriske talkrig mellem regering og opposition om dækning, underfinansiering, økonomisk ansvarlighed og social retfærdighed osv gik omgående i gang i medierne – de mange detaljer var næppe særligt pædagogisk oplysende for de fleste vælgere – alt imens regeringen og Dansk Folkeparti forhandlede et forlig på plads. Det blev offentliggjort den 2. april. Når reformen var fuldt gennemført i 2007 ville det betyde en skattelettelse på 9,6 milliarder kroner, den ene halvdel på mellemskatten, den anden via indførelsen af et jobfradrag. Dansk Folkeparti havde forhandlet en milliard kroner ud af skattelettelsen. Den skulle i stedet bruges til forbedringer på social- og sundhedsområdet samt til at gøre ældrechecken permanent. Det var De konservative, der havde måttet give sig mest i den forstand, at mellemskatten ikke blev lettet helt så meget som i regeringens udspil. Til gengæld fik partiet en anden mærkesag gennemført, nemlig en delvis neutralisering af afgifterne på den ekstraordinære

stigning i bilpriserne som følge af en EU-forordning om ens bilpriser i hele EU. En rituel »forhandlings«-runde med Socialdemokratiet, Det Radikale Venstre og Kristeligt Folkeparti blev gennemført, selvfølgelig uden resultat.

Det politisk væsentlige ved skattereformen var, at Dansk Folkeparti nu også var blevet forligsdeltager og medansvarlig for skattepolitikken en årrække frem. Det var en politik med et indhold, som i sandhed lå endog meget langt fra det standpunkt partiet indtog på dets stiftende landsmøde i juni 1996. Her erklærede det at ville arbejde for en markant sænkning af indkomstskatten. På årsmødet i september 2000 opgav partiet kravet om en nedsættelse af personskatten til 30 procent, og nu i 2003 havde det fået beskåret regeringens udspil med en milliard kroner. Desuden havde regeringen endnu en gang demonstreret, at den havde sit flertal i orden og at den brugte det. Blokpolitik blev igen nævnt.

Det var lykkedes De Konservative at komme igennem med en skattelettelse, selvom det ikke var noget, der stod højt på Venstres dagsorden. Men balancen mellem »give and take« i regeringen skulle jo opretholdes, og det kunne man ellers godt få indtryk af, at det kneb lidt med en gang imellem i dette halvår. De Konservative var således endog meget fortørnede over, at statsministeren helt på egen hånd havde godkendt indholdet af TV-dokumentarudsendelsen »Fogh bag facaden«, der blev vist på DR-TV den 22. april. Et kamerahold havde fulgt statsministeren under EU's udvidelsesforhandlinger med de central- og østeuropæiske lande under det danske EU-formandskab. Udsendelsen viste blandt andet udenrigsminister Per Stig Møller give statsministeren fortrolige oplysninger om den tyske udenrigsministers dobbeltspil om Tyrkiets optagelse i EU. De Konservative og den øvrige opposition fandt det endog meget forkert og skadeligt for forholdet til andre stater, at en sådan sekvens blev

vist. Dertil kom det for De Konservative mest kritisable og irriterende, nemlig at udenrigsminister Per Stig Møller i udsendelsens valg af, hvad der skulle vises fra forhandlingerne, fremstod svag og inkompetent og uden nogen særlig indflydelse på forløbet og resultatet. Også Udenrigsministeriet følte sig illoyalt behandlet og det endda i en sådan grad, at ministeriets direktør følte sig foranlediget til for første gang nogen sinde at give et live interview i DR-TV. Statsministeriets tiltagende overtagelse af og indflydelse på centrale dele af udenrigspolitikken bekom ikke det selvbevidste udenrigsministerium godt.

Det skabte også problemer i forholdet mellem de to regeringspartier, da De Konservative søgte at profilere sig tydeligere. Den arbejdsmarkedspolitiske ordfører Lars Barfoed udtalte således den 6. marts, at der burde ske en stramning af efterlønsordningen, hvis der også i fremtiden skulle være råd til den offentlige velfærd. Venstre og Dansk Folkeparti afviste omgående at røre ved efterlønsordningen i denne valgperiode. Men det afholdt ikke de konservative fra at fastholde synspunktet. Et forslag om en gennemgribende reform af sundhedsvæsenet og om at tilføre sektoren ekstra milliarder kroner i de kommende år var et andet eksempel.

Forslaget blev præsenteret den 27. april på partiets formandsmøde, et møde for partiets tillidsfolk. Strategien frem til valget blev fremlagt: Vælgerne skulle overbevises om, at det var De Konservative, der var garanten for en borgerlig politik modsat Venstres mere midtsøgende linie. Da Bendt Bendtsen, vicestatsminister i VK-regeringen, i et interview i Fyns Stiftstidende den 28. april sagde, at Venstre var blevet lidt svag i koderne hvad angik de borgerlige synspunkter, og at partiet i øjeblikket var blevet Socialdemokratiet plus-minus 10 procent, eksploderede Venstres politiske ordfører Jens Rohde: Hvis De Konservative havde det så dårligt sammen

med Venstre, kunne de bare finde på noget andet at lave. De forskellige udspil fra de konservative var at ligne med at stille forslag om at privatisere månen! Det var ganske tydeligt, at der var opsparet en del frustration i forholdet mellem de to partier, Venstre over de konservatives særmeldinger og de konservative over at blive behandlet som lillebror. Et forsoningsmøde mellem statsministeren og vicestatsministeren blev afholdt den 30. april. Fornuftsægteskabet havde overstået en mindre samlivskrise.

Natten til den 11. marts døde Folketingets formand, venstrepolitikerens Ivar Hansen. Spekulationerne om, hvem der skulle være hans efterfølger, gik omgående i gang. Ville Venstre selv besætte posten eller var der kandidater fra andre partier, eksempelvis den konservative Knud Erik Kirkegaard eller den radikale Niels Helveg Petersen, der kunne samle bred støtte? Ville statsministeren bruge anledningen til at foretage en ministerrokade, til at vise storsind over for de konservative eller udsende signaler om det brede samarbejde ved at udnævne Niels Helveg Petersen, eller måske endog en socialdemokrat? Udgangen blev dog den mindst indgribende og også mest forventelige. Venstres gruppeformand Christian Mejdahl blev den 18. marts enstemmigt valgt. I hans sted blev den 58-årige Erik Larsen den 19. marts valgt til ny gruppeformand for Venstre. Rikke Hvilshøj, 32 år, var inde i billedet, men trak sig uden dramatik. Dermed undgik gruppen et kampvalg, som kunne have blotlagt en konflikt mellem de yngre reformivrige »byvenstre«-medlemmer og de lidt ældre »højskolevenstre«-medlemmer.

Også Kristeligt Folkeparti skiftede ud på gruppeformandsposten. Den 27. maj meddelte Jann Sjørnsen, at han ikke genopstillede ved den kommende folketingsvalg. Han trak sig øjeblikkelig som formand for folketingsgruppen, men ville fortsætte som politisk ordfører. Han ønskede ikke i medierne at uddy-

be baggrund for beslutningen ud over, at han var uenig med det flertal i hovedbestyrelsen, der den 24. maj havde besluttet at indstille til landsmødet i oktober at ændre partiets navn til Kristendemokraterne. Den nyvalgte parti-formand Marianne Karlsrose støttede et navneskifte, og arbejdede ihærdigt på at give partiet en mere moderne markedsføring, hvor det kristne værdigrundlag fastholdtes, men ikke skulle stå i vejen for kommunikationen med ikke-kristne, borgerlige vælgere. Det nærmeste man kom en uddybning fra Jann Sjursens side var netop, at han var uenig i den proces, der var sat i gang. Den ville efter hans opfattelse på det korte sigt føre til signalforvirring og på det lange sigt til, at partiet grundlæggende ville skifte karakter. Den gennem efterhånden nogle år rumlende debat og uenighed i partiet havde nu nået en – foreløbig? – kulmination. Som ny gruppe-formand valgtes Mogens Nørgård Pedersen.

På Enhedslistens årsmøde den 1.-2. marts drøftedes de problemer partiet havde med at markere en tilstrækkelig klar socialistisk profil efter flere år som parlamentarisk grundlag for de socialdemokratiske ledede regeringer. Strammernes forslag om, at partiet skulle kræve en minimumsaftale med Socialdemokratiet, før det pegede på en socialdemokratiske statsminister, blev dog nedstemt af de godt 250 delegerede. Flertallet mente, at det var en tom demonstration og at det var en bedre strategi at involvere sig i de folkelige bevægelser eksempelvis den nye fredsbevægelse, som voksede frem som følge af begivenhederne i Irak. Ad den vej kunne de siddende regeringer presses.

Med stemmerne 17-16 besluttede Socialistisk Folkepartis hovedbestyrelse den 15. maj at pålægge folketingsgruppen at stemme for ved 2. og 3. behandlingen i Folketinget om optagelsen af yderligere syv øst- og centraleuropæiske lande i NATO. Vedtagelsen var ikke nødvendigvis ensbetydende med, at flertallet gik ind for NATO, men den vidnede

om, at der var bevægelse i Socialistisk Folkepartis sikkerheds- og udenrigspolitiske orientering. Temaet kom til at spille en af hovedrollerne, da 350 delegerede mødtes til landsmøde den 16.-18. maj. Det holdtes på den baggrund, at partiet efter valget i realiteten havde været meget lidt interessant for flertalsdannelsen i Folketinget. For at genvinde styrke trængtes der til fornyelse og nyorientering. Hidtil havde det dog knebet med at kunne gennemføre det, da uenighederne i partiet gik på mange leder og kanter. Der var fløje for og imod EU's rolle og stillingen til forbeholdene, for og imod NATO, for og imod grønne afgifter, graden og betydningen af klassisk socialistisk kritik af kapitalismen og endelig var der uenighed mellem de unge »Børnebanden« og de ældre »de gråskæggede«. Holger K. Nielsen angreb, som det sig hør og bør, kraftigt regeringen, og der var kritik af Socialdemokratiet. Men der var også selvkritik. Den opfattelse mange efter formandens opfattelse havde af folkesocialisterne som bedrevidende og mavesure pessimister, der var bedre til at finde fejl end finde vejen frem skulle ændres til et positivt image blandt andet ved at sætte børne- og ungepolitikken højt på dagsordenen.

Under debatten om partiets nye principprogram og afstemningerne om de mere end 200 ændringsforslag til det af ledelsen fremlagte forslag, led fornyerfløjen og Børnebanden sammen med partiformanden og folketingsgruppens ledelse et nederlag. De ønskede en formulering om, at frivilliges deltagelse i offentlige opgaver kunne løse mange af de politiske og økonomiske dilemmaer. Socialordfører Villy Søvndal tog endog meget kraftigt afstand fra forslaget, som efter hans opfattelse gik finansminister Thor Pedersens ærinde ved at åbne op for, at private tog over, når det offentlige sparede. Traditionalisterne fik fjernet den formulering. Derimod var der bred opbakning til, at NATO skulle afvikles, og at EU i stedet skulle spille en rolle i skabelsen af international sikkerhed og stabilitet. EU

skulle ikke udvikle sig til et militært modstykke til USA, men USA's altdominerende stilling – senest demonstreret under Irak-krigen – nødvendiggjorde en styrkelse af det europæiske sikkerhedspolitiske samarbejde i den bløde variant. Et forslag om, at de danske forbehold skulle fastholdes og udbredes, blev ikke vedtaget. USA's dominans og EU's udvidelse mod øst blev angivet som nogle af de væsentligste forklaringer på, at Socialistisk Folkeparti nu havde bevæget sig mod en klart mere positiv holdning til EU. Det havde været en lang proces – indledt i slutningen af 1980'erne – at flytte partiet fra decideret EU modstand og krav om udmeldelse til nu at gå ind for et styrket EU på centrale politikområder. Socialistisk Folkepartis hele EU-politik, forbeholdene og den kommende EU-forfatningstraktat, skulle i øvrigt behandles på et EU-landsmøde til oktober 2003.

Da ingen i Socialistisk Folkepartis ledelse eller hovedbestyrelse var på valg, gav årsmødet ikke en statusopgørelse over de forskellige fløjes indbyrdes styrkeforhold. Forløbet og vedtagelserne viste dog, at Børnebanden ikke var kommet styrket ud af Store Bededagsferien, medens formandens position var uantastet. De vigtigste formuleringer i det nye principprogram havde han og den øvrige ledelse fået tilslutning til. Teksten var holdt i principielle vendinger uden mange konkrete forslag. Grundlæggende fastholdt partiet de socialistiske og grønne værdier og ville arbejde for en revolutionær proces, hvor et flertal i befolkningen gradvist afskaffer kapitalismen. Det vigtigste nye var, at EU nu indgik som en del af partiets strategi for et bedre samfund.

Som noget relativt nyt i dansk politik udviklede der sig i sidste del af halvåret en politisk strid om Kirkeministeriet, et ministerium som traditionelt havde levet en meget tilbagetrukket og rolig tilværelse væk fra offentlighedens søgelys. Anledningen var en beretning fra Rigsrevisionen, som indeholdt en al-

vorlig kritik. Den konkluderede, at kirkeminister Tove Fergo ad flere omgange havde givet mangelfulde informationer til Folketingets kirkeudvalg. Rigsrevisionen vurderede, at ministeriets økonomistyring og budgetplanlægning var utilfredsstillende, og at der var rod i forvaltningen af folkekirkens fællesfond, som blandt andet finansierede præstelønningerne og udviklingen af den nye elektroniske kirkebog for knap en milliard kroner. Det var endvidere kritisabelt, at der efter ministeriets udtrykkelige pålæg var bogført i strid med gældende regler. Tove Fergo erklærede, at hun var uvidende om disse forhold. Hun ville derfor iværksætte en advokatundersøgelse af arbejdsgangen i ministeriet og rettede dermed søgelyset mod embedsmændene. Desuden fremhævede hun, at en stor del af problemerne havde hun arvet fra sine forgængere. For at få orden på økonomistyringen bad hun endvidere om assistance fra Finansministeriet.

Oppositionen interesserede sig selvfølgelig især for de mangelfulde oplysninger til Kirkeudvalget. Kirkeministeren måtte derfor den 7. maj besvare spørgsmål i Folketinget. Hun bedyrede, at hun havde fortalt alt, hvad hun vidste. Dette blev stærkt betvivlet af spørgerne med henvisning blandt andet til et brev, som biskoppen i Haderslev Niels Henrik Arendt havde sendt til ministeren og Kirkeudvalget, hvori han fastslog, at både Fællesfondens økonomiske problemer og den kreative bogføring var blevet drøftet på møder mellem ministeren og biskopperne flere gange i løbet af 2002. Den 21. maj var hun kaldt til samråd i både Finansudvalget og Kirkeudvalget. Hun fastholdt, at hun intet vidste og ville afvente resultatet af advokatundersøgelsen. I begyndelsen af juni blev ministeriet sat under administration, angiveligt efter hendes eget initiativ. Alle beslutninger med væsentlige økonomiske eller regnskabsmæssige konsekvenser skulle herefter godkendes af en specialgruppe i Finansministeriet. Folkekirken var kommet under admini-

stration, og der bebudedes et udgifts- og ansættelsesstop.

Der var ikke på dette tidspunkt af forløbet fare for kirkeministerens politiske liv. Oppositionens overvejelser om et mistillidsvotum betragtede statsministeren for useriøse, og desuden havde hun støtte fra Dansk Folkeparti. Bag denne støtte fra dette partis to fremtrædende repræsentanter fra Tidehverv, præsterne Søren Krarup og Jesper Langballe, anedes også et internt folkekirkeligt opgør. Siden hendes tiltrædelse havde der været flere konflikter mellem ministeren og biskopperne og denne nye sag skabte yderligere afstand. Det kom endog så langt, at både biskopper, præster, provster og menighedsråd følte sig magtesløse over for kirkeministeren og derfor var parate til åbent at drøfte, om stat og kirke fortsat skulle hænge så tæt sammen, som de gjorde.

Den 28. maj blev alle partierne på nær Enhedslisten enige om en gymnasireform. Den betød et farvel til det 100 år gamle linieopdelte almene gymnasium i en sproglig og matematisk linie. I stedet indførtes for de treårige uddannelser, HHX, HTX, HF og det almene gymnasium, et grundforløb på et halvt år efterfulgt af et studieretningsforløb på to et halvt år. Splittelsen om uddannelsespolitikken, som folkeskoleforliget fra 2002 var udtryk for, var ingen af parterne interesserede i at gentage.

Ud over den store del af lovgivningen som ganske normalt og helt uddramatisk gennemføres i enighed i Folketinget, var forligene om satspuljen og gymnasireformen i realitet de eneste brede forlig af væsentlig betydning i dette halvår. På afgørende områder – udenrigs-, sikkerheds- og skattepolitik – havde regeringen ført politik alene med Dansk Folkeparti. Det grundlæggende samarbejds-mønster kunne, i modsætning til forrige halvår, igen karakteriseres som tenderende mod blokpolitik. Den havde også manifesteret sig i de tilløb, der havde været til ministerstorme.

Trods den relativt fredsommelige afslutningsdebat kunne der dog i perioden spores en skærpelse af tonen fra oppositionens side. Især Socialdemokratiet begyndte at fremstå lidt mere samlet og aggressiv i oppositionsrollen, uden at det dog gav sig udslag i ændringer af betydning i de løbende meningsmålinger. Regeringen og dens parlamentariske støtteparti havde stadig tilslutning fra et flertal blandt vælgerne, så vurderet på den baggrund var der ingen grund til for regeringen at ændre på sit helt overordnede politiske projekt: en grundlæggende omprioritering af værdier, holdninger og økonomi.

Manuskriptet afsluttet den 2. september 2003.

Anmeldelser

Peter Munk Christiansen og Asbjørn Sonne Nørgaard, »Faste forhold – flygtige forbindelser. Stat og interesseorganisationer i Danmark i det 20. århundrede«, Magtudredningen, Aarhus Universitetsforlag, 2003, 253 sider.

I gennem 70'erne og 80'erne var studiet af interesseorganisationer og deres politiske indflydelse et af de centrale studiefelter i dansk såvel som europæisk politisk videnskab. Siden er interessen dalet i takt med, at de korporative kanaler har ændret karakter og at nye begreber er blevet dannet for at indfange de nye udviklingstendenser. I stedet for interessernes inddragelse tales der i dag om netværk, og i stedet for korporatisme tales der i dag om governance. Men selvom der uden tvivl er sket ændringer i organisationernes adgang til politisk indflydelse, er det ikke altid lige let at finde ud af, hvorvidt de »nye« begreber omhandler andre sociale fænomener end de »gamle«. Det er heller ikke lige til at afgøre, hvorvidt begreberne netværk og governance også indbefatter de adgangskanaler, som tidligere blev benævnt som korporative og som uden tvivl stadig findes og også stadigt anvendes ganske livligt.

I denne bog studerer Peter Munk Christiansen og Asbjørn Sonne Nørgaard udviklingen i de »traditionelle« kanaler for de organiserede interessers deltagelse i Danmark fra 1900 til 2000. Vægten er især lagt på den seneste periode fra 1975 til 2000. Men selvom bogen fører udviklingen helt op til nutiden forholder den sig ikke til de teorier, der anvender begreber som netværk, og ej heller til de mere uformelle kontakt- og samspilsformer –

f.eks. lokalt og regionalt – som governance begrebet sædvanligvis omfatter. Bogen omfatter derfor alene udviklingen i relationer mellem stat og organisationer på det centralstatslige plan og intenderer da heller ikke, at give noget samlet blik over udviklingen i de organiserede interessers indflydelse, centralt såvel som lokalt, nationalt såvel som europæisk, formelt såvel som uformelt. Af samme grund er forskningen stadig uafklaret omkring, i hvilken retning denne indflydelse samlet set går og hvilke konsekvenser udviklingen i alle dens aspekter har f.eks. for magtdelingen mellem de politiske institutioner (herunder Folketing, regering og kommunalbestyrelser) og de organiserede interesser.

Selv med denne – dog væsentlige begrænsning – har bogen flere stærke sider. Ligesom andre lignende studier opdaterer den de eksisterende data for udviklingen i det formelle udvalgssystem bestående af permanente og ikke-permanente offentlige udvalg. Den påviser stabiliteten i dette system, men viser samtidig de betydelige forandringer, der er sket siden begyndelsen af 80'erne, hvor især antallet af ikke-permanente udvalg (kommissioner) er faldet. Bogen beskriver den lange udvikling af korporative forbindelser og tilføjer nye detaljer til vor viden om inddragelsens historie. Videre udvider bogen vor eksisterende viden om de korporative kanalers betydning ved at påvise, i hvilket omfang organisationerne inddrages i lovforberedelsen og hvorledes de i lovgivningen gives en privilegeret rolle i den efterfølgende administration. Den udvider også studiet af korporative kanaler ved at inddrage den »offentlige

sektor korporatisme« (s. 74); dvs. den inddragelse, der sker når de offentligt ansatte personaleorganisationer og de kommunale organisationer deltager i administrative og politiske beslutninger. På samme måde udvider den studierne ved at inddrage lobbyvirksomhed og påvirkning gennem medierne. Endelig viser bogen, dog ligesom andre lignende studier, at de faste forhold bliver til mere flygtige forbindelser, når antallet af kommissioner nedskæres, formuleringen af lovforslag overlades til de enkelte ministre, høringsprocedurerne løsnes, bemandingen af de permanente udvalg ændres, og så videre (s. 98ff.).

Der er således på mange måder tale om en informationstung bog, der samtidig afdækker nye indflydelseskanaler, men også viser, hvordan regeringens partisammensætning har betydning for organisationernes inddragelse. Det vises således, at Socialdemokratisk ledede regeringer har en præference for at inddrage organisationerne som borgerlige ledede regeringer ikke har, undtagen når der er tale om borgerlige mindretalsregeringer (s. 81ff.).

Ud over disse positive egenskaber har bogen en række diskutabile sider. Kun de væsentligste skal påpeges. Den første er allerede antydning. Det er således påfaldende, at bogen ikke relaterer sig til den eksisterende litteratur om netværksdannelser og governance, men måske mere overraskende, at den heller ikke forholder sig til den efterhånden betydelige internationale litteratur, der studerer udvikling fra korporativisme, over neokorporativisme til neopluralisme og som i denne forbindelse ikke alene omdefinierer korporativisme begrebet, men også udvider interessen herom til at indbefatte en række nye problemstillinger. Mens den internationale forskning om korporativisme gradvist har bevæget sig i flere nye retninger, fastholder denne bog således den traditionelle problemstilling, og rejser derfor heller ikke de pro-

blemstillinger, som efterhånden er blevet de vigtigste inden for den internationale forskning.

Det drejer sig om spørgsmål som: Hvad betyder de tættere relationer mellem organiserede interesser og stat for den økonomiske vækst eller for velfærdsudviklingen i sammenlignelige lande (G. Garrett, »Partisan Politics in the Global Economy«, Cambridge University Press, 1998 eller for den efterfølgende debat herom)? Eller hvilken indflydelse har de korporative udviklingstræk for reformeringen af de nationale velfærdsstater (se f.eks. Duane Swank, »Global Capital, Political Institutions and Policy Change in Developed Welfare States«, Cambridge University Press, 2002, eller den betydelige debat der er foregået herom i mindst 10-15 år)? Eller hvorledes har udviklingen fra keynsianske til neoliberale paradigmer haft indflydelse på de politiske partiers holdning til de korporative samspil eller i det hele taget for organisationernes position i forhold til staten (se f.eks. Mark Blyth, »Great Transformations. Economic Ideas and Institutional Change in the Twentieth Century«, Cambridge University Press, 2002).

På denne måde kan bogen ikke læses som et bidrag til udviklingen af teorier om korporativisme eller til statsteorien, ligeså lidt som den er noget bidrag til forståelse af, hvordan de nationale stater ændres i perioder med europæisering eller øget internationalisering. Den er heller ikke et bidrag til forståelse af, hvorfor ændringerne i Danmark antager den karakter de gør, og hvorvidt ændringerne rejser nye eller anderledes problemer hvad angår magtdeling og demokratisk styreform end i andre sammenlignelige lande. Når den ikke inddrager udviklingen lokalt eller regionalt eller for den sags skyld, hvad der i disse år udvikles af nye korporative kanaler på overnationalt og transnationalt plan i EU, er den heller ikke et bidrag til indsigter i, hvad der sker med de korporative kanaler når den

centrale stat decentraliseres, sådan som det skete med kommunalreformerne i 70'erne og hvad der sker med de korporative kanaler, når den centrale stat og de lokale myndigheder europæiseres sådan som det især er sket siden slutningen af 80'erne. Bogen end ikke antyder, hvilke udviklingstræk af internationale såvel som national art, der skaber nye rammer (eller kontekst) for organisationernes såvel som staternes handlemuligheder og kommer derfor ikke i nærheden af den betydelige litteratur, der omhandler spørgsmålet om nye former for kapitalisme under udvikling (se f.eks. P. Hall and D. Soskice, (eds.), »Varieties of Capitalism. The Institutional Foundations of Comparative Advantage«, Oxford University Press)

Til gengæld er bogen i god tråd med den skandinaviske interesse for korporativismens konsekvenser for den demokratiske styreform og bidrager her til at præcisere spørgsmålet om organisationernes demokratiske rolle. Dette sker ved, at de to forfattere lægger op til en metodisk orienteret vurdering af den demokratiske rolle. (kapitel 2). Forfatterne opstiller således et antal værdier som de påstår er centrale for vurdering af organisationernes rolle og henter disse værdier fra henholdsvis »den parlamentariske styringskæde« og fra Robert A. Dahl, og tilføjer derudover på egen regning yderligere to andre værdier – såsom »effektiv styring og opgavevaretagelse« og »styring under hensyn til intetst berørte interesser«. Hvorfor netop disse værdier vælges fremgår dog ikke. Det fremgår heller ikke om andre værdier er relevante og hvorfor de eventuelt ikke er inddraget. I det hele taget er valget af værdier ubegrundet, eventuelt også usystematisk, hvorfor selve grundlaget for en vurdering af organisationernes demokratiske rolle og udviklingen heri (kapitel 10) da heller ikke forekommer overbevisende.

En anden og mere systematisk måde, ville have været at tage udgangspunkt i de demo-

kratiske idealer og deres historiske udvikling og analytisk at søge efter hvilke værdier der over tid er formuleret og har opnået en enten formel eller generelt accepteret status i og af de politiske institutioner. Det har jeg selv forsøgt (se Ove K. Pedersen, *Interesseorganisationerne og den parlamentariske styreform*«, in K. Ronit, »Interesseorganisationer i dansk politik«, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1998). Og selvom det kunne gøres mere fyldestgørende og mere metodisk, viser tilgangen, at en vurdering af de demokratiske konsekvenser af institutionel udvikling, ifølge den aktuelle litteratur kan tage udgangspunkt i tre alternative tilgange: (1) at udviklingen vurderes i lyset af normative kriterier for »det gode demokrati« (Robert A. Dahl, f.eks.); (2) at udviklingen vurderes på grundlag af flere forskellige kilder, hvori indgår idealtypiske beskrivelser (»den parlamentariske styringskæde«), normative idealer eller idiosynkratisk begrundede tilføjelser; og (3) at udviklingen vurderes på grundlag af analytisk indsigt i de gældende demokratiske værdier i et partikulært samfund til et bestemt tidspunkt. Forfatterne til denne bog vælger som sagt det andet alternativ, hvilket vel set fra en metodisk synsvinkel er det værst tænkelige, fordi det i udgangspunktet er lidet sandsynligt, at værdier hentet fra forskellige kilder (normative, idealtypiske og eventuelt helt personlige) kan udgøre et systematisk grundlag for en metodisk vurdering.

Et andet væsentligt kritikpunkt er den historiske beskrivelse og den periodeinddeling, der i den sammenhæng anvendes. I bogen bliver det ikke beskrevet (eller defineret), hvad det er for sociale fænomener der skrives historie om, eller hvis historie der beskrives. Der henvises til inddragelse, men skelnes ikke mellem typer på inddragelse, ej heller sondres der mellem forskellige grader af inddragelse. Derimod henvises der jævnligt til »normen for inddragelse«, uden at det dog på noget tidspunkt bliver klart, hvad der kendetegner denne norm eller på hvilken måde for-

fatterne har analyseret sig frem til dens eksistens. På samme vis er det uklart på hvilket grundlag de to forfattere bedømmer (vurderer) at normen først er blevet »etableret« (s. 46), senere er blevet »veletableret« (s. 71), og senere igen er udviklet til en »generel norm« (s. 90). Ligesom det er uigennemsigtigt, på hvilket grundlag de konkluderer, at normen først er blevet »styrket« (s. 92), men også kan være »svækket« (s. 92), selvom »dens fortsatte eksistens« dog stadig kan bekræftes (s. 91).

Der mangler med andre ord en substantiel beskrivelse af, hvad der kendetegner normen (med tilhørende variable), ligesom der mangler målestokke for, hvad der kendetegner den styrkede henholdsvis den svækkede norm (angivet på de valgte variable). Det samme gælder begrebet »institutionalisering af inddragelse«, som anvendes parallelt til beskrivelse af normen. Det kommer heller ikke her frem, hvad der menes med institutionalisering, ej heller efter hvilke målestokke udviklingen i institutionaliseringen beskrives, hvorfor det også er svært at bedømme, hvordan der skelnes mellem en »institutionaliseret inddragelse« (s. 77), en »stigende institutionalisering« (s. 75), og »en mindre institutionaliseret beslutningsforberedelse« (s. 111) kombineret med »et relativt stærkt institutionaliseret samspil« (s. 117).

På denne måde kunne de kritiske kommentarer fortsætte. For eksempel omkring magtbegrebet, der på det nærmeste er fraværende, bortset fra en helt tautologisk definition side 14. Den kunne også fortsætte med det helt basale spørgsmål om, hvorvidt det overhovedet er metodisk rimeligt at måle på samspillet mellem organisationsrepræsentanter og politikere (dvs. personer), og herfra slutte til konsekvenserne heraf for Folketing og regering (dvs. institutioner)? Men jeg vil slutte med en tredje og mere principiel diskussion, der omhandler, hvordan at forklare, at organisationer i det hele taget inddrages – både

for første gang for 100 år siden og efterfølgende helt op til i dag? Hvilke forklaringer giver bogen på organisationernes stabile deltagelse og kontinuerede inddragelse?

Bogen giver enkelte bud, men ikke noget systematisk svar. Som allerede sagt inddrages konteksten ikke, hverken den internationale, den europæiske eller den nationale. Det diskuteres da heller ikke, hvorvidt korporatismen er sket som tilpasning til eksterne påvirkninger og om denne tilpasning især kendetegner små stater (se f.eks. Peter J. Katzenstein, 2002, *Small States and Small States Revisited*, Cornell University). Ej heller inddrages den historiske udvikling som forklarende faktor. Af samme grund diskuteres det heller ikke, hvorvidt det er bestemte historiske begivenheder (critical junctures), der kan begrunde etableringen af de første korporative relationer og dernæst, hvorvidt korporatismen senere er blevet fastholdt som en form for tradition (path dependency)? Ligeledes spørges der ikke til, hvorvidt der ligger nationale strategier eller politiske programmer/ideologier bag organisationernes inddragelse. Det antydes (s. 52), at der har været politiske overvejelser bag inddragelsen, men at »De bare ikke (er) partipolitiske«. Hvad de så måtte være fremgår dog ikke. Det gøres dog sandsynligt, at der under Socialdemokratiske regeringer er større sandsynlighed for at organisationerne inddrages end under borgerlige flertalsregeringer, men det undersøges ikke, hvorvidt Socialdemokratiet på nogen måde har begrundet deres mere ivrige forhold til inddragelse eller om de borgerlige har givet begrundelser for deres mere lunkne forhold til samme. Det diskuteres derfor heller ikke, hvem der til hvilke tider har begrundet inddragelsen med hvilke argumenter, og hvorvidt aktørerne såvel som argumenterne har ændret sig over tid.

På den måde mangler der indtil flere faktorer til forklaring af organisationernes inddragel-

se, hvilket samlet set gør bogen til en ganske frustrerende oplevelse at læse. På den ene side indeholder den opdaterede og nye data; tilføjer nye detaljer til beskrivelse af korporativismens historie; rejser udfordrende teoretiske spørgsmål, og lægger op til en metodisk vurdering af organisationernes demokratiske rolle. På den anden side søger den ikke at give systematiske svar på de teoretiske spørgsmål; sjusker med begrebernes definition og gennemfører ikke en systematisk operationalisering og bygger heller ikke vurderingen af organisationernes demokratiske rolle på et systematisk grundlag. Endelig er der ikke en antydning af en komparativ vinkel, eller en vinkel, der gør det muligt at relatere den danske case til andre lande, og på den måde at placere den danske udvikling eller den danske forskning herom i relation til den internationale litteratur.

Professor Ove K. Pedersen
Institut for Statskundskab
Københavns Universitet.

Peder Olesen Larsen: Forskningens Verden – Prydhave, Nyttehave, Vildnis.
Århus: Aarhus Universitetsforlag, 2003, 384 sider.

For godt 20 år siden i 1981 udgav Peder Olesen Larsen (POL) bogen »Forskningspolitik i et lille land«. Det var en god bog, den bedste og mest udførlige bog der hidtil har været skrevet om forskningssystemet og forskningspolitikken veje og vildveje i et dansk perspektiv. Bogen er i dag på mange (men langt fra alle) punkter forældet. Der er også sket en hel del i de tyve år, der er gået. Nok kan (dele af) forskersamfundet siges at være konservativt, men trods dette har forskningssystemet og forskningspolitikken været under stedse udvikling. Mange har gennem årene opfordret POL til at opdatere og revidere bogen. Mange gøremål i forskningens og

forskningspolitikken tjeneste har forhindret dette. Nu har POL i stedet skrevet en helt ny bog. Og han har gjort det igen, skrevet en fremragende, oplysende og tankevækkende bog om forskningens verden.

Bogen består af 12 kapitler, der rejser og debatterer hver sine problemstillinger. Efter et indledende kapitel, der introducerer bogen som helhed, spørger kapitel 2 »Kan vi ikke bare definere tingene på plads?« Udgangspunktet er, at skal vi beskrive og forstå forskningens verden, så må vi prøve at udvikle et fælles sprog. På denne baggrund tages en tørn med indholdet i det stadigt voksende forsknings-vokabularium, herunder med begreberne videnskab, science, teknologi, innovation og selvfølgelig forskning, bl.a. grundforskning, anvendt forskning, ren forskning, fundamental forskning, strategisk forskning, nysgerrighedsdrevet forskning, partsforskning og tværfaglig forskning. Der er ikke tale om en gold begrebsekskurs men derimod om en sproghistorisk, videnskabsteoretisk og forskningspolitisk informeret diskussion.

Kapitel 3 spørger derefter »Hvad skal det gøre godt for?« Der er ikke et svar men flere. Forskning er et kulturelt gode og forpligtigelse, og forskning giver adgang til viden. Forskning fører til nye forskere og konkrete resultater, der kan bidrage til problemløsning. Forskning er et grundlag for uddannelse, og forskning kan (en gang imellem) levere det uventede. Forskning udvikles i interaktion med samfundet. Ideer, problemer, opgaver, viden og ressourcer udveksles løbende.

I kapitel 4 behandles herefter forskningens historie og dermed også væsentlige grundtræk i forskningens organisering, f. eks fagopdeling og professionalisering samt universiteternes, sektorforskningens, bibliotekernes, arkivernes, museernes, hospitalernes, den militære og den industrielle forsknings rolle. Kapitlet afsluttes med en diskussion af finan-

siering og forskningspolitik. I kapitel 5 kommer forskerne selv under behandling og dermed også forskersamfundets interne funktionsmåde, herunder betydningen af netværk, anerkendelse, forskellige typer af ansættelsessystemer samt mobilitet.

Kapitel 6 er i forlængelse heraf helliget en diskussion af normer, etik, frihed og pligt. Diskussionen af normer tager afsæt i Merton's klassiske såkaldte CUDOS normer »communalism«, »universalism«, »disinterestedness« og »organized skepticism«. Forfatteren er med god grund kritisk overfor i hvilket omfang disse normer præger praksis og diskussionen af normer stopper derfor heldigvis heller ikke her. Andre bidrag til debatten om normer behandles også. Dette gælder særligt Ziman's normsæt kaldet PLACE for »proprietary«, »local«, »authoritative«, »commissioned« samt »expert«. Ziman argumenterer i sin bog fra 1994 for at PLACE-normsættet i stigende grad afløser CUDOS-normsættet. Helt hvor POL står i denne debat er ikke klart. På den ene side gives der eksempler på, at PLACE-normsættet præger dagens praksis, på den anden side argumenteres der godt for, at CUDOS-normsættet fortsat bør efterstræbes.

Diskussionen om normer og værdier som henholdsvis ideal og praksis er helt central, hvis man ønsker at forstå forskningens verden. I dette lys kunne man have ønsket sig en endnu mere fyldig debat af den litteratur der findes på dette felt. Hvorfor omtales Ian I. Mitroff's modnormer f.eks. ikke? Mitroff's modnormer formuleret i 1974 med afsæt i et omfattende empirisk studie af den forskning, der blev gennemført i relation til det amerikanske Apollo måneprogram, har inspireret Zimans senere normer. Pointen hos Mitroff er imidlertid, at forskellige typer af forskning er karakteriseret ved forskellige normsæt. En inklusion af dette perspektiv kunne have koblet tilbage til diskussionen i kapitel 2 af de forskellige forskningstyper. Det havde

været interessant at få POL's refleksioner om sammenhænge i variationer mellem forskningstyper, videnskabsområder og normsæt.

Kapitel 6 behandler også andre meget centrale problemstillinger, herunder redelighed og uredelighed, ligestilling, forskernes ansvar overfor mennesker, dyr og samfund, forsvarlig og uforsvarlig forskning, forskningsfrihed samt forskernes motiver for at forske. Kapitel afsluttes med en understregning af, at forskerne har både rettigheder og pligter, herunder også pligt til at hjælpe med til at gøre forskningssystemet forståeligt og gennemsigtigt for forskerne selv såvel som for omverdenen.

Kapitel 7 tager afsæt i en diskussion af begrebet viden. Også dette begreb er karakteriseret ved et bredt betydningsindhold. Viden kan f.eks. være forskningsbaseret, sikker, objektiv, pålidelig, systematisk, efterprøvet, offentlig, hemmelig, grundlæggende, nyttig, udtalt, indlejret og/eller mobil. Forskningssystemet bidrager til skabelse af viden bl. a. gennem analyse af data samt gennem diskussion, kritik og efterprøvning af de gennemførte analyser. Denne proces forudsætter, at forskningens resultater offentliggøres. Problemstillinger knyttet til publicering kommer derfor i fokus i resten af kapitlet. Læseren gives her indsigt i forskernes skriveproces, publiceringsmønstre, tidsskriftssystemernes funktionsmåder, kvalitetskontrol, IT udviklingens betydning samt patentering. Kapitel 7 afsluttes som de fleste af kapitlerne normativt. Vigtigheden af at forskning gøres til offentlig tilgængelig viden understreges, og der advares kraftigt mod den på nogle områder udbredte »grå litteratur«.

Under overskriften »Vi kan altid finde noget at måle og veje« diskuteres i kapitel 8 temaerne forskningsstatistik, forskningsindikatorer som f.eks. bibliometriske analyser samt det svære spørgsmål, i hvilket omfang det er muligt at måle udbytte, kvalitet og relevans

af forskningsindsatsen. Udbredelsen af måling synes i disse år i hastig fremmarch på alle niveauer i forskningssystemet. I dette lys er diskussionen om de forskellige målingstypers potentiale og faldgruber helt central. Bogen giver også i denne sammenhæng en sober og afvejet fremstilling, ligesom der gives referencer til centrale bidrag i den efterhånden betydelig litteraturmængde på området. Konklusionen er, at professionelt udførte målinger kan være et bidrag til et beslutningsgrundlag, men også at beslutninger ikke alene kan funderes på målinger.

I kapitel 9 diskuteres forskningssystemet herunder dets grænseflader til innovation, uddannelse, konsulentvirksomhed og journalistik samt dets infrastruktur, ledelse, selvforvaltning og indbyggede kvalitetskontrol. POL's refleksioner om ledelse, forskningsplanlægning og -styring er interessante, fordi problemstillingerne klart anskues såvel fra forskerside som fra samfundets side. Anbefalingen bliver da også et både-og, idet der argumenteres for, at der skal findes en balancegang og dialog mellem bottom-up og top-down processer. Også kapitlets diskussion af peer review er interessant. Både styrker og svagheder i peer review diskuteres. Lidt mere fyldighed kunne dog have været ønsket i diskussionen af anonymitet og åbenhed i vurderingsprocesserne. De danske regler i forbindelse med ansættelser omtales, men det diskuteres desværre ikke, hvorvidt de begrænsninger i åbenhed, der blev indført for nogle år siden, har ført til en indskrænkning af diskussionen af selve kvalitetsbegrebet i forskersamfundet.

Kapitel 10 diskuterer forskningssystemets forandring. Der refereres bl.a. til de aktuelle diskussioner om »mode 1« (kort fortalt disciplinær forskning) og »mode 2« (kort fortalt transdisciplinær forskning). POL er med gode argumenter kritisk overfor den simple tro på en entydig bevægelse fra mode 1 til mode 2, men det erkendes samtidig, at distinktionerne

tilføjer noget til debatten om forskningens udvikling.

I kapitel 11 rettes fokus mod forskning om forskning samt mod variationerne mellem de forskellige videnskabsområder og paradigmer. Det er næppe nogen overraskelse, at POL ikke bekender sig til socialkonstruktivisme, men det er beundringsværdigt at alle paradigmer lægges frem og konfronteres. Kapitel 12 runder bogen af. En vigtig konklusion er, at vi endnu har en del til gode, hvad angår at få skabt indsigt i forskningens verden. Forskning om forskning har mange opgaver foran sig. Læsere med kendskab til forskningsområdet, herunder dets begrænsede udbredelse og position i Danmark, bliver hurtigt overbevist af budskabet. Vi kan blot håbe at POL også kan overbevise centrale forskningsfinansierende aktører herom.

Som det er fremgået, er der i bogen et helhedsperspektiv på forskning og forskningssystemet. Aktuelle udfordringer sættes i historisk perspektiv. Bogen har klare normative bidrag. Klassiske videnskabelige dyder kombineres med samfundsmæssige, demokratiske værdier som åbenhed og offentlighed. Bogens bredde er imponerende, selvom den nogle steder, hvilket vel er uundgåeligt, begrænser dybden i behandlingen. Hvilken slags viden skabes og formidles da i denne bog? For det første er bogen forskningsbaseret i den forstand at den syntetiserer en lang række forskningsmæssige bidrag, der giver indsigt i forskningens verden. Derimod er bogen ikke forskningsbaseret i den forstand, at forfatteren selv indsamler, analyserer og tolker empiriske data. Bogens selvstændige bidrag ligger udover i syntesen af andres bidrag i systematiseringen af erfaringsbaseret viden. Med den erfaringsbaggrund forfatteren har er det nu heller ikke så ringe endda, for nu at udtrykke det på jysk.

Forfatterens baggrund i kemi lægges der ikke skjul på. Mange eksempler hentes fra kemi

og fra naturvidenskab i bredere forstand. Men der trækkes herudover også på viden om og eksempler fra andre videnskabsområder, herunder fra samfundsvidenskab. Forfatterens holdning til samfundsvidenskaberne kommer ikke direkte frem, men der er ingen tvivl om at advarselsblinkene er tændt. »I naturvidenskabelige kredse er der dyb skepsis til samfundsvidenskabernes metoder, resultater og værdi«, siges det på s. 312. Formuleringen henviser ikke alene til samfundsforskere, der bekender sig til socialkonstruktivisme. Også økonomer, konkret forsøgene på at beregne udbyttet af offentlige investeringer i forskning, får kritik med på vejen (s. 242-244). De fleste samfundsforskere, der har vovet sig ind på de bonede gulve i den forskningspolitiske verden, har mødt denne skepsis. Når kritikken formuleres grundigt og konkret, som det er tilfældet i denne bog,

har den et potentiale til at bidrage konstruktivt til samfundsvidenskabernes faglige, metodiske udvikling. Tager vi i samfundsvidenskaben denne faglige og legitimitetsmæssige udfordring tilstrækkeligt alvorligt?

Konklusionen er, at bogen klart kan anbefales som input til en sådan diskussion. Bogen bør herudover læses af alle forskere, især de der interesserer sig for og deltager i udformningen af forskningspolitik. Det er også oplagt at benytte bogen på kurser og seminarer i forskeruddannelserne inden for eller endnu bedre på tværs af de forskellige fag og videnskabsområder.

Hanne Foss Hansen

Lektor, ph.d.

Institut for Statskundskab
Københavns Universitet